Az ezred július 8-ig a most elfoglalt helyzetben maradt. A németek nem folytatták a támadást, helyettük az oroszok támadtak. Július 2-án 9^hkor nagyobb erővel törtek elő az ezrednek a németekkel érintkező szárnya előtt Kobcze felől. 10^hra szét volt lőve a támadó vonal, az oroszok visszavonultak.

5-én az ezred meghosszabbította jobbszárnyát; az 5. század mellett a 7. század vett át a németektől (illetve az időlegesen odaküldött 32-es zászlóaljtól) még 500 lépés kiterjedést. Mindjárt ugyanaznap 10^h10kor egy igen erős orosz támadást kellett visszavernie. Kobczéről erős lövegtűz után sok vonalban egy orosz ezred nyomult elő. Egészen a drótakadályokig jutott az orosz támadás, aminek visszaverésében a német tüzérség kitünően közreműködött. 11^h30ra visszamenekültek az oroszok, kb. 300 hullát hagyva az állások előtt. A II. zászlóalj vesztesége mindössze 5 halott és 7 sebesült volt. Az előreküldött járőrök még 7 foglyot is hoztak be a támadás után.

Ezután csend maradt az ezred előtt, csak a tüzérség lőtte a II. zászlóalj vonalát; erősen, úgy hogy jelentékeny veszteséget okozott.

A Stochodnál.

Július 9—29. (22. vázlat.)

Július 4-én az oroszok tőlünk balra erős offenzívát kezdtek és Rafalowkánál áttörték a szomszéd hadtestet, annak vissza kellett menni a Stochodig. Ezért a 41. hadosztályt is vissza kellett venni kb. 8—10 kilométerre a Stochod mögött már régebben előkészített hátsó állásokba.

8-án este 21^hkor ürítették ki a zászlóaljak állásaikat; azokban járőröket hagytak, amelyek egy órával később követték a csapatot. Az oroszok nem vették észre az állások kiürítését. Azt megelőzőleg erős zárótüzet adtak a II. zászlóalj mögé, de a kiürítés alatt már csend volt. Rendben ment hátra az ezred s Duhczén és Janowkán át 9-én 3^h30kor Gaj-ra érkezett ($2\frac{1}{2}$ km Korsynitől) és 23-ig ho. tartalékul hátul maradt. Az I. zlj. másnap mint dandártartalék, Podlesiébe került.

A két hétig tartó tartalékszolgálatot állásmunka töltötte ki; harc nem volt, az ezred a hadosztály harmadik vonalán dolgozott. 22-én három menetszázadot (617 fő) kapott, két saját és egy 20-as XXII. menetzljbelit. Ezekkel 1686 puskája lett, de továbbra is csak 9 századba alakult; a többit tiszthiány

miatt nem tudta felállítani. Zljparancsnokai közül kettő 20-as volt (I. Vlasits Ernő, III. Nagy Sándor szds.); 12-es tényleges alig maradt.

20-án a II. és III. zászlóalj az ezredtörzzsel Sielcén a Bernhardi hads. csoport tartaléka lett; az I. zászlóalj ugyanakkor ho. tartalékviszonyba lépett.

Július 23-án éjjel az ezred a ho. jobbszárnyán a porosz 227. ezredet váltotta fel Janowka és Korsyni között. Jobbra a 232. porosz ezred (107. ho.) balra a 20-asok lettek szomszédai s mint Kontz csoport közvetlen a 41. hadosztály alá tartozott.

24-én 2^hra fejezték be a felváltást. A balszárnyon Litogoscy előtt az I. zászlóalj mindhárom századával, Janowka előtt középen a III. zlj. szintén három, jobbszárnyon a II. zlj. 5. és 6. századaival vonalba került. 7. század ezredtartalék lett a Janowka mögötti erdőben.

Az állás néhol közvetlenül, néhol 2-300 lépésre a Stochod mögött, Janowkánál a faluszélen feküdt. A terep sok helyen vizes volt, az állást épített mellvéd képezte, amelyet teljesen beláttak a folyón túl pár száz lépésnyire erdőben, fedve levő oroszok. Az akadályok a mi szokásainkhoz képest igen gyöngék voltak, meg kellett őket erősíteni. Különösen nagy hátránya volt az állásnak, — az egész hadosztályénak — hogy a Stochod egy ékalakban visszahajló kanyarulatában feküdt. Az ék csúcsát Korsyni-Kaszowka közt ugyan levágták a 20. ezred állásai, de tőle balra a 31. ezred így is derékszögben nekünk háttal állt s így az orosz ütegek teljesen oldalból, sőt hátban is lőhették az állásokat. Azért mögöttünk is megkezdődött a hadosztálynál már meglevő 3. állás építése kb. 1000 lépésre az első mögött.

Az első napok csendben teltek el. 28-án azonban az orosz tüzérség erősen kezdte lőni az ezredet és állásaikban is élénk mozgás volt látható. A szomszéd 20. ezred közepét az oroszok kora délután áttörték és a 2. vonalba szorították; de a velünk szomszédos századok még helyükön maradtak.

29-én az oroszok óriási túlerővel támadták meg a hadosztály balszárnyát. 9^htól pusztító pergőtüzet zudítottak a 31. és 20. ezredekre, egész délelőtt. Ezalatt jobbszárnyunkon a 6. század felé erősebb rajvonal nyomult, de lövegtüzünkben a folyón túl megakadt. 10^h40kor az ezred közepén a 10. század előtt megszállott avar-sáncot vették tűz alá (rövid idő alatt 16 vesz-

teség), a jobbszárny előtti cserjés holt térbe pedig egyenként gyülekeztek. Tüzérségünk és német aknavetők tüze ennek véget vetett s az ezred előtt csend maradt; a szomszédos ezredeknél azonban véres és rendkívüli veszteségteljes harcok következtek, amelyek balszárnyunkra átterjedve válságos helyzetbe hozták az ezredet is.

Délben az oroszok áttörték a 20. ezred balszárnyát; hátbatámadták a 31. ezredet, kézitusa után fogságba ejtették először az ezredparancsnokságot, majd az egész ezredet; csak 150 embernek sikerült megmenekülnie. 14^hkor Korsyninél a 20-asokat és a 12. ezred balszárnyán álló 1. századot vették pergőtűz alá; 19^h15kor áttörték a 20. ezredet, amelynek nagy része szintén megsemmisült. Töredékei a hátsó vonalba mentek vissza, de az oroszok 19^h30kor azt is áttörték és Litogoscy felé a 12/1. és 2. századok hátába támadtak. Erre 20^h körül az I. zászlóalj visszavétetett a Litogoscytól nyugatra kijelölt harmadik állásba s hozzá a III. zászlóalj balszárnya is visszahajlíttatott.

Már sötétedett. Az ezred visszavett balszárnyához egy 227-es német zászlóalj jött, hogy Korsynit ellentámadással visszafoglalja. 21^h30kor azonban Bernhardi egész frontjának egy hátul előre kiépített vonalba visszavételét rendelte el.

29-én az 1. szd. 3 tisztjelöltet és 118 embert, az ezred azonkívül lövegtűztől kb. 25 főt veszített.

Wielicknél. Július 30—dec. 9. (22. vázlat.) Július 30-án 10^h40kor kezdte meg az ezred a Stochodi állások kiürítését és zászlóaljanként egy félszázad fedezete alatt visszavonult. Úgy a kiürítés, mint a hátramenet ellenséges behatás nélkül teljes rendben történt. Az ezred 4^h10kor ért Wielickbe és a 82. dandár alá rendelve közvetlen a falu, illetve egy nagy kastély parkja mögött a Mielnicára vivő országút két oldalán igen jól előkészített állásokat szállotta meg (5^h30 befejezve.) A megszállás még aznap kétszer is megváltozott. Eredetileg a Wielick mögötti erdőszélen az úttól délre 1000, északra 1500 lépésre (egy mocsárvonulatig) terjedő állás volt kiutalva. Délben az országút lett a déli határ. De még be se volt fejezve az új megszállás, 19^h40kor véglegesen az országúttól É. kb. 300 lépésre levő erdősaroktól a mocsáron túl, a Wielick-rudkai útig terjedő vonalrész utaltatott ki s az ezred 23 órára azt szállotta meg (22. vázlat). Mindhárom zászlóalj állásba került; jobbszárnyon az I. a 3. és 2., középen a III. zlj. ½10., 11., 9., balszárnyon a II-ik zlj. a 7., ½6. és

5. századaival. A fenmaradt részek tartalékok zászlóaljaik mögött. Az ezredtől jobbra a 107. német ho. 228. ezrede, balra a 32. ezred állott.

A wielicki állásokban az ezred az orosz harctéren utolsó helyét érte el, amelyekben december 9-ig vagyis 4¼ hónapon át maradt. Ez az idő — úgy mint a Berestiany — csendben, harc nélkül telt el, kivéve természetesen a szokásos lövegtüzet és az állásélettel járó előtéri csatározásokat. Csak a megszállást követő pár nap volt mozgalmasabb, köztük még pár erősebb harcnap is. Azután teljesen elültek a Brussilow offenziva hullámai; az oroszok is beszüntették támadásaikat, a front megállapodott, elcsendesedett.

A megszállás napja s éjjele csendben telt el, ellenség nem mutatkozott; járőreink Wielick keleti szegélyén túl előretolva csak reggel felé találkoztak orosz járőrökkel.

Másnap 31-én 11^hkor az I. és III. zászlóaljra az orosz tüzérség belőtte magát, Sielce felől pedig nagyobb orosz erők jelentek meg és Wielick felé gyülekezve 1400 lépésre jöttek a III. zászlóalj elé. Bár tüzérségünk tűz alá vette őket, lassan folytatták az előregyülekezést. 13^h45kor az orosz tüzérség erős tűz alá vette a balszárnyon levő 5. századot és a 32. ezredet, mely előtt a gyalogság már 600 lépésre közeledett. A 32-esek előtt később erős támadás indult; előttünk nem tudott kifejlődni a heves puskatűztől, csak a balszárny állott délutánig lövegtűz alatt. 16^hkor a lövegtűz megszűnt, viszont a gyalogság a III. zászlóaljat az előtte levő fedett holttérben (buzában) 800 lépésre közelítette meg. Srapneleink megállították őket, mire az orosz tüzérség is újból megszólalt és késő estig lőtt szakadatlanul. 22^h körül ellanyhult a tűz, csendben telt el az éjszaka. A várható támadásokra való tekintettel az ezred azonnal megkezdte a második vonalat építeni.

Aug. 1-én az oroszok három erős támadást intéztek; mind a három visszaveretett. Az éjt kihasználva, a 6. század előtt hajnali 3^h35re 120—150 lépésre közeledett az orosz rajvonal, délelőtt pedig az egész ezred előtt előnyomult; 11^hra a balszárny előtt egészen közel, a jobb szárny előtt 7—800 lépésre közelítette meg az állásokat. Ugyanakkor (a 32. ezreddel együtt) erős nehéz lövegtűz alá vették a gyalogság által is megközelített két balszárnyszázadot. A fenyegetett szárny mögé a hadosztály oda-

állította tartalékait, a 20. ezred maradványából alakított két és a 31-ből alakult egy századot.

A tüzérség 14^{h}ig teljesen lekötötte a támadó oroszokat; akkor azok a balszárny ellen rohamot intéztek, de löveg- és puskatüzünkben szétszórva, teljes rendetlenségben menekültek visszafelé. Igen nagy veszteséget szenvedtek úgy addig, mint visszafutás közben is. De rövidesen újból előnyomultak; 14^{h}45kor — ismét erős lövegtüz után — 400 lépésről igen erős támadás indult az ezred balszárnya s a 32-esek ellen. 15^{h} után gyalogsági és lövegtüzzel megint vissza volt verve az orosz vonal, amely a jobbszárny előtt közeljutni se tudott. Az oroszok óriási veszteségéhez képest a mienk csekélynek volt mondható; 6 halottja és 43 sebesültje volt a kitartó vitézséggel vívott harcnak, amelyben az ezred tartalékok segítsége nélkül verte visszza a nagy túlerővel támadó oroszokat. A győzelemért a hadosztályparancsnokság meleg üdvözletben részesítette az ezredet.

A támadások visszaverése után az oroszok késő estig erősen lőtték az ezred, kivált a II. zászlóalj állásait.

2-án hajnalban 2^{h}50kor a II. és III. zászlóalj belső szárnyai előtt ismét előnyomult az orosz, de lövegtüzünkben megakadt. Egy 4^{h}kor Wielick felől megindult rajvonal is visszament. Az I. zászlóalj előtt csend volt, járőrei Wielicknél is csak járőröket találtak.

Azután egész nap csend maradt, csak az orosz nehéz tüzérség lőtte kivált a III. zászlóalj vonalát. Este 20^{h}kor pedig puskatüzzel rendeztek az oroszok egy óránál hosszabb rajtaütést.

3-án csak lövegtüz volt, azon kívül csend maradt; az oroszok beásták magukat. A következő pár nap is csendben, illetve orosz támadás nélkül telt el. Az állásoknak tartós állásokká kiépítésére jött parancs és láthatólag ugyanazt kezdték meg az oroszok is. A lövegtüz nem szünetelt, mindkét részről gyakran nagy hevességre fokozódott; az első időkben napi 10—15 volt a lövegtüz okozta veszteség.

6-án este az ezred balszárnyszázadát (5.) és a 32. ezred jobbszárnyát a 377. III. porosz zászlóalj váltotta fel s az 5. század a 3 kilométerre hátul épülő 3. vonalba ment.

7-én az ezred egy rendkívüli menetzászlóaljat kapott; de hiányzó századait 1883 puskája dacára még most sem tudta felállítani a tiszthiány miatt. Az állomány megnövekedése és egy

század vonalának átadása egy zászlóalj kivonását engedte meg. Az I. és II. zlj. maradt rajvonalban, előbbi 2½., utóbbi 2 századával első vonalban, többi része század- és zászlóaljtartalék. A III. zászlóalj két százada ezred-, egy dandártartalékul az állások mögötti erdőkbe ment.

8-án volt az ezrednek az oroszokkal az utolsó nagy ütközete. Már előző nap bemondták foglyul esett oroszok a részükről intézendő támadást, amelyhez csendes éjszaka után reggel 5^h20-kor lassú lövegtűz volt a bevezetés. A tűz az ezredtől északra a 32. ezrednél már reggel igen heves volt. Később az ezred vonalán is mind erősebb lett és a középen és balszárnyon több helyen betemette a homokban épült állásokat, szétrombolta az akadályokat. Déltájban lanyhult a tűz, 14^h30kor már csak egyes lövések jöttek, de 16^hkor ismét megélénkült, 16^h45kor pergőtűzzé fokozódott a II. zászlóaljnál és mögötte is.

17^hkor indult meg a gyalogsági támadás; közelre azonban csak a szomszéd csapatoknál jutott; az ezred a rendkívüli lövegtűz dacára kitartott állásaiban és kitünően dolgozó tüzérségünkkel együttesen távol tudta tartani az oroszokat úgy, hogy azok 18^hra visszaözönlöttek állásaikba.

Az ezred vesztesége lövegtűztől 10 halott és 36 sebesült volt. A hadtest és Bernhardi újból megdícsérték az ezredet, amely tartalék segítsége nélkül állotta meg helyét és verte vissza az erős orosz támadást.

Aug. 8. után már teljes csend maradt, úgy mint Berestianynál. Az állásépítés itt kevesebb gondot és munkát okozott, mert műszaki közegek nyugodtan jelölték ki s építették a vonalat. Ennélfogva azt csak erősíteni kellett és berendezni, hogy kényelmesen lakható legyen. Az állások közepén egy mocsár húzódott Wielick felől. Ettől eltekintve a többi rész száraz, homokos emelkedésen feküdt, a jobbszárnyon s a hátsó vonalak nagyrészt erdőszéleken. Nagy hátrány volt, hogy lapos mélyedések több helyen holtteret képeztek az állások előtt; különösen kedvezőtlen volt ez az első időkben, amikor magas gabona fedte az előterepet.

De nagy különbség volt az itteni s a Berestiany állások között, hogy hiányzott az állás előtti erdő. Az oroszok a Wielicki házakról teljesen belátták a vonalat, amellett mindinkább előretolták sűrű hálózattá épített állásukat, amely átlag 300, sőt balszárnyon csak 100—120 lépésre volt a mienktől. Ezért a moz-

gás mindjobban korlátozott lett és mindennapossá lett nemcsak a löveg- hanem a puskatűz miatti veszteség, kivált az állások elé tolt tábori örsökön.

Járőrözésről természetesen szó sem lehetett. Az orosz gyalogság az egész idő alatt teljesen tétlen maradt. Részünkről a II. zászlóalj november 29-én hajtott végre két erős járőr által (30—30 fő) egy igen jól sikerült vállalkozást a balszárny század előtt fogolyejtés céljából s azért, hogy szétrombolja az előretolt orosz árkokat. A támadást a betörési pontra több üteg igen hatásos pergőtűze előzte meg. Utána a két járőr minden embere óramű pontossággal végezve teendőit, betört az orosz állásba, azon túl a 2. állásig hatolt és 5 foglyot hozott. A járőröknek csak két sebesültjük volt, de hátul a vállalkozás által kiváltott orosz lövegtűz folytán 1 ember elesett és 4 megsebesült. A vállalatban résztvettek mind megkapták a bátorságukkal megérdemelt kitüntetést.

Az ezred két repülőt lőtt le ottléte alatt. Az egyik (aug. 11.) az orosz vonalban Wielicknél le tudott szállani; a másikat aug. 30-án az ezredparancsnokság körül levő törzs legénysége lőtte le és elfogta annak utasait.

A wielicki 4 és ½ hónap alatt az ezred legszorosabb érintkezésbe jött a Bernhardi hadseregcsoport német csapataival. Jobbszomszédja végig a 107. német hadosztály maradt, a tőle balra levő német zászlóalj (377/III., majd 249/II., 232/I.) a mi dandárunk kötelékébe tartozott. Az aknavetők parancsnokságát német tiszt (Zollweg fhgy.) látta el és szept. 28-tól novemberben történt sebesüléséig Kempendorf Pál német 46. ezredbeli fhgy. volt a 2. század parancsnoka; viszont az ezredtől előbb Gera szds., majd Merker fhgy. 6 hétre német csapathoz vezényeltetett. A III. zászlóalj aug. 10—23-ig a 107. ho. tartaléka volt. Aug. 20-án Bernhardi végig megszemlélte az ezred állásait.

A zászlóaljak gyakrabban felváltották egymást. Aug. 14-én a vonalban levő II-at a tartalékban volt III. váltotta fel; 21-én ismét visszacserélték helyüket, szept. 1-én ismét a III. ment állásba a II. helyett. Szept. 5-én az I. zászlóaljat az egy zljból álló 31. ezred váltotta fel, vonalban három héten át csak a III. zászlóalj maradt; a másik kettő hadosztálytartalék lett és pedig az I. az ezredparancsnokság mellett, a II. a jobbszárny mögött, a mielnicai útmenti házcsoportoknál. Szept. 20-án a II. zlj. ment vonalba a III. helyett, október 1-én a 31. ezredet az I. zászló-

alj váltotta fel. November 11-én volt az utolsó csoportosítás; a III. zászlóalj ment vonalba az I. helyére, a II. pedig visszakapta a német zászlóaljnak aug. 7-én átadott egy század kiterjedésű állásokat. Igy az ezred a végén ugyanazt a területet tartotta megszállva, mint július 31-én.

Az ezred először a 82. dandár alá (Sypniewski, majd Kontz ezr., ill. szept. elején Capp ezr. tüzérddr. parancsnok) tartozott; okt. 2-án a 31. ezreddel és a 232-es német zászlóaljjal együtt a 40. dandár vette át a parancsnokságot az ezred felett (okt. végéig Capp, azután véglegesen br. Benz ezredes).

Kontz ezr. aug. végén dandárparancsnoksággal bízatván meg, az ezredet szept. 1-től Dugántsi alezr., nov. 16-án a véglegesen kinevezett Márky István ezredes vette át.

Változtak a zászlóaljparancsnokok is. Augusztus végén több idősebb tiszt jött az ezredhez; Dugántsi alezr. (I.), Gera (II. majd I.) és Jovanovics (III.), majd szeptemberben Horváth I. (I.) és a bevonult Berényi (II.) századosok, ideiglenesen a ho. lovasságtól vezényelt Perczel Olivér (I.) huszárszds., azután Pap Ov. szds. voltak a zljparancsnokok.

A front mögött a kiképzés fokozására mindenféle tanfolyamot állítottak fel, azokat is a németekkel közösen. Mielnicán a 41. hadosztály hat hetes tiszti továbbképző tanfolyamában a 41. honvéd, 4. közös és 107. német hadosztály 46—46 tisztje és tisztjelöltje nyert szakasz- és századparancsnoki szolgálatban elméleti és gyakorlati továbbképzést. Altiszti továbbképző tanfolyam létesült Cholmban; ennek Berényi szds. lett a parancsnoka. Rohamtanfolyam szerveztetett Wladimir Wolynskiban, és tisztet kellett küldeni a németeknek a nyugati fronton levő rohamtanfolyamába is. Kézigránáttanfolyam az ezrednél is volt hátul a tartaléknál s az ott kiképezettek oktatták a gránátdobásban a többieket. Mindenki gázálarcot és annak használatában alapos iskolázást kapott. Ez az idő — 1916 — volt a modern hadseregek renaissance-a; ez az ősz volt a magyar-osztrák haderő német befolyás alatti átmodernizálódásának az időszaka. Lázas munka folyt mindenfelé. A harc szünetelt, de a szünetet az újítások és az azokkal járó új harcmódok megismerése s tanulása töltötte ki. Ebben az évben a hadsereg s a háború tudománya többet fejlődött, mint azelőtt talán évszázadok alatt. A gépek előtérbe jutottak; a tüzérség óriási módon fejlesztetett, a hadosztálynak 12 ütege (3 ezredben 64 löveg) lett a háború ele-

jén volt 7 (42) helyett. A géppuskás osztagok 8 puskából álló századokká fejlesztettek; aknavetők, gyalogsági ágyúk rendszeresítettek. Mindenki tudatára jött annak, hogy a gyalogság magában megfelelő tűzsegítség nélkül nem vívhat meg műszakilag megerősített állásokat. Kialakultak a gyalogság és tűzérség összműködésére vonatkozó elvek. A gyalogság az állásharcban a rohamtámadást tanulta meg. Ehhez mindenki rohamsisakot kapott. Az új elveknek megfelelőleg változott a kiképezés; Bernhardi német lov. tábornok maga szemlélte meg a Cholmban gyakorló menetzászlóaljakat.

A XXIII. menetzlj. szept. 28-án beolvasztatott, december 3-án a XXIV-nek egy százada. Szept. 28-án megalakultak a zászlóaljak negyedik századai s azontúl — pár nap kivételével — mindig meg volt az ezred 12 százada. Az ezred puskaszáma 816 növedékkel a harc nélkül is állandó veszteségek miatt alig volt több (1784), mint volt a XXIII. menet beosztása előtt.

Még a wielicki kiemelkedő eseményekről kell pár szót szólani. Aug. 18-án a tábori élet alatt lehetséges ünnepséggel ülte meg az ezred a régi katonák legnagyobb ünnepét, a király születésnapját. Tábori miséhez vonultak ki a tartalék zászlóalj s a többiek küldöttségei; mise után lelkesítő beszédek hangzottak el, majd a duhczei harcokért kitüntetett 68 ember feldíszítése következett. Az orosz, mintha csak tudta volna miről van szó, teljes csendben maradt, egy lövéssel se zavarta I. Ferenc József utolsó születésnapi ünnepét.

Halottak napján kegyelettel emlékezett meg az ezred hősi halottairól, gyertyát gyujtott az ottaniak sírjain. Három hétre rá az elhunyt legfelsőbb Hadúrért tartott gyászmisét, november 24-én pedig IV. Károlyra, az új magyar királyra volt az új eskü letétele.

Ezzel az ezred le is zárta az orosz háborút, otthagyta az orosz harcteret. December 6-án még az I. zászlóalj helyet cserélt a II-al. Másnap azonban a hadosztály kivonására jött parancs. 8-án 9^{h}kor megjelentek a felváltó közös 49. ezredbeli csapatok, — éppen azok, amelyek Placzkowicénél másfél év előtt — és estére felváltották a vonalban levő I. és III. zászlóaljakat. A III. zlj. még a II. helyén tartalékban maradt, az I. és II. Wolka Radoszynskára ment, ahova 9-én délután követte őket

a III. is. 9-én tábori mise volt, este pedig megkezdődött a vasúti szállítás az olasz harctér felé.

Lubitowról indultak az ezred szállítmányai: a) ezredtörzs és 1. század 9-én 20^hkor, *b)* 2., 3., 4. század 10-én 2^h, *c)* 5., 6., 7. század 6^h, *d)* 8., 9., 10. század 10^h, *e)* 11., 12. század 14^hkor.

A II. hadtest és Bernhardi dicsérete kísérte a „kitartó vitéz" honvédeket, akikben *„tovább él a magyarok régi támadó szelleme."*

Az ezred az orosz fronton több mint 4000 hősi halottat hagyott. Húszezernél több volt az ott szenvedett veszteség, ebből több mint 12 ezer sebesült és halott, négyezer fogoly (illetve ebben még bizonyára sok halott). (L. 2. Függelék).

Pótlásul az ezred az orosz fronton 19 saját és 2 idegen teljes menetzászlóaljat, 2 saját és 1 idegen menetzászlóalj maradványait, továbbá 7 saját és 4 idegen menetszázadot, összesen tehát 25 zászlóaljat, kereken 18.500 puskás embert kapott.

Összesen 3100 kilométer utat tett meg Galicia és Lengyelországnak a Kárpátoktól Brest Litewsken túl és Krakkótól Berestianyig terjedő síkjain.

Az apróbb csetepatéktól és az állásharcok mindennapos csatározásaitól és lövegtüzétől eltekintve 63 napon át tartó 42 önmagában befejezett támadásban és 45 napon át folytatott 29 orosz támadás kivédésében vett részt a 845 nap alatt. Vagyis összesen 108 kifejezett harcnapja volt, állásban pedig 602 napot töltött az orosz háború folyamán. (L. 1. Függelék.)

B) Olasz fronton.

7. A DOBERDÓN.

Uj harctéren.

(24. és 25. vázlat.)

Három és fél napi vasútazás után az ezred Wolhyniából új rendeltetési helyére, az olasz frontra ért. 1916 december 13-án éjféli ½1 órakor rakott ki az első szállítmány Krajner End-en, a Divacához közeli hadirakodóhelyen. Aznap 14 és 19^hkor rakott ki a 2. és 3. szállítmány, 14-én 2 és 10^hkor a 4. és 5-ik. Az ezred Trieszttől 14 km-re helységtáborba szállt és pedig ezredtörzs az I. és II. zászlóaljakkal Kacicén, a III. zászlóalj Pared nevű kis

faluban. De csak egy rész juthatott fedél alá, miért 15-én a III. zászlóalj a közeli Done-re, az I. Paredre s a mellette levő Ledenicára, pár nap mulva a három géppuskás század a Kacice melletti Rodikra költözött s így az egész ezred fedél alatt volt elhelyezhető.

A hadosztály az új harctéren a Boroevics vezérezredes 5. hadseregébe (későbbi Isonzó-hadsereg) került s egyelőre mint a hadseregfőparancsnokság rendelkezésére álló tartalék hátul maradt, hogy megtanulja s begyakorolja az új harctér szokásait, annak új harcmódját stb. Csaknem 30 kilométerre volt a tengerhez húzódó front mögött; előtte a tengerparttól közvetlen északra a XXIII. hadtest (Schenk altbgy.) volt s a hadosztály először annak kötelékébe tartozott.

Mindjárt december 17-én Károly király, 23-án pedig Boroevics vezérezredes megszemlélte az ezredet. A királyi szemlén, amely a Sesana-Opcina közti műúton volt, az ezrednek csak a III. zászlóalja vett részt a kirendelt többi csapat között. Az ezred különben teljes garnizon-életet folytatott a hátul töltött idő alatt. Gyakorlatok voltak, a tisztek és legénység egy része különleges tanfolyamokba — rohamkiképzés, altiszti- és kőfúrótanfolyam stb. — vezényeltetett. Január elején az utászszakaszból az ezred „műszaki gyalogszda", majd egy „telefonszakasz" alakult. Az új géppuskás századokban az ezrednek márciusban 20, majd májusban 26 géppuskája lett. A harcoló állomány acél-rohamsisakot, mindenki gázálarcot kapott. Újév óta a legénység 5%-a felváltva rövid szabadságra mehetett.

Egy hónap mulva január 16-án az ezred közelebbre ment a fronthoz; 15 kilométerrel följebb, a Sesanától északra levő falvakba került. És pedig az ezredtörzs a műszaki századdal s az 1. és 2. századokkal Utovljén, 3. és 4. század Sapuljén, a II. és III. zászlóalj s a géppuskás századok Storjén helyezkedtek el. Január 25-én az elhelyezés itt is megváltozott: az ezredtörzs a műszaki századdal a II. és III. zászlóaljhoz Storjére ment, az I. zászlóalj pedig Utovljén egyesíttetett. Különben a kiképzés itt is folyt tovább. A fáradságos gyakorlatok után még a hadosztály zenekara s az ezred cigánybandája szórakoztatták a századokat.

Kostanjevicánál.

1917. febr. 14-júl. 27. (25., 26. vázlat.)

Két hónapi front mögötti előkészület után a hadosztály 1917 február 14-én állásba ment; a VII. hadtest kötelékébe (Scharitzer altbgy.) lépett és Kostanjevicánál a 14. hadosztályt váltotta fel. Vagyis a véres harcairól híressé vált Doberdóra került, arra a karszt fennsíkra, ahol az 5. hadsereg már kilenc csatában verte vissza az Isonzó felől támadó olaszokat.

A viszonyok nagyon eltértek azoktól, amiket az ezred addig az oroszokkal szemben megszokott. Mindenekelőtt teljesen új volt a köves sziklás karszt terep, amelyen nem lehetett az orosz fronton otthonossá lett födözékeket építeni. Itt a kis ásó mit sem ért, kőfúróval kellett dolgozni, már t. i. ahol s amikor az ellenséges tűzhatás miatt lehetett. Ez a tűzhatás pedig egészen más volt, mint az oroszoké. Itt úgyszólván szakadatlanul szólottak az olasz ágyúk; számban és kaliberben az oroszokénál sokszorosan fölényesebb volt az ellenséges tüzérség s a köves talajnak a becsapódástól felszakított és szertevágó szilánkjai megsokszorozták a gránát-hatást. Nagyszámú olasz repülő és kötött léggömb figyelte és irányította az olasz lövéseket s minden kis mutatkozó cél azonnal kiváltotta azokat. Így az állásokban s azok mögött nappal minden mozgás lehetetlen volt, sőt a fényszórók miatt jórészt éjjel is. Az első vonal állásait erősíteni csak igen lassan lehetett s azok meglehetősen primitívek maradtak; olyanok, ahogy hátsó vonalnak építették őket annak idején, amikor még előbbre volt az első vonal.

A rendkívül erős lövegtűzre való tekintettel az első vonalat nem lehetett oly erősen megszállani, mint az orosz fronton, mert a sűrítés csak a veszteségeket növelte volna. Ehelyett a mélységbe való tagozást kellett fokozni, vagyis a csapatok nagyobb részét hátul, tartalékokként helyezni el. Így a hadosztályra, egy ezredre sokkal kisebb kiterjedés jutott, mint az orosz fronton. Míg Berestianynál az ezred kiterjedése 6 km volt, a hadosztályé 25, addig itt a hadosztálynak mindössze 3 km területet kellett megvédeni. Itt nem lehetett — úgy mint az orosz fronton — valamely csapatot állandóan, vagy csak hosszabb időn át is az első vonalban hagyni, mert a sokkal nehezebb szolgálat sokkal fokozottabb mérvben vette igénybe úgy a testi erőt, mint az idegeket. Ezért az előllevőket bizonyos időközökben a hátullevő csapatok váltották fel s az első időben nem is az egyes

ezredek kaptak nekik kiutalt védőszakaszokat, hanem az egyes védőszakaszokba a hadosztály maga rendelte ki és bizonyos időközökben (10—14 naponként) maga váltotta fel az egyes zászlóaljakat és parancsnokságokat.

Az állások több egymásmögötti vonala az azokat összekötő futóárkokkal és kapocsállásokkal valóságos hálózatot képezett. Az első vonal három árokból állt. Az 1a. fővédelmi vonal mögött átlag 40—100 lépésre volt az 1b., e mögött átlag 1000 lépésre az 1c. árokvonal. E mögött ismét átlag 1000 lépésre futott a második vonal első födözékvonala (2a.).

Az első vonal védőszakaszai a hadtesten belül számozva voltak; minden védőszakasz egy század megszállást kapott. A hadosztály vonala — közepével Kostanjevica nyugati szélén — a 21—29. védőszakaszokat foglalta magában. Ezt a 9 szakaszt 4 zászlóalj 9 százada szállotta meg; a zászlóaljak többi századai a zászlóaljtartalékokat képezték. Másik négy zászlóalj az 1c., vonal mögött dandártartalékot, a többi négy 10—14 kilométerre a front mögött Mali Dol és Tomasevica falvakban hadosztálytartalékot képezett.

Már február 5-én előrementek a frontra a csapatok szemrevételezői, hogy megismerjék az átalveendő állásrészeket. Az ezredtől csak az I. zászlóalj küldött előre 1 tisztet és 8 altisztet, csak az I. zászlóaljnak kellett állásba mennie. Annak is csak a második vonalba, dandártartalékul a hadosztály jobbszárnya mögé.

Február 12-én 7^h30kor indult az I. zászlóalj utovljei szállásaiból és délre Tomasevicára ért, hol Scharitzer altbgy. hadtestparancsnok megszemlélte. Az est beállta után a zászlóalj folytatta a menetet és éjjel felváltotta a dandártartalékul az 1c. vonalban levő 71-es trencséni zászlóaljat. Az ezredtörzs a II. és III. zászlóaljjal s a műszaki századdal 14-én Mali Dolba ment hadosztálytartalékul az ott levő szintén 71-es zászlóaljak helyett.

Két hét múlva, február 26-án új felváltással új csoportosítás lépett életbe. A hátul Mali Dolban volt II. és III. zászlóalj most előrement, az 1a. vonal 21—22. és 23—24. szakaszaiban volt 20-as zászlóaljakat, az ezredparancsnokság az előllevő 20-as ezredparancsnokságot váltotta fel. Az I. zászlóalj viszont hadosztálytartalékul Mali Dolba ment s ott a 20. ezred parancsnoksága alá lépett.

Ismét 2 hét múlva, március 11-én volt az új felváltás és vele a harmadik csoportosítás felvétele. Ezúttal az I. zászlóalj ment az első vonalba, onnan viszont a II. zászlóalj az északi dandártartalékzlj. helyét, a III. pedig a Temnicához előretolt ho. tartalék helyét foglalta el.

A hadosztály csapatainak ez a háromféle csoportosítása aztán újból megismétlődött. Március 24-iki, április 5. és 16-iki felváltásokkal a zászlóaljak újból a február 12., 26. és március 11-iki helyüket foglalták el.

Ezek után lássuk, hogy hová is kerültek az ezred zászlóaljai?

A terep, mint már említettük, karszt. Köves, sziklás, hepehupás fennsík, teleszórva kisebb-nagyobb mélyedésekkel, karsztlyukakkal és dolinákkal, sűrűn behálózva kőkerítésekkel, hogy azok a szél ellen megvédjék a helyenként található termékeny földterületeket; azokon szétszórtan, sőt néhol erdőcskéket alkotva, fák zárták el a kilátást. Észak felé a terep emelkedik, a 22. és 23. szakasz egy kis hegyen futott a Fajti hrib felé. Víz nincs sehol.

Ezen a területen mély árkokat, széles mellvédeket építeni nem lehetett. Az első vonal (1. a.) átlag 1 m mély, harántgátakkal ellátott árokból állott, amelynek köves mellvédje inkább csak gyalogsági lövedék ellen fedezett; előtte átlag 8 soros drótakadály. Ez az első árok volt a fővédelmi vonal s benne minden századnak átlag 4—500 lépésnyi védőszakasza volt.

A terep karsztos volta sok hátránya mellett azt az előnyt nyujtotta, hogy dolinái, mélyedései nemcsak látás ellen lepleztek, hanem azokból sok kisebb-nagyobb barlang nyílott s ahol ez hiányzott, ott mesterséges barlangokat, kavernákat lehetett fúrni és robbantani. Voltak akkora barlangok és kavernák, hogy némelyikbe 2-300 ember is belefért. Ezek a dolinák szolgáltak födözékül a tűz ellen s egyben lakás gyanánt. Hátrább néhol barakkokat is építettek bennök s ahol ezt nem lehetett, mégis szabad levegőre mehettek a kavernák lakói a tűzmentes idők alatt. A kaverna, illetve környéke sok helyütt védhető volt; drótakadályokkal s némi födözékekkel volt körülvéve s így szinte védhető támpontot is képezett.

Az első vonalbeli zászlóaljaknak 2—2 védőszakasz volt kiutalva s így 2—2 századuk volt elől, másik kettő zászlóaljtartalék. Az állásban úgy nappal, mint éjjel csak kisszámú figyelő

tartózkodott. A szolgálatban nem levők nappal pihentek vagy közvetlen az állás mögötti kavernákban, vagy rókalyukakban, vagy ahol az sem volt, ott az állásban levő búvóhelyeken (teknőkben). Éjjel — amennyire a tűz engedte — a megszállás utászok és kőfúrók segítségével az állás erősítésén dolgozott. A század- és zászlóaljtartalékok kavernákban, vagy azok mellett a dolinákban töltötték a napot.

Átlag 200 lépésre az állás előtt volt a tábori örsvonal; átlag minden század előtt két tábori örs, legtöbbje közé éjjelre még éjjeli örs is iktattatott. A tábori örsök is vagy kis karsztlyukakban, vagy más födözék mögött, esetleg kavernában voltak elhelyezve, előttük összefüggő drótakadály futott.

Nappal — mint már említettük — mozogni alig lehetett. Az állás és az abból hátravezető futóárok sok helyt nem nyujtott elegendő védelmet a betekintés ellen, sőt sok helyütt futóárok nem is volt, csak némi kőfalacska leplezés gyanánt. Az ellenség éber tüzérsége így a kavernákban s barlangokban való tétlenségre kényszerítette az elől levő zászlóaljakat. A napi ellátást — a messze hátul mozgókonyhákon készült meleg étkezést a másnapra való hideg ételekkel (kolbász, szalonna, turó, sajt) és vizet — a naponta rendszerint 18 és 23^{h} közt beálló tűzszünetek alatt lehetett az előllevő vonalakhoz kiszállítani. A meleg ételt forróvízzel melegített főzőládákban a géppuskás málhás-lovak vitték előre a zászlóaljparancsnokságig. Ugyanígy italhordócskákban és vizeslajtokon a vizet, valamint az este-reggelre szóló feketekávét, melyet aztán a kavernákban faszénen, főzőkannákban kellett felmelegíteni. Ezen ellátás mellett az állásban levők rendes meleg ételt alig kaptak, mert mire az hozzájuk jutott, többnyire kihült s alig volt élvezhető.

Az első vonalnak úgyszólva állandóan harckészültségben kellett lennie. Az olaszok — kivált a tábori örsökre — igen gyakran intéztek kisebb vállalkozásokat, amelyek erős próbára tették az alparancsnokok s a legénység éberségét és kitartását. A sok közül egy esetet felemlítünk: március 13-án a 2. század egyik (8. sz.) tábori örsén Pap János nevű fiatal honvéd egymaga vert vissza egy ilyen olasz vállalkozást. 16^{h} körül az olaszok a tábori örsöt megtámadták s az örs minden embere megsebesült. Előbb 4 ember, majd a parancsnok sebesülten azzal ment hátra, hogy nem maradt kint az örs helyén, csak két halott. Erre új tábori örsöt küldtek ki, mely az ellenségre tüzelve ta-

lálta Pap honvédet, aki sebesülése dacára helyén maradt és feltartotta a támadó olaszokat. A vitéz fiú azonnal tizedessé lépett elő és nagy ezüst vitézségi érmet kapott.

A mindennnapos harcnak és lövegtűznek állandóan meg voltak a sebesültjei, halottai. És bár ezek nem haladták meg, sőt el sem érték az orosz fronton mindennapos veszteségeket — pl. áprilisban, amikor pedig az ezred az átlagnál többet volt elől, mindössze 7 halott és 43 sebesült volt a veszteség, tiszt senki, az olasz fronton töltött kaverna- és barlangélet sokkal rosszabb volt, mint az orosz.

A sötét, nyirkos, hideg túlzsúfolt s így igen rossz levegőjű barlangokban s kavernákban mozogni s így felmelegedni sem lehetett. Víz jó ha inni volt, de mosakodásra nem jutott. A betegeknek és sebesülteknek együtt kellett lenni a többivel. Mindez és a nem rendes táplálkozás nemcsak a testi egészségre hatott károsan, hanem túlérzékennyé, csekély teherbírásúvá tette az idegeket.

Kivált a majdnem állandó lövegtűz, a sok nehéz ekrazitgránát és óriás kaliberű akna robbanása s az idegekre gyakorolt élettani hatása volt, ami megviselte a legerősebb idegeket is, amit megszokni nem lehetett. S ezt egyformán kellett érezni úgy az állásban, mint a kavernákban.

A második vonalban lévő dandártartalék-zászlóaljaknál az élet alig különbözött az első vonalbeliektől; csak épp hogy tábori örsöket nem kellett állítaniok. De az állás, a kavernák stb. és az ellenséges tűz éppen olyan volt, mint az első vonalban.

Éppúgy volt a zászlóalj- és ezredparancsnokságoknál. Azok is kavernáikban éltek, alig hagyhatták el azokat a kiszámíthatatlanul bármely időpontban várható lövegtűz miatt.

Csak a Mali Dolban, 11 kilométerre hátul lévő hadosztálytartalékban volt nyugodt élet. Oda már csak koronként jutott el egy-egy ellenséges gránát, inkább csak a repülők bombái ellen kellett rejtőzésre készen lenni mindenkinek. Az ott levő zászlóaljak rendes helyőrségi életet éltek, kivonulásokkal, gyakorlatokkal, de viszont szórakozásokkal is. Ott megvolt a cigányzene, áprilisban megnyilt a „Konrád-otthon", üdülő- és olvasó szobákkal a legénység számára is. A főszórakozás természetesen itt is a levélírás és a postavárás volt. A legközelebbi jót mindenki a tábori postától várta, amelynek száma a háború kezdetétől megszokott 102-es postaszámról most 415-re változott.

A 10. Isonzo-csatában. 1917 május 23—26. (26. vázlat.) Az április 23-iki felváltásnál új csoportosítás lépett életbe. A hadosztály arcvonalának 2 és ½ északi szakaszát a szomszédos 17. hadosztálynak adta át, viszont délen 4 új szakaszt kellett átvennie. Így 10 és ½ szakasza lett az eddigi 9 helyett és három ezred-védőszakaszra tagozódott az eddigi kettő helyett. Az északi ezred-védőszakasz a 20., a közép ezred-védőszakasz a 31. ezredé volt. A *déli ezred-védőszakaszt* a 12. és 32. ezredek három zászlóalja szállotta meg. És pedig egy 32-es zászlóalj a 28., 29., 30., egy 12-es zászlóalj az újonnan átvett 31., 32. és 33. alszakaszt. A harmadik zászlóalj ezredtartalékot képezett és pedig fele (1. lépcső) a 28. szakasztól D. felé húzódó „K" kapocsállásban, másik fele (2. lépcső) a Kostanjevica-vojscicai úttól délre a 304-ɸ környékén az 1 c. vonal mögött. Utóbbi félzászlóaljnak harc esetén az előllevő félzászlóaljhoz kellett vonulnia. A déli ezred-védőszakaszban csak egy ezredparancsnokság volt elől s úgy annak, mint a zászlóaljaknak felváltását a hadosztályparancsnokság magának tartotta fenn.

Harc beálltáig mindhárom védőszakasz felett az előllevő dandárparancsnokság parancsnokolt és tartalékát a Temnicától délre levő barakktáborban egy 12-es vagy 32-es zászlóalj képezte. A fennmaradó 1—1 12-es és 32-es zászlóalj Tomasevicán hadosztálytartalékot képezett.

Az első felváltásnál április 23-án éjjel a 12/III. zászlóalj került az első vonal 31—33. szakaszaiba. Az I. zászlóalj dandártartalékul Temnicától délre, a II. zászlóalj Tomasevicán hadosztálytartalékul ment; ugyanoda került a 12. ezredparancsnokság is, míg elől a 32. ezred és a 82. dandár parancsnokolt. Május 1-én a II. zászlóalj a III-al helyet cserélt, 4-én a 12. ezredparancsnokság ment előre a 32. helyett.

Május 10-én ismét a III. zászlóalj ment vonalba. A II. zászlóalj ezredtartalék lett, megosztva: a zlj. parancsnokság a 6. és 8. századokkal és ¾ II. gépp. századdal 2. lépcső az 1. c. vonal mögött, 5. és 7. század egy géppuskás szakasszal 1. lépcső a „K" kapocsállás kavernáiban. Az I. zászlóalj továbbra is addigi helyén Temnicánál maradt.

Az ezred balszárnyához egy 77-es zászlóaljjal a szomszéd XXIII. hadtest 28. hadosztálya csatlakozott. Ezt a 28. hadosztályt pár nap múlva a josefstadti 10. hadosztály váltotta fel s a mi ezredünk szomszédságába a 21. cseh ezred került. A mi

VII. hadtestünk a XXIII-ikkal együtt a Wurm táborszernagy „III. szakaszát" alkotta.

A 12. ezred parancsnoksága alá a 31—33. védőszakaszokban levő 12/III. zászlóaljjal a 28—30. szakaszokat megszálló 32/II. s az ezredtartalékot képező 12/II. zászlóalj tartozott. Az ezred — illetve a III. zászlóalj — védőszakasza derékszögben előrehajolva nézett a hadosztály többi részének arcvonala felé; ennélfogva a balszomszéd közösök felől oldalból, sőt hátulról is érte tűz. A tábori örsvonal messze (5—700[x]) volt előtolva s összefüggően kiépített zárt állást képezett. Tervbe volt véve azt a 32/II. előtt is ugyanúgy kiépítve 1 a. vonallá átalakítani s az első vonallal megszállani.

Ellenséges támadás esetére pontosan ki volt osztva mindenki szerepe. A harc itt sokkal komplikáltabb valami volt, mint az oroszokkal szemben. Komplikálta a sok különleges harceszköz, mindenekfelett a sokkalta nagyobb lövegtűzhatás, ami megnehezítette, sok esetben kizárta — különösen a felsőbb — harcvezetést; ennélfogva az alparancsnokoktól sokkal nagyobb önállóságot követelt. A telefonra számítani nem lehetett, mert a pergőtűz hamarosan összeszaggatta a huzalokat. Látni — még ahol a terep engedte volna is — nem lehetett a gránátbecsapódások nyomán mindent elborító por- és füstfelhő miatt. Igy az első vonalakban történt harceseményekről stb. csak jelentő futók (küldöncök) vagy fényjelek útján voltak közölhetők. A fényjelek (rakéták és lámpák) nem igen tudtak többet mondani, mint hogy: helyemen vagyok (fehér), — ellenség támad, zárótüzet kérünk (piros), — első vonal elveszett (kettős piros), — hosszabbat lőni (zöld). De hogy mi történt, hol az ellenség stb., ezt már csak a gyalogos ember vihette hírül egyik küldönc állomásról a másikon át, — ha útközben baj nem érte valahol; ami persze könnyen megeshetett.

A harcmód is más volt, mint az orosz harctéren. Ugyan itt is az első (1. a) volt a fővédelmi vonal, amit tartani kellett; de nem úgy mint az oroszokkal szemben, nem *főként* a sűrűen megszállott (s ha kellett e célra a tartalékokból megerősített) első vonal tüzével. Itt jobban kellett számítani arra, hogy a mélyen tagozott tartalékoknak mozgóharc formájában kell megtámadni s kiverni a befurakodott ellenséges csapatokat.

A konyhák 9 kilométerre az első vonal mögött, Preserjétől délre, a vonatok még hátrább Komenban voltak. Az onnan előre-

vezető utak úgy ki voltak téve a lövegtűznek, hogy harc esetén rajtuk semmit előrehozni nem lehetett. Ezért harc esetére az előllevő vonalak kavernáiban 4 napi „pergőtűzkészlet" volt raktározva étel, ital, világító- s melegítő anyagok stb.-ből.

Januárban bevonult az ezredhez a XXIV. menetzászlóalj, februárban a XXV-ik egy százada (másik kettő a 20. és 31. ezredhez ment), márciusban a XXVI., április végén s május 15. és 21-én a XXVII. menetzászlóaljnak 1-1 százada. Az állomány teljes lett, értve ezalatt, hogy minden századnál meg volt a 130 puska, amennyire akkor az állományt leszállították. Az ezrednek május 15-én 1728 puskája és 26 géppuskája volt s a három gp. századon kívül még egy 2 puskás gp. osztag is alakíttatott. A hátsó körletben ott voltak már az új menetzászlóaljak, ott folytatták a kiképzést addig, amíg az arcvonalbeli csapat állománya lefogyva, kiegészítésre szorul. Hasonlóan hátul gyakorolt a hadosztály rohamszázada is azon rendeltetéssel, hogy szükség esetén, támadásokhoz, a vonalban levő csapatokhoz küldje rohamjárőreit. Ugyanekkor lépett életbe azon rendelkezés is, hogy a hosszú idő óta a harctéren levő kardos tiszteseket a pótzászlóaljhoz haza lehetett küldeni.

Az ezred tisztikara erősen kicserélődött. Márky István ezredes után az ezredparancsnokságot április 29-én Szeifert Sándor alezredes vette át. Az I. zászlóalj parancsnoka újév óta Bohner Zoltán százados, áprilistól Berti László őrnagy, a II-iké április eleje óta Gabányi János őrnagy, a III-iké most is Jovanovics százados volt. Századparnokok voltak: 1. Pongrácz S. fhgy., 2. Lesniczky t. hgy., 3. Tóth B. hgy., 4. Kurta t. hgy., I. gp. Grätzer t. fhgy., 5. Mikes, 6. Ruprecht t. hgy., 7. Lovas fhgy., 8. Gregor Kár. t. hgy., II. gp. Remes Jenő t. hgy., 9. Kozma S. npf. fhgy., 10. Gönczy L., 11. Broszmann t. hgy., 12. Dobó S. hgy., III. gp. Gáspár t. fhgy. Az új állásban az ezred a 40. dandár parancsnoksága alá tartozott.

Ezek voltak nagyjában az ezred viszonyai, amikor rákösöntött a 10. Isonzo-csata időszaka.

Április végétől már minden a rövidesen bekövetkező olasz támadásra mutatott. Az olaszok harctevékenysége feltűnően növekedett, első sorban a légi megfigyelés és a lövegtűz. Május 12-től az előllevő vonalakkal együtt az ezredtartalék 2. lépcsője s az ezredparancsnokság is gyakran állott erős lövegtűz alatt, ami minduntalan megszakította a telefon összeköttetést. Ezért

a II. zljparancsnokság május 12-én az 1 c. vonal mögül az előllevő félzászlóaljhoz a K. kapocsállásba, az ezredparancsnokság 14-én az 1 c. előtt levő Käthe dolina kavernájába költözött, mert előző álláspontján a törzs legénységének még srapnelmentes fedezéke sem volt kész; a régi helyen összekötő közegek maradtak.

Május 12-én be kellett hívni a szabadságon levő tiszteket, 13-án éjjel a harccsoportosítás felvételére jött parancs. Ez az ezred zászlóaljait csak annyiban érintette, hogy a Temnicán levő I. zászlóalj ottani helyén hadtesttartalék viszonyba lépett. A II. zászlóalj hátsó lépcsője mellé az 1 c. vonalba előrejött a 32/I. zászlóalj hadosztály tartalék gyanánt. Minden állásmunka beszüntettetett. Így várta az ezred az olasz támadást. 14-én nagy erőre fokozódott a lövegtűz (4 halott, 18 sebesült); a következő napokon azonban bár tovább tartott, nem volt olyan heves (14—21. közt 10 halott 60 sebesült), sőt az elrombolt állásokat és akadályokat is helyre lehetett némileg állítani.

Május 23-án kezdődött a 10. Isonzo-csata. 5^hkor orkánszerű pergőtűz zúdult az állásokra, az akadályokra s a dolinák kavernáira. Pár perc alatt sűrű füst- és porfelhő feküdt az ezred területén, teljesen eltakarta a tábori örsök s a védőszakaszok vonalát. Dél felé az állások nagy része be volt temetve, szétszórva a drótakadály.

Az ellenség drótakadályaiban már éjszaka széles rohamkapukat készített, melyeken 9 órakor a gyalogság sűrű egymásmögötti hullámokban rohamra tört elő. A roham azonban, — ha máshelyt sikerült is — ezredünk előtt mindjárt az olasz akadályoknál megakadt. A tábori örsök helyükön maradtak és tüzérségünk valamint a rajvonal géppuskái által támogatva, feltartották a támadó olaszokat.

Délután 16^hkor volt az olaszok általános rohama.

Az ezred harcai két területen, két csoportban folytak le. Egyik volt a III. zászlóalj küzdelme a 31-33. védőszakaszok állásaiban, melyeket a zászlóalj egész nap megtartott, be se tudott törni az olasz. A másik harcszínhely az ezred kötelékében levő 32/II. zlj. 28-30. védőszakasza volt. Ennek jobbszárnyán a 28. szakaszba betört az ellenség és kiverésénél az ezredtartalékot képező 12/II. zászlóalj is kemény harcokat vívott. A 12/I. zászlóalj hadtesttartalék volt a temnicai táborban és a harcok-

ban sem 23-án, sem a következő napokban nem vett részt, nem kellett beavatkoznia.

S most lássuk a harcok lefolyását időrendben, azok sorja szerint.

Ugy az állásokra, mint a tábori örsvonalra s a tartalékokra egész délutánig szakadatlan hevességgel zudult az olaszok pergőtüze. (Mint egyik tiszt írja, a robbanások tempóját újjával dobolva alig tudta követni.) A telefonösszeköttetés úgy előre a rajvonalba, mint hátrafelé a magasabb parságokhoz is hamarosan megszakadt.

Délelőtt 11^h körül a 32-es zászlóalj két tábori örse bevonulni kényszerült. A Kostanjevica előtt álló 31-esek vonalába pedig egyes olasz osztagoknak átmenetileg sikerült betörniök. Ez események szolgálhattak alapjául az ezredparsághoz jutott azon hírnek, hogy a 32-es zászlóalj jobbszárnyán levő 28-as védőszakaszba az olaszok betörtek és a szakasz mögötti Siegfried kavernát is elfoglalták.

Erre 11^h30kor az ezredtartalék mindkét lépcsője parancsot kapott, hogy a 28. szakaszt és a Siegfried kavernát tiszti járőrrel derítse fel; az 1. lépcső arra is, hogy ha szükséges, 1 századdal és 2 géppuskával támadjon a 28. szakasz ellen. 12^hkor indult a tartalék 2. lépcsőjéből az önként jelentkezőkből alakított 6. szdbeli járőr, de még vissza se jött, amikor az olasz betörésről szóló újabb hírre az ezredtartalék 2. lépcsője 12^h30kor arra kapott parancsot, hogy egy századdal és 4 géppuskával nyomuljon a 28. szakasz felé s azt a Siegfried kavernával együtt foglalja vissza. Ezt a parancsot az ezr. tart. 1. lépcsője — az előbbiek szerint — már 11^h30kor kapta meg.

13^h25kor haladt át harcalakzatban az ezredparság Käte dolinája mellett a 304-ɸ- körül levő kavernái felől a 8. század és nyomult elő a 28. védőszakasz felé. Mozgott, dübörgött, remegett a föld a szerte robbanó gránátoktól, amelyek becsapódását sokszorozta az összezúzott és szétfröccsenő sziklatörmelék. A szörnyü légnyomás nem egyszer vágott földhöz embereket, viszont máshol nagykaliberü gránáttelitalálat okozott nagy veszteséget. Amint az előnyomuló csoport a 275-ɸ-höz ért, szembetalálta a kiküldött tiszti járőr jelentését (mit nemsoká maga a járőr is követett), hogy a 32-esek helyükön vannak, sem állásaikban sem a Siegfried kavernában ellenség nincs, nem is volt. Erre a csoport egy része — a 8. század nagyobbik fele — a K.

vonal mentén odáig jutott 5. századdal együtt az 1 b. vonalnak a 28. védőszakasz mögötti részét szállotta meg. A 8. század kisebbik fele a géppuskákkal pedig visszafordult s azon úton, amelyen jött, visszament a 304-⟡- körüli kavernáiba.

Közben az olaszok pergőtüze folyt tovább, majd 16^{h}kor megindult az olasz roham. Betörtek Kostanjevica előtt a 31-esek állásaiba. A 31-esek nagy részét foglyul ejtették, aztán gyorsan terjeszkedve elözönlötték Kostanjevicát s azon túl keletnek nyomultak elő. Oldalt előtörve pedig elfoglalták a 32-esek jobbszárnyán levő 28. védőszakasz könyökétől északra levő nagyobbik felét. Az abban volt 32/7. szd. az R. IV. harántállásba vonult vissza, a zászlóalj jobbszárnya elé zárótüzet és támogatást kért.

Erre az ezredparancsnokság $16^{h}45$kor az ezred tart. 2. lépcső 6. és ½8. századát 4 géppuskával a 28. védőszakasz visszafoglalásához ellentámadásra rendelte. Tartalékban csak a 7. század és 2 géppuska maradt.

Az ezredtartalék 2. lépcsője két vonalban nyomult elő, most már másodszor — illetve az első visszavonulással harmadszor — téve meg az utat az olasz zárótüzön át. Az első vonalban levő 6. század az R IV. harántállást a Siegfried kaverna s a tőle keletre levő országút között áthaladva, amidőn a vasúti vonalat $50—80^{x}$-re megközelítette, onnan igen heves tüzet kapott. A század felvette a tűzharcot, de jobbszárnya hamarosan át volt karolva; s ezért lassan, lépésről-lépésre s mozgás közben is tüzelve, jobbszárnyával az országút körül, visszavonult az R IV. harántállásba, ahová ugyanakkorra — a Siegfried kaverna körül — a géppuskákkal a ½8. század is beérkezett. Balra tőlük — a Siegfried kaverna és az elvesztett főállás könyöke között — voltak a 28. védőszakaszból visszavonult 32/7. század emberei.

Könnyű elképzelni, hogy a pergőtűz fülsiketítő óriás lármája, mitől az emberi hangot hallani nem lehetett; a nagy füst, por, ami a látást korlátozta erősen; a beállott veszteségek, a nehéz, erősen fedett terep s mindehhez a gránátrobbanások demoralizáló hatása rendkívül megnehezítették a vezetést. Század alatt mindenütt csak részeit lehet az illető századnak érteni, mert egy rész elmarad, vagy máshová csatlakozik. Igy ebben az időpontban 18^{h} felé a 28. védőszakasz birtokunkban maradt balszárnyán s annak környékén (a belőle a Siegfried kaverna felé futó R IV. s a délnek ereszkedő K. 1. és K. 2. hátsó vonalakban) mindenütt erősen össze voltak keveredve a századok. Utóbbi

1b. (K. 1. és K. 2.) vonalban voltak még elszórtan a dél óta ottlevő ½8. és 5. századok és az előnyomulásközben a 6. századtól odahúzódott emberek is.

Az olasz betörés óta mindezek az állások újból hatalmas pergőtűz, nagykaliberű ágyúk és aknák tüze, valamint sok repülő bombázása alatt állottak. Az olaszok az R. IV-el szemben a Kostanjevicától délre levő vasúti vonalat szállották meg s onnan iparkodtak tartalékaikkal továbbvinni a támadást. Egy kezünkbe jutott írásbeli parancs szerint Kostanjevica elfoglalása után a 251-ök-on át déli irányban kellett a tőlünk délre levő XXIII. hadtest hátába előtörniök. Ezt a szándékot teljesen meghiusították a mi századaink. Nemcsak hogy gátat szabtak az olasz támadásnak, hanem visszafoglalták az elvesztett állásokat.

Kb. 19^{h}30kor csapataink egységes ellentámadásra indultak, hogy Kostanjevicát visszavegyék. Tüzérségünk előkészítése után észak felől 20-asok, keletről 31-esek, déli irányból az R. IV. kapocsállásból 32-esekkel a mi 6. és 8. századaink nyomultak Kostanjevica felé. Az ellentámadás igen heves harcokra vezetett, de sikerült. Míg a 20-asok és 31-esek Kostanjevicából verték ki az ellenséget, addig a mieink a vasúttól űzték hátra azt. Erős és heves puska- és géppuskatűzben rohamozták meg a kb. 250^{x}-re levő és utolsó percig tüzelő olaszokat. Azok azonban a kézitusa elől otthagyták a vasúti vonalat és sok foglyot hagyva a rohamozók kezén, futottak a mi elvesztett 27. védőszakaszunk felé. De nyomon követték őket a mieink s a 27. és 28. szakaszok ellen is folytatták a rohamot. S az olaszok most menekültek onnan is. Egy részük az állásaink előtti dolinába, más részük az eredeti olasz állásokba vonult vissza.

Napszálltakor erősen megfogyatkozott 6. és 8. századunk az ugyancsak megritkult 32 7. századdal megszállotta a visszaszerzett 28. védőszakaszt és a 27. szakasz balszárnyát és abban rendezkedett. Később rohamjárőröket küldtek előre, akik sokat foglyul ejtettek az állás előtti dolinákban meghúzódott olaszok közül.

A III. zljról egész estig nem volt semmi hír. Az összeköttetés reggel megszakadt, az odaküldött küldöncök és járőrök nem kerültek elő. A zászlóalj hátulról elzárva vívta egész napi harcait. Vonalában jobbról balfelé a 11., 10. és 9. századok voltak elől, a 12. szd. a jobbszárnyszázad mögötti Leo kavernában (ugyanott a zlj. pság is) zlj.tartalék. A főállás előtt 4—700^{x}re

előállásként húzódott a homokzsákokból összefüggő födözékként épült, akadályokkal és kavernákkal is ellátott tábori örsvonal, amelyben minden századnak egy szakasza volt.

A reggel óta tartó pergőtűz jórészben rombadöntötte a zászlóalj állásait, felforgatta, megsemmisítette az akadályokat. Több kaverna bejáratot, így a zlj. parságnak a Leo dolinában levő kavernáját és a zlj. tartalék ottlevő barakját felgyujtották a nagy aknák, a legénység alig tudott menedéket keresni a pergőtűz elől.

9^hkor indultak előre a támadó olaszok rohamhullámai. A zászlóalj tábori örsvonalának tüze s a rakétajelzéssel idejében kért tüzérségi tűz feltartotta őket. De a zászlóaljjal szomszédos 32-es és balra 21-es cseh ezredbeli védőszakaszok előtt tovább nyomultak elő. Ezért a zlj. tartalék 12. század fele a zászlóalj balszárnyát erősítette, másik fele a mögötte levő második vonalat szállta meg. A zászlóalj géppuskái pedig igen hatásosan oldalozták a 32-esek előtt előnyomuló olaszokat.

10^hkor az olaszok hullámai elérték a tábori örsvonalat. A középső tábori örs visszavonult a túlerő elől, a 3. és 11. szdok táb. örsei azonban nem tudtak visszajönni a lövegtűz miatt, foglyul maradtak az olaszok között, akik megszállották a tábori örsvonalat. Onnan ismételten megkisérelték az előretörést. De rajvonalunk idejében megszállotta a szétlőtt állásokat, a géppuskákat tűzállásukba vitték és a heves tüzelés nem engedte előnyomulni az olaszokat.

Ezután délutánig az olaszok csak járőröket küldtek a táb. örsvonalból főállásunk elé. 16^hkor pedig golyószóró-, géppuska- és aknatűzzel támogatva megindult a gyalogsági főtámadás. Több ízben próbálták meg az előretörést, de az mindannyiszor meghiusult rajvonalunk tüzén. Most aztán csak egyenként és kis csoportokban folytatták az előregyülekezést az állásaink előtti dolinákba, ahol részben fedve voltak a tűz elől. Egyes dolinákból több ízben próbálták meg a rohamot, de nem jutottak el az akadályokig sem. Néhol kis járőreink mentek előre a dolinákba, kézigránátokkal támadtak azokra s fogolyként hozták be az azokban összegyűlt olaszokat. Másutt embereink a mellvédekre felállva iparkodtak levadászni a dolinákból mutatkozó célokat. Viszont egyes kisebb dolinákba jutott olaszok kezüket feltartva jelezték, hogy megadják magukat és fegyver nélkül futottak be állásaink mögé.

A tőlünk balra levő csehek kavernáikban maradtak, részben pedig meghátráltak a délutáni támadás elől. Az olaszok így akadály nélkül foglalhatták el állásaikat s azokból 18^h után balszárnyunk mögé nyomultak elő. Ott azonban készen várta őket a zlj. tartalék (12. szd.); ellentámadásra ment és a 11. szd. balszárnyon levő részeivel együtt visszaűzte az olaszokat.

19^hkor érkezett a zászlóalj első jelentése az ezredhez: erős támadást vert vissza gp.- és puskatűzzel, lőszert és tartalékot kér. Erre az ezr. tartalék 1. lépcsőből a ½7. század vitte ki a lőszert és tartalékul a Leo dolina kavernáiba helyeztetett. (20^h30.)

Miután éjjelre nem lett volna tanácsos oly közvetlen közel az állások előtt tudni az ellenséget, 19^h után a zlj. parancsnok elrendelte az állások előtti dolinák megtisztítását és a tábori örsvonal visszafoglalását. Minden század önállóan 1-1 szakaszt küldött előre arcvonala elé, a zlj. tartalék 12. század pedig a jobbszárny előtt levő nagy dolina ellen nyomult elő, melyben sok száz olasz volt együtt. Ezek a kis osztagok önállóan közelítették meg a dolinákat, amelyek fenekén lapulva bujtak meg az olaszok. A terep legtöbbnyire lehetővé tette a födött megközelítést. A járőrök megosztva több oldalról kusztak a dolinákhoz, kézigránátössztűz, majd gyors tüzelés után rohamra mentek és vagy megfutamították, vagy — néhol ugyan kézitusa árán — foglyul ejtették a dolinába szorult olaszokat. Ezek a vállalkozások voltak a nap legragyogóbb hőstettei, melyekben fiatal, vállalkozó szellemű tisztek átlag 20 főnyi (s még kisebb) járőreikkel este s az éj folyamán százon felül hozták, illetve kísértették be az olasz foglyokat. Így Komonyi S. tart. hgy. egy dolinában két tisztet és 102 olaszt foglyul ejtett, 2 gp.-t zsákmányolt, Kovács Béla t. hgy. az éj folyamán 4—5 helyről összesen 120 olaszt kísértetett be 2 gp.-val. A kiküldött osztagok nemcsak az előterepet tisztították meg, hanem visszafoglalták és megszállották a tábori örsvonalat is. Ott is sok foglyot ejtettek és kiszabadították a fogságbaesett két tábori örsöt is. Az olasz, aki nem adta meg magát, mind visszament régi állásaiba.

21^h után a tüzérségi tűz már csak szórványosan volt hallható; lassanként az egész harctéren helyreállt a nyugalom.

22^hkor mindenünnen jelenthették a helyzetet: úgy a 12/III. mint a 32/II. zászlóalj eredeti állásaiban és csoportosításában

volt megint; csak a 12/III. zlj. tábori őrseit kellett messze előretolt vonalukból hátrább vonni. A 31. ezred visszafoglalt 27. szakaszát 31-esekkel együtt a 12/6. és 8. század részei szállották meg. A 12/7. és a műszaki század 4 géppuskával, mint ezredtartalék ismét helyére a „K" kapocsállásba ment, ugyanoda útban volt az 5. század is 2 géppuskával Kostanjevica felől. Hajnalra pedig a 6. és 8. század is visszatért eredeti helyére az ezredtartalék 2. lépcsőjeként. Csak a 6. és 8. szd. egy része maradt vissza a 27. védőszakaszban 24-én estig, amikor a 31-esek által felváltva, az is bevonult az ezr. tartalék 2. lépcső födözékeibe.

A nap az ezrednek, első sorban a III. zászlóaljnak dicsőséges napja volt; ez a zászlóalj magában — minden támogatás nélkül — vert vissza öt olasz tömegtámadást; 9 tisztet és 505 olaszt ejtett foglyul, 5 géppuskát zsákmányolt; azonkívül az ellenségnek óriási veszteséget okozott. A zászlóalj állásai előtt rengeteg olasz hullája maradt. A vezetés dicséretére szolgál, hogy a szép eredményhez és kivált a foglyok nagy számához képest aránytalanul kicsi volt a veszteség; 20—25 fő, ebből néhány halott.

Nem kevesebb dicséret illeti a II. zászlóalj századait, amelyekből kivált a 6. és 8. századoknak a nap legnehezebb feladata jutott; az ezred jobbszárnyán beállott kritikus helyzet miatt kétszer kellett az olasz zárótűzön áthaladniok s a már befészkelt ellenségre az ellentámadást végrehajtani. A századok a legszebb lendülettel hajtották végre az ellentámadást s Kostanjevica és az elvesztett állások visszafoglalásában a 31-esekkel és 32-esekkel egy mértékben vették ki részüket. A feladat nehézségéhez mérten a zászlóalj vesztesége is jóval nagyobb, a III. zászlóaljának kb. kétszerese lehetett: 50-60 fő és 5 tiszt, közülök két századparancsnok — Gregor Károly és Remes Jenő tart. hadnagy (6. és II. gépp.) — az R. IV. állásban az ellentámadásnál elesett.

Az olaszok dandáronként kb. 1000^{x} kiterjedésben hatalmas túlerővel támadtak az ezred két zászlóaljának állásaira. A 12/III. zászlóaljjal szemben a Lombardia-dandár 73. ezrede, a 32/II-re a 74. ezred és a Barletta-dandár 137. ezredének részei intézték a támadást; tehát 3-4-szeres túlerő, minél még azt is számítani kell, hogy az olasz századoknak 200 puskája volt, ami még ¼-el emelte a számbeli fölényt. Mindez csak az első vonal volt, mögötte még 2—3 annyi tartalék állott támadásra kész.

A harcot követő éj második fele meglehetős csendben telt el. A csapatok kötelékeiket rendezték, állásaikat és az akadályokat a 12. és 32. ezredbeli műszaki századok és egy sapeur-század segítségével amennyire lehetett kijavították, sőt kis részlegekben az étkezést is ki lehetett a tűzvonalba szállítani.

Másnap, május 24-én kiújult a harc, de az előző napi hevességet már korántsem érte el. Reggel csak gyengébb volt az olaszok tüze, de később mindjobban erősödött.

8^h20kor indult meg Kostanjevica ellen a gyalogsági támadás, amely az ezred jobbszárnyán a 28. szakasz ellen is kiterjeszkedett. Az első támadás vissza lett verve; biztonság okából azonban az ezredtartalék 1. lépcsőjének egyik százada két géppuskával tartalékul a „K" vonal mentén a 28. szakasz mögé küldetett.

11^h körül új támadással sikerült az olaszoknak Kostanjevicába betörni; ezért a 28. szakasz jobbszárnyának megszállását az R. IV. kapocsállásba kellett visszahajlítani; a 28. szakaszban azonban figyelők maradtak, a 12-es tartalékszázad pedig a Siegfried kaverna körül helyeztetett készenlétbe. Ezenfelül az ezredtartalék 1. lépcsője 13^h30kor még egy szakaszt küldött a 28. szakasz felé összeköttetés gyanánt.

Erős lövegtűz után 13^h30 körül új olasz támadás indult Kostanjevica felől s a 32/II. zászlóalj 28—30 szakaszaira. Utóbbi támadás a mi zárótüzünk miatt megközelíteni se tudta állásainkat; csak a 28—30. szakaszok előtti vízvezetékig jutott, azt szállotta meg. Majd mikor a 31-esek Kostanjevicából is kiverték az olaszokat, a 28—30. szakaszok előtti ellenség is visszavonult az olasz állásokba a gyalogsági és géppuskatűz elől.

16 órára e szakaszok előtt véget ért a harc. Minden szakasz a kezünkben volt, a 12-es tartalékszázad a 27. szakasz visszafoglalásában segédkezett.

A III. zászlóaljat változó hevességű lövegtűz tartotta lekötve a nap folyamán. A gyalogság is megkísérelte az előtörést, de részben már zárótüzünk, részben a gyalogsági és géppuskatűz tartóztatta fel. 18^hkor a 33. védőszakaszhoz közelre jutott egy erős olasz támadás, de összeomlott az állások előtt. Az ezredtartaléktól ekkor ½ század és 2 géppuska ment tartalékba ezen rész mögé.

18h30kor, majd 19hkor a 30-33. szakaszok ellen újból megindult a támadás. Előbbit a gyalogság verte vissza, utóbbit már a lövegtűz állította meg. Még egy 20hkor intézett és zárótüzünkben összeomlott támadási kísérlet után ellanyhult mind két tüzérség tüze, az olasz visszament állásaiba. A III. zászlóalj ekkor ismét előretolta tábori őrseit s ez alkalommal 51 olasz és 2 géppuska a kezünkbe esett.

Az éj meglehetős csendben telt el, a tüzérségi tűz csak szórványos volt, a gyalogság nem támadott.

25-én ismét támadtak az olaszok. Kora reggel megkezdődött a lövegtűz és 6htól a legnagyobb hevességre fokozódva tartott 8hig; azután csendesen folytatódott egész délelőtt. Közben erős járőrök indultak előre az olasz állásokból, amelyeket azonban a mi lövegtüzünk visszakergetett. Az olasz vonalakban mozgás volt észlelhető, de tüzérségünk tüze meghiusította támadási szándékukat.

14hkor felélénkült az olaszok lövegtüze s gyalogságuk a III. zászlóalj előtt a mi tábori őrsvonalunkban támadáshoz gyülekezett. Tüzérségünk lekötve tartotta őket, viszont 16htól az olasz tüzérség pergőtűzzel árasztotta el a 28-30. szakaszokat.

17hkor az olasz rohamhullámok általános rohamra törtek elő és az egész ezred előtt megközelítették a drótakadályokat. Azonban gyalogsági és géppuskatüzünk a tüzérséggel karöltve visszaverte a támadást.

17h15kor a III. zászlóalj előtt megismétlődött a támadás, de a gyalogság visszaverte, úgy hogy az olaszok állásaikba menekültek. Ezután az e. tart. félszda a balszárny mögé küldetett.

18hkor a jobbszárny (28. szakasz) ellen törtek elő az olaszok rohamhullámai, de az akadályoknál visszafordultak a rájuk zuduló tűz elől.

19hkor ismét fokozódott az ellenség tüze, miért az ezredtartalék ½ százada a 28. szakasz mögé indíttatott.

Végül 20h20kor a III. zászlóalj ellen intézték az olaszok az utolsó, szintén simán visszavert rohamot.

Ezután fokozatosan elcsendesedett, majd teljesen megszünt a lövegtűz, feltünő csendben telt el az éjszaka, melynek folyamán a 28-30. szakaszokban a 32/II. zászlóaljat a 32/I. zlj. váltotta fel. A 12/II. zászlóalj mint ezredtartalék 21h után az első lépcsőnél a „K" vonalban egyesíttetett, a 12/1. század pe-

dig ezredtartalékul a III. zászlóalj balszárnya (33. szakasz) mögé rendeltetett.

E századot kivéve az I. zászlóalj a három harcnap alatt egyszer sem került alkalmazásba, nem volt rá szükség; temnicai körletében maradt.

A harmadik csatanap jelentékenyen könnyebb volt a két elsőnél, az olaszok támadóereje szemmelláthatólag alább hagyott. A III. zászlóalj most is ejtett 43 foglyot és zsákmányolt 3 géppuskát, de viszont e nap szenvedte a legnagyobb veszteséget, 13 ember elesett, 35 sebesült, 5 eltünt. Továbbá sebesült 4 tiszt, köztük a zászlóaljparancsnok, Jovanovics százados, ki helyett a III. zászlóaljat Bohner százados vette át.

26-án volt az utolsó csatanap, amely azonban meg sem közelítette a többieket, azoknak csak epilogusa volt. A reggel s délelőtt teljes csendben telt el.

13^h után az ellenség heves tűz alá vette a jobbszárny 28., 29. szakaszokat, majd 14^h30kor a gyalogság rohamhullámai nyomultak elő. De csak a drótakadályokig jutottak el, onnan futva menekültek visszafelé.

A III. zászlóaljnak lövegtűzön kívül harca alig volt, de mégis 35 foglyot sikerült ejtenie.

Délután még az ezredparancsnokságnak jutott ki nagyobbmérvű nehéz gránátozás, de azután már teljes lett a csend.

Ezzel a 10. Isonzo-csata teljes győzelmünkkel véget ért. Az 5. hadsereg ez alkalomból az Isonzo-hadsereg nevet kapta. A csatáról szóló Hőfer-jelentés külön kiemelte a 12. ezred vitézségét, hősi teljesítményeit. Egymásután jöttek a dicséretek, gratulációk. A Wurm-csoportparancsnokság, Boroevics, Bernhardi német lovassági tábornok, a honvéd főparancsnokság, majd Szatmár városa üdvözölték az ezredet. Ő Felsége pedig Rendeleti Közlönyben adományozta az ezrednek a csatában zsákmányolt olasz géppuskák egyikét.

A csata főnapja, május 23-ika a két év előtti Placzkowice-kozineki győzelemmel, az ezred addigi emléknapjával a véletlen folytán éppen összeesett. S így az ezred az emlékünnepen a két fényes győzelem emlékét ünnepelheti. Egyiket mint a lendületes, bátor támadás, a másikat, mint a szívós, kitartó védelem mintaképeit.

Az ezred vesztesége a 4 napos csata, illetve május 22—26-ig terjedő 5 nap alatt:

	Ezr. törzs és műszaki szd.	I. zlj.	II. zlj.	III. zlj.	Összesen
Elesett	4	—	17	28	49
Sebesült	18	11	121	98	248
Eltünt	17	1	39	18	75
Összes	39	12	177	144	372

Ezenkívül elesett a II. zászlóaljnál 2 tiszt; úgy a II., mint a III. zászlóaljnál 5—5 tiszt sebesült. A 32-es zászlóalj vesztesége 25 halott, 134 sebesült és 86 eltünt, összesen 245 fő volt s egy tisztje elesett.

A két 12-es harcoló zászlóalj vesztesége kb. 30% volt, elesett mindössze 4%, ami az orosz fronton gyakran elszenvedett óriási veszteségekhez képest elenyészően csekély. Az ezred — a már bevonult, de még csak hátul kéznél tartott kb. 100 főnyi menetszázad beosztásával — 28-án 1544 puskát számlált, vagyis alig esett a hadiállomány alá. Május 1—31-ig összes fogyatéka 608 főt tett ki; ebből 52 volt a halott, 331 sebesült, 75 eltünt, a többi 105 beteg.

A csata alatt az ezred 13 tisztet és 686 fő legénységet ejtett foglyul, 9 géppuskát, 5 golyószórót és 47 fegyvert zsákmányolt; ebből 3 tiszt és 100 ember a 32-es zászlóaljra, 1 tiszt és 2 fő az I. zászlóaljra, a többi mind a III. zászlóaljra esett. A 6. és 8. századoknak 23-án dut. rohamnál ejtett foglyai — miután bekísérésükre ember nem volt — más csapatok által kísértettek be és azok javára könyveltettek el.

1917. nyár Kostanjevicánál. Május 27-től a harctevékenység már csak a megszokott normális maradt. 27-én hajnalban az első vonalban a III. zászlóaljat az I., este az ezredtartalék II. zászlóaljat a „K" kapocsállásban a 32/II. zászlóalj váltotta fel. A felváltott két zászlóalj Tomasevicán hadosztálytartalékba ment, a III. zászlóalj azonban már egy hét mulva, június 2. hajnalra a „K" kapocsállásban a 32/II-őt váltotta fel.

Június 2-án IV. Károly király a front mögött St. Danielben meglátogatta a 10. Isonzo-csata hőseit. Az ezred küldöttségébe Kovács Béla t. hadnagy volt kirendelve, a II. zászlóaljtól Jávorszky e. önk. szakaszvezető, Kisser Elek és Varga József honvédekkel, a III. zászlóaljtól Gyémánt István e. önk. tizedes, Mottl Viktor őrvezető és Sz. Kovács Antal honvéddel.

A 10. Isonzo-csata után az ezred, zászlóaljait az első és második vonalban és hátul pihenő tartalékként váltogatva, két hónapon át a csata alatti helyzetében maradt. Nem volt pihent csapat, amit helyére lehetett volna küldeni. A kiszemelt 48. hadosztály előző nagy veszteségei miatt még hosszabb retablírozásra szorult. Június 11-étől azonban a 11. hegyi dandár zászlóaljai szállották meg az 1c. állásokban lévő 2. vonalat s így a 41. hadosztály zászlóaljait felváltva a Tomasevica-coljavai táborokba lehetett pár napi pihenőre hátraküldeni.

Ezenkívül az előllevő zászlóaljak kimerültjei a vonattelepnél levő üdülőkben pihenhették ki magukat s úgy a tisztek, mint legénység ismét szabadságra voltak küldhetők.

A helyzet különben ugyanaz volt, mint a 10. Isonzo-csata előtt. Csak a tábori örsvonalat kellett kissé visszavonni az 1a. vonalhoz közelebb, nemcsak azért, mert túl messze volt, hanem mert helyenként az olaszok beférköztek az exponált tábori örsök közé és veszélyeztették azokat. Június 26-án a hadosztály védelmi körletei balra eltolódtak. Az ezred a 28. védőszakaszt a 31. ezrednek adta át, viszont a szomszéd közösöktől átvette a 34-iket.

Július 27. este végre a régvárt felváltás bekövetkezett. 28-án hajnali 2 órára a III. zászlóaljat a 48. hadosztály 6. bosnyák zászlóalja, a II.-at a 73 IV. közös zászlóalj váltotta fel. Az ezred- és zászlóaljparancsnokságok még egy napig visszamaradtak tájékoztatni utódaikat, a csapatok pedig 28-án pihenőkörleteikbe érkeztek és pedig I. zászlóalj Berje, II. Kopriva (idejött az ezredtörzs is), III. zászlóalj Hrusevicára. A körlet légvonalban 17 kilométerre volt a front mögött; így az előllevő állandó harcizaj és izgalom oda már nem hatott. Mindenki jó szálláshoz jutott, lehetett pihenni, csak a víz volt kevés.

Az első napok teljes pihenésre voltak szánva. Csak augusztus 4-én kezdődött a foglalkozás, akkor is csak mérsékelt tempóban, eleinte csak napi egy, majd délelőtt, délután 2—2 órai időre. A foglalkozás mellett megvolt a szórakozás is, sportünnepély, mozi.

A Korite-seloi állásokban. (25., 26. vázlat.) Augusztus 17-én kezdődött a 11. Isonzo-csata, mely a 41. hadosztályt is előreszólította pihenőjéből. Aug. 20-án, közvetlen a Szt. István-napi ünnepélyes mise végeztével érkezett az indulási parancs. 14^{h}kor már indult is az ezred; egyelőre még csak egy előbbre

levő körletbe, a Wurm hadseregcsoport tartalékául a már jól ismert Tomazevicára került. Három nap mulva 23-án pedig előbbre ment az Ivanigrad-Vojscica közti Birhula magaslat erdejébe; itt a Kostanjevicánál küzdő 48. hadosztály tartalékául 5 napon át maradt.

Augusztus 28-án a 41. hadosztály a konstanjevicai állásoktól balra levő 9. hadosztályt váltotta fel. Első vonalba a 82. dandár ezredei kerültek, a másik kettő egyelőre tovább is hátul maradt és mint hadosztálytartalék többször változtatta helyét. A 12. ezred első ízben az I. zászlóaljjal és az ezredtörzzsel Nadrozicára (Komentől D.), a II. és a vonat Kregoliscére, a III. Skofibe, majd e helyekről szept. 3-án az egész ezred ismét a Birhula mögé került. Az elhelyezés központja itt Zagrajc volt az ezredtörzzsel; tőle délnyugatra levő erdőben volt az I. zászlóalj, délkeletre a gorjanskoi út két oldalán pedig a másik két zászlóalj táborozott.

Szeptember 1-én az addigi Isonzo hadseregből, mint Boroevics vezérezredes seregcsoportja, két Isonzo-hadsereg alakult. Az I. Isonzo hadsereget az addigi Wurm-csoport, a tengertől felfelé a XXIII., VII. és XVI. hadtest alkotta s benne a 41. hadosztály addigi VII. hadtestéből a XXIII.-ikba lépett át.

Szeptember 4-én a hadosztálynak vonalban levő ezredei súlyos harcokat vívtak. A 12. ezred két zászlóalja esetleges támogatásukra a 82. dandár tartalékául egész közelre ment az első vonal mögé; II. zászlóalj a Vojscicától nyug. levő kavernákba, az I. onnan délre a Krapenza 260 ✠ magaslat erdőibe. A III. zászlóalj az ezredtörzzsel Zagrajcon maradt. Most az ezred már a veszteségek zónájába jutott. És pedig legjobban a hátul maradt III. zászlóalj, melynek egy olasz srapneltől 3 halottja és 37 sebesültje lett. Az előllevő zászlóaljakban pedig az állásokba kirendelt szemrevételezőket érte veszteség, Darányi főhadnagy II. géppuskás századparnok és 1 altiszt elesett, két tiszt sebesült.

Szeptember 6-án négy napra az egész ezred újból Nadrozice-Kregolisce-Skofi körletben egyesíttetett s ezzel augusztus 20-tól hátsó tartalék viszonyban éppen 3 hetet töltött el, a 11. Isonzo-csata idejét.

Szeptember 10-én teljesen elcsendesedtek a 11. Isonzo-csata hullámai. Most a 40. dandár a vonalban volt 82. helyére ment, ezredünk 10-én este a 31. ezredet váltotta fel. Az I.

zászlóalj első vonalba, III. ezredtartalékba, a II. dandártartalékba került. Hogy hol és mily helyzetbe, azt mutassák az alább vázolandó viszonyok.

A hadosztály körlete a XXIII. hadtest kötelékében a tavaszi állásaitól délre (balra) eső közvetlen szomszéd állásrész volt. A 11. Isonzo-csatában az olaszoknak sikerült elfoglalni e szakasz első vonalát és első vonalunkat most azon — Kostanjevicától délnek Brestovicába húzódó — „K" kapocsállás képezte, amely mögött a 10. isonzói csata idejében a mi ezredtartalékunk 1. lépcsője állott. De ennek a vonalnak Korite falu előtt levő kb. 400 lépésnyi darabja az olaszok kezében volt. Éppen ez az állásrész jutott a mi ezredünknek, amely így jobbszárnyával hátrahajolva a 35/c. 36/c. hátrafutó vonalat, balszárnyával a 36/K. és 37/K. védőszakaszokat szállotta meg. Jobbra a mi régi állásainkban és a mi régi 31. szakaszunkhoz (Leo dolina) futó új árokban azok voltak, akik bennünket ott felváltottak, a szomszédos VII. hadtest 6. bosnyák ezrede. Balra a K. vonalban a 32. ezred csatlakozott.

Az ezred vonala nem sokkal volt több 1000 lépésnél s azt az I. zászlóalj mindnégy századának 1—1 félszázadával szállotta meg. Az állás egy része nem előkészítve, hanem az éppen elért harcviszonyok folyamán keletkezett s így meglehetősen primitív volt. Alig vagy éppen nem volt árok, hanem homokzsákokból rakott alacsony kőfalacska, mely mögött sok helyt mozdulni sem lehetett. Az ezred vonalának közepén egy kis lapostetejű domb, a Sternkuppe (Kahlenberg) emelkedett. Itt az olasz (a K. vonalban) tőlünk csak 30—50 lépésre volt. Lehet gondolni, hogy ez a közelség nagyon nagy óvatosságra késztette figyelőiket, akik mögött a dombon túli dolinák nagykaliberű aknavetőkkel voltak tele. A vonalban minden legkisebb mozdulásunk vagy nesz az éber olaszok kézigránátozását váltotta ki s az aknavetők is gyakran tartották nehéz tűz alatt a vonalat s a mögötte levő kavernákat és rókalyukakat. Nagyszámú golyószórón és géppuskán kívül lángszórók is erősítették az ellenséges vonalat. Rövidesen kitűnt, hogy az állások jóval nehezebbek voltak a kostanjevicainál, ami mellett még a régi állások visszafoglalása is az állás öröke volt. Egyelőre azonban nem került rá a sor.

Az ezredtartalékzászlóalj kb. 800 lépésre az 1. vonal mögött a Selo-vojscicai úttól északra Korite dolina kavernáiban, a

dandártartalék az ezredtörzzsel ezen út közelében Vojscicától nyugatra volt elhelyezve.

Szeptember 20-án a vonalban levő I. zászlóaljat a II. váltotta fel; az I. a II. helyén dandártartalékba került.

Szeptember 27-én ismét a 31. ezred ment előre, felváltotta a 12. ezredet, az pedig mindhárom zászlóaljával tartalékba Volcjigradra ment.

Hogy mennyivel nehezebbek voltak az ezred állásai a kostanjevicainál, mutatják a veszteségek. Szeptemberben 19 fő és 2 tiszt elesett, 210 fő és 3 tiszt sebesült, vagyis 224 fő volt a véres veszteség az állásban töltött 17 nap alatt; tehát viszonylag jóval több a májusi 31 állásnapnál (383), amelyekbe pedig akkor a 10. csata is beleesett. Különösen sokkal több volt a beteg; májusban 166, szeptemberben 400. A most még sokkal rosszabb viszonyok között töltött kaverna-élet nagyon megviselte az embereket. Igen szükséges volt azért a pihenő, amelyben szept. 27-től az ezrednek Volcjigradon három héten át része volt. Egy zászlóalj — okt. 2-án a II. — ugyan a szomszédos 10. hadosztály első vonalával összeköttetésül Seloval szemben a brestovicai völgybe hadtesttartaléknak rendeltetett előre; de nem került alkalmazásba s okt. 12-én a ½I. és ½III.-ból kombinált zászlóalj (1., 4., 11., 12. század) váltotta fel. 16-án pedig a kirendelés megszűnt, a kombinált zászlóalj az ezredhez bevonult.

Az ezred állományát augusztusban a XXIX. menetzászlóalj, szeptember 29-én a XXX/1., október 23-án a XXX/2. és 3. század teljes létszámra egészítettek ki (okt. 23-án 1820 puska). Október 2-án pedig bevonult az ezredhez az első ujonnan rendszeresített kézigéppuskásszakasz.

A tolmeini áttörés ideje. Okt. 18—nov. 8. (25., 26. vázlat.) Tizenegy olasz támadócsata után a tizenkettedikben mi voltunk a támadók. Októberben folytak az előkészületek Tolmein körül a németekkel együtt intézett főtámadáshoz, melyet a mi arcvonalunknak tüntető előretörésekkel kellett támogatnia.

Ez az időszak már ismét elől találta az ezredet. Október 18-án reggelre a ½I. zászlóalj (3., 4. század és 4 géppuska) az első vonal 37. K. és ½38. szakaszaiban a 31. és 20. ezredek 1—1 századát váltotta fel. 18-án estére pedig az ezredparancsnokság is előrement a 31. helyére és átvette a parancsnokságot

a már ismert 35. c., 36. c., 36. K., 37. K. alszakaszokból álló északi védőszakasz felett, amelyhez most a ½38. is csatlakozott. Vonalában a ½I. tizenkettes zászlóaljtól jobbra a fel nem váltott 31 III. zászlóalj három százada maradt. A II. zászlóalj Vojscica előtt dandár, — a III. zászlóalj „Korite lager"-ben ezredtartalék lett. A ½I. zászlóalj (1., 2. szd., 4. géppuska) a konyhákkal a 31. ezred parancsnoksága alatt Volcjigradon maradt.

Október 24-én kezdődött Tolmeinnál a főtámadás és azzal egyidejűleg nálunk is megkezdődött a tüntetés. Már kora hajnalban árkászok jöttek az állásba, rohamkapukat nyitottak az akadályokon. 5^hkor a saját tábori örsöket visszavonva megkezdődött a tüzérségi- és aknatűz, melyet 8^hkor a gyalogsági támadás követett. Válogatott legénységből kiképzett rohamszakaszok indultak rohamra mindenik védőszakaszból; a 31-esektől a Kahlenbergen levő közeli olasz állásra, a 12-es félzászlóaljtól a Vojscica-selói út északi oldalán levő Kaninchen magaslat ellen. Az ellenség állásaiba ugyan kétszeri roham után sem tudtak behatolni, az igen erős tűz és lángszórók miatt; csak az akadályokat érték el, onnan vissza kellett vonulniok. A cél azonban el volt érve. Az olaszok nagy általános támadástól tartva, fel voltak lármázva s egész nap erős tűzzel iparkodtak távoltartani az újabb támadást. A ½I. zászlóalj a vállalkozásnál 4 halottat és 48 sebesültet veszített.

Október 25-én és 26-án a gyalogságot értve, nyugalom volt az ezred arcvonalán. Annál élénkebb volt az olasz tüzérség, amely leghevesebb tűzzel iparkodott ellensúlyozni a más helyen szenvedett döntő vereségüket. Tolmeinnál már át volt törve az olasz vonal, Kostanjevicától északra a Faiti hrb is a mi kezünkbe esett. Hogy a szomszéd 48. hadosztály ottani sikereit kibővíthesse, a velünk szomszédos déli szárnyáról kellett odavinni csapatokat.

Ehhez 26-án 20^hkor parancs érkezett, hogy a 12. ezred a 48. hadosztály balszárnyát váltsa fel. Azonnal indulni kellett és éjjelre a III. zászlóalj a Kostanjevicától közvetlen délre levő 28., 29. és 30., a II. zászlóalj a 31. és 32. szakaszokat vette át a 79-esektől. Vagyis azt a vonalat, amelyben az ezred a 10. Isonzo-csata alatt vívta harcait. Az ezredparancsnokság is akkori helyére a „Kati" dolinába költözött, az I. zászlóalj pedig ezredtartalékul a 304-es mögött, az egykori ezredtartalék 2.

lépcsőjének kavernáit foglalta el. Így végül is elmaradt az a — „Kavernaépítés" fedőnév alatt szept. 10. óta előkészített — nagy támadás, amelyet az ezrednek a Kahlenberg és Selo visszafoglalása céljából kellett volna intéznie.

Október 26-án az olaszoknak egész isonzói frontja megingott, a visszavonulás a hadosztály előtt is rövid időn belül várható volt. A hadosztály már 26-án egy üldöző különítmény (20-as) készenlétbe helyezését rendelte el. De az olaszok még helyükön maradtak és igen heves lövegtűzzel fedezték hátsó területük kiürítését.

27-én már égtek az olaszok mögött levő falvak, hidak; nagy oszlopok mozogtak hátrafelé. A főerő azonban még megszállva tartotta az állásokat. Éjfélig. Akkor az előreküldött rohamjárőrök üresen találták az olasz árkokat. Két és félévi háború után az olasz sietve menekült az Isonzótól a Piave felé.

8. A TENGER MELLETT.

Az Isonzótól a Piavéhoz.

1917 okt. 28—nov. 8. (24. vázlat.)

Október 28-án hajnali 2^h30kor az ezred a szomszédos csapatokkal összhangban Hudilog-Nowa Vason, vagyis az olyan rengeteg véráztatta doberdói fennsíkon át megkezdte az üldözést.

A hadosztályból a 82. dandár ment előre s a visszavonuló ellenségből az üldöző különítmények is csak távolról láthattak utóvédosztagokat. Rengeteg visszahagyott hadiszer, nehéz lövegek, tüzérségi- és aknalőszer, élelmiraktárak mutatták a rendetlen visszavonulást s azt, hogy az olaszoknak hirtelen kellett otthagyni állásaikat. Részünkről szerencse volt az ott talált sok élelem, mert az akkori lóállomány-csökkentés miatt nehezen mozgó vonatok nem érték utól a csapatot s így tiszt és legénység az olaszok otthagyott élelmi készleteiből látta el magát.

Az üldözés igen lassan haladhatott, mert az olaszokat több egymásmögötti folyó fedezte; így először az Isonzo, amelyen felrobbantottak minden hidat. A XXIII. hadtest a Cervignanon át Velencébe vivő vasúti fővonal mentén nyomult elő. Tőle balra a tenger, illetve annak nagy kiterjedésű lagunás partmelléke terült el s így az egész hadtestnek azon az egy úton kellett

mennie, amelyik a vasút mentén vezet. A hadtest hadosztályai közül a 10. ment előre, azt követte a 41. Várni kellett, míg az Isonzón hídat vernek s azon előbb a 10. hadosztály át kel. Ezért az ezred az üldözés első napján csak a karsztfennsík szélén levő Redipugliáig jutott s ott várnia kellett három napig, míg az olasz utóvédek visszavetése után a hadihíd elkészülhetett.

November 1-én folytatta az ezred a menetet; akkor Ronchin és a Pierisi Isonzo-hídon a határmenti Cervignanora, 2-án a határt átlépve Muzzanára ért. Itt tünt elő teljes valójában az olaszok nagy veszteségét feltáró menekülésszerű visszavonulásnak siralmas képe. Ott maradtak a hatalmas, tele raktárak, kórházak. Az út és annak környéke végesvégig nehéz lövegekkel, géppuskás fogatokkal, lőszerkocsikkal, lőszerrel, mindenféle járművekel, irományokkal, élelmiszerekkel, ruha- és felszerelési cikkekkel volt tele. El is látta magát a legénység vadonatúj bakancsokkal és zubbonyokkal, amely utóbbiakról csak a parolit kellett lefejteni.

Az Isonzo után a Tagliamento fedezte az olaszokat. E mögött próbáltak megállani, illetve utóvédeik ott tartóztatták fel az üldözést addig, amíg főerőik között hátrább némi rendet tudtak teremteni. Ezért Muzzanán ismét várni kellett 3 napig, 5-én aztán Latisana mellett a Tagliamentón is átkelt az ezred és Vadó-ra ment. A II. zászlóalj visszamaradt, hogy a hátterületen segítsen rendbehozni az utakat.

Vadón ismét várni kellett, mert a Livenzánál újból megálltak az olaszok. 7-én ment az ezred tovább Levadára s ott maradt 8-án is, amikor az olasz a Livenzától is visszavonult.

A Piave deltában.

1917 nov. 9—1918 jan. 18. (27. vázlat.)

November 9-én előllevő csapataink már a Piave ellen nyomultak elő, a XXIII. hadtestnek most már két hadosztálya egymás mellett. A 10. a vasút mentén S. Donának, attól délre a 41-ik, mint az egész olasz front legszélső hadosztálya, az Adriai tenger lagunás partja mentén balszárnyával Grisolerának vett irányt. A 12. ezred hadtesttartalékul hátul maradt. Az ezredtörzs a III. zászlóaljjal és az ezred alá rendelt 32 I. zászlóaljjal Ceggián, a 12/I. zászlóalj Gainigán laktáborba szállt. Másnap utóbbi zászlóalj is az ezredhez ment Ceggiára, ugyan-

oda 10-én a II. zászlóalj is beérkezett; a 32-es zászlóalj pedig bevonult ezredéhez, amely a Piave torkolatánál Grisolera körül állott.

Úgy látszott, hogy az olaszok a Piavet is kiürítik. Kiürítették a balparton levő S. Dona városát, a 20-as üldözőkülönítményeknek sikerült átkelni a folyón, a 32. ezrednek is a Piave főágán Grisolera mellett. Azt lehetett gondolni, hogy rövidesen Velence megtámadása következik; már átjöttek a Livenzán a vonatok is.

Mindenekelőtt a Piavét kellett forcírozni. November 13-ára volt elrendelve az átkelés. Az ezred is készenlétbe helyezkedett körleteiben. Testadurának, ott ahol a Piave elágazik, támadott a 31. ezred, a 20. tüntetett. A 32. ezred a nagy Piavén és a deltán át a Piave vecchiáig (öreg P.) nyomult elő, több mint 1200 fogollyal az egész deltaterület birtokunkba esett, Velence már csak 22 kilométerre volt. De nem is jutottunk hozzá közelebb, az olaszok a Piave vecchiánál és S. Donánál megvetették lábukat. Angol és francia tüzérség pótolta az Isonzónál elvesztett rengeteg nagyszámú ágyuikat.

Rendszeres támadással, nagyobb erőkkel kellett kierőszakolni az átkelést. A hadosztály a lagunás tengerparti szakasz fedezését közös zászlóaljaknak adva át, Testadura-Passarella-Capo Sile között kisebb kiterjedésen csoportosult. Az ezred Ceggiáról 14-én előbbrevonva (I. zászlóalj C. Bortoletto, II. C. del Fornetto, III. C. Fiorentina), a hadosztály tartaléka lett. Már kijöttek az átkelésre vonatkozó részletes parancsok; de az olaszok már úgy be voltak fészkelve, hogy meg kellett elégedni a Piavenál elért vonallal, a halogatott átkelés végül is elmaradt.

Az ezred csaknem három héten át maradt Bortoletto-Fiorentina-fornettói táboraiban, a kostanjevicai állapotokhoz képest valósággal békés viszonyok közt. Alig 2—3 kilométerre a front mögött már az egész idő alatt nem volt semmi veszteség. De pótlást sem kapott az ezred úgy mint azelőtt s miután a századonként előírt 150 puska már nem volt meg, fel kellett oszlatni két (7. és 10.) századot, hogy a többi század létszáma ebből legyen pótolható.

December 3-án az ezred az első vonalba ment, a 20. ezredet váltotta fel. A hadosztály jobbszárnyára S. Dona várostól

délre, a delta sarkába került oda, ahol a Piave két ágra szakad. Háta mögött volt a folyó főága, közvetlen előtte a kb. 100 lépés széles mellékág, a Piave vecchia. Első vonalba a deltaszögletbe az I. zászlóalj jutott három századával (1., 2., 4.), közepe mögött a 3. század zászlóaljtartalék. Chiesa nuova előtt volt a III. zászlóalj, elől 9. és 11. századaival, 12. a közép mögött. A II. zászlóalj ezredtartalékul Passarellánál helyezkedett el, ugyanott volt az ezred parancsnoksága is.

Dec. 10-én a védőszakasz balra kitolódott. Az ezred a 32. ezredtől vett át egy századnyi, majd 11-én még egy századnyi kiterjedést, úgy hogy a balszárny a folyó délnek forduló kanyarulatáig (La Castaldia) jutott. Most mindhárom zászlóaljból jutottak előre századok. Az ezred harcvonala 6 kilométerre növekedett s miután e nagy kiterjedésen az építési munkákat két zászlóaljparancsnokság nem tudta vezetni, azért 17-én az arcvonal három védőszakaszra osztatott. Jobbszárnyszakasz elől a 2., 3., tartalékban a 4. századdal; középszakasz a 8. és 12., balszárnyon a 6. és 5. század, tartalékban a 11-ikkel. Az 1. század Passarellán az ezred, a 9. a dandártartalékot képezte volt.

December 23-án a vonalban levő századok felváltásával új csoportosítás lépett életbe; a balszomszéd 32. ezredet a 20. ezred váltotta fel s egyúttal a 12. ezred balszárnyából is átvett egy félszázadnyi kiterjedést. Az ezred addigi csoportokba osztása megszünt, a vonal I. és II. zászlóalj-védőszakaszba tagoztatott, 2., 3. és 4., illetve 8. és 6. századokkal elől, 1. és 5. századokkal tartalékban. A III. zászlóalj lett Passarellánál ezred- és dandártartalék.

Az állás éppen ellentéte volt a kostanjevicainak. A terep a legtipikusabb olasz kultúra. Apró parcellák, amelyek közt szőlővel befutott fasorok zárták el a kilátást; köztük mindenfelé kis házcsoportok, csupa út, töltés és igen sűrű csatornahálózat mindenütt. Annyiban az ezrednek szerencséje volt, hogy aránylag száraz helyre került, míg a többi csapat jórésze körül vizes, mocsaras volt a talaj, kivált a tenger felé, hol az olaszok töltés-átvágás útján vízzel árasztották el a mélyebben fekvő területeket.

Az ezred vonala közvetlen a Piave mellett, jórészt annak töltésén futott; szembe a tulparti töltésen az olasz. Állásunk a megszálláskor még csak kezdetlegesen volt megépítve, illetve

csak megkezdve; mert az olasz tűzhatás miatt mozogni s építeni itt is főleg csak éjszaka lehetett. A munka első sorban lövegtűz ellen védő berendezések építésére szorítkozott s csak lassan haladt annyira, hogy összekötött védővonal létesült.

Az ezred jobbszárnyán a folyó egy, az olaszok felé kidomborodó kanyarulatot csinál. Ezt az olasz állások felé kiugró máslit részünkről mégis meg kellett szállani, mert különben hídfőnek használhatták volna az olaszok. Így a benne levőket természetesen oldalról és hátulról is érhette a tűz, éppúgy, mint az ezred balszárnyán La Castaldiánál levő szakaszt a hátra hajló Capo Sile felől. Ez a két állásrész különösen sok veszteséget okozott, — bár nyugodalmas a többi se volt, — mert az olasz aknavetők és tüzérek éppoly figyelmesek és éberek voltak, mint a gyalogsági figyelők. Minden kis cél azonnal lövést kapott és rendszeres lövegtűz alatt tartották a be nem látott területeket is. Így a vonalmenti házaknak sok hasznát nem lehetett venni, mert azoknak minduntalan kijárt a gránátozás. Az ellenséges tűz ellen a legnagyobb óvatosságra volt szükség nemcsak az állásokban, hanem azok mögött is. Már pedig embereinket igen csábította az állások mögött szüreteletlenül maradt szőllő, amiből ugyan hivatalosan is kijárt a porció éppúgy, mint a pincékben talált borból, amelyből reggel-este egy-egy félkulacs dukált a rendelkezések szerint.

Az állásban az ezred igen nagy veszteséget szenvedett, nagyobbat, mint addig bármely állásban. Harc nélkül is 60 halott és 170 sebesült volt decemberben 27, illetve 24 nap alatt, mert a három karácsonyi ünnepnapon nem volt sebesült; csend volt, csak a tűzérség szólalt meg néha akkor is.

Az állásépítés munkájával telt el az ott töltött idő. Harc nem volt, csak 9-én a szomszéd 32-esek egy vállalkozásának támogatására intézett az ezred a szemben levő olasz vonalra egy általános tűzrajtaütést.

A mindennapos veszteségeken kívül a malária is apasztotta az állományt. S nem volt meg annak a legtermészetesebb ellenszere: nem lehetett füstölni, nem volt dohány. Szilveszterkor az ezrednek 1436 puskája és — a decemberben a II. zászlóaljhoz is érkezett újabb kézigéppuskás szakasszal — most már 32 géppuskája volt. December 22-én a szabadságra ment ezredparancsnok helyett az ezred parancsnokságát Cseley Gyula őrnagy vette át. Zászlóaljparancsnokok voltak ez időben: I.

Both Gyula szds., II. Kozma Sándor npf. fhgy., III. Szügyi Zoltán fhgy.

December 26-án megszünt az 1. Isonzo-hadsereg, amelybe addig az ezred tartozott. Illetve az addigi két Isonzo-hadsereg most Wurm vezérezredes alatt egyesíttetett.

Január 4-én éjfélre a 31. váltotta fel az ezredet, mely amannak helyére pihenőbe hátrament a nagy Piave mögé hadosztálytartalék gyanánt. Az I. zászlóalj és az ezredtörzs C. Gendenosa környékén, a II. Colmello Palma körül, a III. C. Fondata házcsoportnál helyezkedett el elég szükösen. Itt az ezred 10 napot töltött, miközben a Passarella és Tombolinnál épülő hátsó vonalbeli hídfők munkájával és tábori vasútépítésnél foglalatoskodott.

Bressanin, 1918 jan. 16. (28. vázlat.) A Piave deltában töltött időt a hadosztály egy véres harccal, a bressanini támadással zárta le; a harcból az ezred, különösen az I. zászlóalj nagy dicsőséggel, de egyúttal, sajnos nagy veszteséggel vette ki részét.

A Piave vecchia legnyugatibb pontján — az ezred volt balszárnya La Castaldia alatt — Bressaninnál (túlparton Capo Sile) az olaszoknak a keleti parton kezdettől fogva egy kis hídfőjük volt. Ez már magában is kellemetlen volt ugyan, de most annyival rosszabb lett, hogy az olaszok lassacskán fokozatosan bővítették a hídfőt, amely így átkelésüket annál jobban biztosíthatta egy offenziva esetén.

A hadosztály a Piave deltától más helyre volt szánva, a közeli napokban el kellett mennie. Előbb azonban azt a feladatot kapta, hogy a Capo silei (Bressanini) hídfőből verje ki az olaszokat, hogy a keleti partot tisztán adhassa át.

Január 14-én 9^hkor az ezred telefonparanccsal készenlétbe helyeztetett és a 82. dandárnak alárendelve az I. zászlóalj a Passarella és Agenzia Trezza közti hídfőbe, a II. zászlóalj onnan 1 km-re délkeletre C. Baio-hoz rendeltetett; a III. zászlóalj, mint dandártartalék fondatai körletében maradt.

15-én reggelre volt kitűzve a hídfő elleni támadás. 14-én délután azonban az olaszok a hídfőből kitörtek s az attól északra levő Piave könyököt is elfoglalva, C. Guiottóig nyomultak elő. A támadás most már alaposabb előkészületeket igényelt és 16-ára maradt. Így 15-ikét az I. zászlóalj C. Jannához, a II. La Callehoz, a III. C. Baiohoz előbbretolva töltötte el.

A támadást az előllevő 82. dandár, a gyalogságot a harcszínhely körül vonalban levő 20. ezred parancsnoksága vezette. Két csoport alakíttatott; az északi a vonalban levő 31-es, illetve a déli csoport két 20-as század mögött. Az északi csoport — egy 20-as és ½31-es zljjal a 12/II. zászlóalj — jobbszárnyával a Piave, balszárnyával a Consorzio csatorna között. Déli csoport: 12/I. zászlóalj C. Zulianinál, balszárnyával a Piave mentén. Mindkét csoportnak a folyó mentén betörve és felsodrítva meg kellett szállani az elfoglalt folyópartot és továbbvinni a támadást a Boaria Bressanin (nagy házakból álló házcsoport) körül levő olasz hídfőre, amely mögött az olaszoknak egy hídja volt. 12/III. zászlóalj dandártartalék maradt és már 15-én este La Calléhoz ment s a Chjesa nouva felé vivő utat szállotta meg. Az ezred műszaki századának fele az I., fele a II. zászlóaljhoz osztatott be; azonkívül mindkét zászlóalj 2—2 rohamjárőrt kapott.

16-án hajnalban a zászlóaljak kiindulási helyzetükbe mentek és 5^hkor felvették a támadási alakzatot. A II. zászlóalj az északi csoport jobbszárnyán a Piave mellett, pár száz lépéssel a La Callétól északra vivő csatorna előtt, az I. zászlóalj Zulianinál. Az I. zászlóaljnál a 4. század a folyó töltése mentén három rohamhullámot alakított, előtte legelső vonalban a rohamjárőrök; tőle jobbra hasonlóan fejlődött a 3. század. A 4. századnak a folyó mentén kellett betörnie, s az olasz hídfőt birtokba ejtve, a Piave hidat elrombolni, azon túl előnyomulni a hídfő túlsó szélére s azt megszállani; tőle jobbra a 3. század iránya az olasz hídfő keleti arcvonala volt. Az 1. századnak a 4. mögött a folyópartot kellett arccal nyugatnak megszállani; a 2. század és a 20-as ½9. század a zászlóalj tartaléka volt. A III. zlj., mint tartalék a La Callétól északra vivő csatornáig ment előre, 2 szddal első, egy szddal és a gp. szddal második vonalban.

6^hkor lövegeink és az aknavetők hatalmas pergőtűz alá vették az olasz hídfőt. Az olasz tüzérség alig válaszolt. 6^h30kor az egész támadó gyalogság tüzelés nélkül rohamra tört, előttük az utászok rohamkapukat nyitottak az olasz akadályokon.

A hídfőben levő olaszokat úgy látszik meglepte az I. zászlóalj rohama. A rohamjárőrök s mindjárt velük az első rohamhullámok kézigránátokat dobva betörtek az ellenséges állásba. Az olaszok rövid ellenállás és kézitusa után részben

megadták magukat, részben menekültek a hídfő északi vége felé. 6h40re a hídfő déli része el volt foglalva. A két elöllevő századhoz közben a 2. század is csatlakozott s míg az 1. század arccal nyugatnak a folyópartot szállotta meg, a 2., 3. és 4. századok folytatták az előnyomulást a hídfő északi része felé. Bressanin házcsoportnál még nagyobb olasz erők állották útjukat. De kézitusában azokat is visszaverték, több géppuskával sok foglyot ejtettek, elfoglalták az egész hídfőt és megszállották annak olasz állásait. És pedig 1. század a Piave töltést Bressaninig, a 4. század körívben a hídfő északi részét, 3. és 2. annak keleti oldalát; a ½20,9. század, mint tartalék a 20 3. és 4. századokkal együtt azok vonalában maradt. A hídfő birtokába jutott századok megkezdték ott a berendezkedést.

Sajnos, az északi csoportnál nem ment így a dolog. A Piave felől rendkívül erős géppuska-, löveg- és aknatűz oldalozta a rajvonalat, melynek mozgását akadályozták a sűrű olasz kultura keresztben fekvő sorai. Főként a Consorzio melletti balszárnyat érte az erős tűz, úgy hogy az a kiindulási helyzetből alig tudott 2—300x-re előrejutni. A Piavamenti 12/5. és 20/6. századok közelébbjutottak ugyan az előttük előrehajló olasz vonalhoz, de abba betörniök nem sikerült.

A hídfőben levő I. zászlóalj ezalatt nehéz órákat élt. Alig szállotta meg a hídfőt, máris jött az olasz ellentámadás; először észak felől a Piave-könyökből, ahová a roham elől az olasz megszállás menekült s ahol tartalékaik is nyugodtan kelhettek át a vizen és gyülekeztek előre Bressanin felé. A zászlóaljnak tehát a rendezkedéssel együtt az ellenséget is állandóan tűz alatt kellett tartani. Az órákon át szünet nélkül tartó harc alatt a lőszer kifogyott; már csak az volt, amit az elesettektől és sebesültektől összeszedni lehetett. A lőszerpótlás pedig nem ment; a hídfő mögött a terep erősen mocsaras volt, a nagy sárban a reggel küldött lőszer nem ért előre csak dél felé. A zászlóalj lőszert és tartalékot kért folyton, illetve sürgette, hogy az északi csoport is törjön elő, mert nélküle magában nem tarthatja magát.

Az északi csoport azonban nem tudott előrejutni a rendkívül erős oldalozó tűz miatt, amitől igen nagy veszteséget szenvedett. Hasonló veszteség érte a balszárny mögött a Consorzióra támaszkodva előnyomuló dandártartalék 12 III. zljat is, amely az északi csoport kiindulási helyzetébe követte a rajvonalat. Így annak a rajvonalba előrevitele is hiábavaló erőfeszítés és veszteség lett

volna. Éppígy nem jutott előre a III. zljból a Consorziótól délre az északi és déli csoportok összeköttetéséül kirendelt század is. 9^h után az olaszok általános erős ellentámadást intéztek, mely elől a megritkult északi csoport a kiindulási állásba vonult visszsza. Itt a dandártartalék III. zljjal együtt megállította és visszaverte a támadó olaszokat.

Ezalatt az I. zászlóalj a hídfőben levő hidat kézigránátokkal megpróbálta szétrombolni, de csak részben sikerült. A kézigránát teljesen kifogyott, géppuska- és puskalőszer is alig volt már. Igy a létszámban is erősen lefogyott zászlóalj az ellenséget nem tudta feltartani. Nem volt mivel megakadályozni, hogy az olaszok a hidat birtokba vegyék. Nagy olasz erők nyomultak elő most már nemcsak észak felől, hanem a hídon is. 9 órakor az olasz ellentámadás oly közelre jutott, hogy a századoknak vissza kellett vonulniok. Azonban a tartalékból a ½20/9. század a töltés mentén előrejött és azzal ellentámadás indíttatott. Az olaszokat visszaverték, a századok újból megszállották reggel elért állásukat.

De csak rövid időre. 9^h20kor az É. csoport ellenivel együtt igen nagy túlerővel intézett új ellentámadás elől a hídfőt ki kellett üríteni. Töltény híján közelharcot, kézitusát víva vonultak vissza a századok. A hídfőből kiérve ugyan még egy ellentámadást próbáltak meg, de az sem sikerült. A zászlóalj maradványa (eleinte mindössze 150 fő) a 20-as állásba ment s a 20-as századokkal együtt azt szállotta meg. Az olasz a hídfőn túl nem nyomult elő s a mi századaink tábori őrsöket toltak maguk elé.

A lőszerhiány s az északi csoport elmaradása miatt nem lehetett kiaknázni a reggeli szép sikert, a hídfő rendkívüli vitézséggel végrehajtott elfoglalása hiába volt. A dandárparancsnokság a visszavonulás után a harcot beszüntette, estére pedig kivonta az I. és II. zászlóaljat. Azok az ezredtörzzsel együtt Gendenosába mentek, a III. zlj. mint tartalék egy kilométerre a harcszínhely mögé Casoni la Calléra rendeltetett.

A Capo Silei hídfőnek az I. zászlóalj által történt elfoglalása az ezred legkiválóbb fegyvertényei közé tartozik, melynek értékéből semmit nem von le, hogy a hídfőt — a zászlóalj vitézségén kívül esett okok miatt — megtartani nem lehetett. Ugy az elfoglalásnál, mint az utolsó pillanatig a századok valamennyi tisztje és legénysége valóban páratlan, haláltmegvető bátorsággal

verekedett. Ezt bizonyítják a zászlóaljnak sajnos nagy veszteségei: 15 tisztje közül 5 elesett; Kerülő Sándor tart. hgy. 3. századparancsnok, Makovics Árpád és Gramma Viktor t. hdgyok, Tamsula Péter zls. és Weisz Pál hdpjelölt. A hídfőben a zászlóalj 5 tisztet (köztük egy zászlóaljparancsnokot) és 119 olaszt ejtett foglyul, 3 géppuskát s egy golyószórót zsákmányolt.

Az ezred összesen 360 főnyi legénységet veszített. Ez az akkori puskaszámot tekintve az ezredben összesen csak 25—30%. De a veszteségnek kb. ⅔-ada az I. zászlóaljra esett, amelynek csak 220 embere maradt. A 360 főnyi veszteségből a hivatalos adatok szerint 37 halott, 189 sebesült és 134 eltünt. Azonban utóbbiak túlnyomó nagy része holtan vagy sulyosan sebesülten a hídfőben maradt I. zászlóaljbeli s így a sebesültek s kivált a halottak száma jóval nagyobb (kb. 80 halott, 230 sebesült, 50 fogoly).

A létszám leapadása miatt a 3. század a többi között felosztatott és így mindhárom zászlóalj 3—3 századdal alakult.

9. A MONTELLO ALATT.

Sernaglia előtt.

1918. január—május. (24., 29., 30. vázlat.)

A bressanini támadás után az ezred a gendenosai pihenőben csak 17-én maradt. A hadosztály a Piave deltától a Piavénak egy másik szakaszához, a később oly híressé vált Montellóval szembe a 6. hadsereg II. hadtestébe került. Az ezred — be sem várva a tartalékul előlmaradt III. zászlóaljat — már 18-án elindult Gendenosáról s aznap a Livenza melletti Torre di Mostora, 19-én Motta di Livenzára ment. Itt négy napi pihenőt kapott, mi közben 21-én elmaradt III. zászlóalja is beérkezett.

23-án az ezred Rivarottán (I. és II. zászlóalj Furlanettón), 24-én Sacile mellett Vistortán (I. zászlóalj Trieste, II. Schiavoi), 25-én S. Fior di sottón éjjelezett. 26-án már hegyek között ment tovább és Vittorio főutcáján elvonult új hadseregparancsnoka, József főherceg vezérezredes előtt. 26-án beérkezett új körletébe, ahol három héten át pihenőben maradt.

A Velencei Alpok egyik völgyében Vittoriotól nyugatra három egymáshoz közeli falu lett az ezred szállása; ezredtörzs a II. zászlóaljjal Tovenára, I. zászlóalj Sollerre, III. Gai-ba

került. A három hét gyakorlatokkal telt el, miközben január 29-én a seregcsoport parancsnok Boroevics vezérezredes, február 1-én pedig Lago-nál Károly király is megszemlélte az ezredet.

Február 5-én a III. zászlóalj egy hétre előrement Campeába az ezred jövendő frontja felé, egyelőre még csak utat építeni a Piavéra néző Moncader hegyen. Február 14-én előreindultak a szemrevételező parancsnokok, 15-én este pedig az ezredtörzs a vonalba kerülő II. zászlóaljjal Tovenából Pieve del Trevisanba ment.

Február 16-án volt a felváltás. Este a II. zászlóalj Sernagliára indult és Fontigo-Falze di Piave között éjfélre a 25/III. lövész (azelőtti Landwehr) zászlóalj helyét szállotta meg. Aznap este az I. zászlóalj is elindult Sollerből és a Pieve Trevisan és Sernaglia közt Villa Novánál levő ezredtartalék-állást foglalta el. 17-én a III. zászlóalj is otthagyta a Gai szállást és délután Pieve del Trevisanban mint dandártartalék az ottani őrségeket és repülőelhárító géppuskák állásait vette át. Az ezredparancsnokság Pieve Trevisanban nyert elhelyezést.

Tíz nap múlva február 26-án a vonalban illetve ezredtartalékban levő II. és I. zászlóalj kölcsönösen felváltotta egymást, március 8-án pedig visszacserélték eredeti helyüket. A III. zászlóalj március 3-ig maradt Trevisanban, akkor a 32. ezred parancsnoksága alá lépve a 12. ezredtől jobbra Moriago előtt vonalban levő 32/II. zászlóaljat váltotta fel. Így március 3-tól az ezrednek két zászlóalja volt vonalban addig, míg március 17-én az egész ezred hátra nem került.

A sernagliai állásokban nem volt olyan összefüggő első vonal, mint amilyen volt addig mindenütt. A vonalban levő három század 2—3 tábori őrsöt állított — jól fedezve — a Piave partjára s a tábori őrsök mögött kb. 800 lépésre volt a főőrsök szintén nem összefüggő, hanem támpontszerű vonala. Ezen vonal mögött fészkekben (kisebb födözékben) voltak elhelyezve a vonalban levő zászlóalj géppuskái, míg a tábori őrsökön s a főőrsökön a gyalogsági puskákat 1—1 kézigéppuska erősítette meg.

Az ezredtartalék zászlóalj 1—1 százada Villa Novánál és S. Michelénél állott beásva, 2 kilométerre a főőrsök mögött; egy százada Sernaglián volt előretolva, egy szakasza az első vonallal Fontigónál tartotta fenn az összeköttetést.

A sernagliai állások jóval könnyebbek, nyugodtabbak voltak, mint az addigiak. A Piave ott erősen torrens jellegű; egy

kilométernél szélesebb, igen sebes; sok elágazása közt kaviccsal borított szigeteket alkot. Rajta keresztül messzire szabad kilátás nyílott, éjjel 6 elektromos fényszórónk világította be az előterepet; így gyalogsági meglepetéstől, átkeléstől nem kellett tartani. Az olasz vonal messze volt ahhoz, hogy alkalmatlan legyen és csak a tüzérség volt a kellemetlenebb ellenfél, amelynek figyelői a Piave túlpartján meredeken kiemelkedő Montellóról a mi sík területünket messze beláthatták. Viszont állásainkat sűrű olasz kultura leplezte, úgy hogy itt a tüzérség is mindkét oldalon jóval csendesebb volt, mint az addigi helyeken.

A nap jórészén teljes csend uralkodott, csak szórványosan esett egy-egy lövés és szórványosan néha tartósabb szórótűz, ritkán erősebb tűzrajtaütés. Annál tevékenyebbek voltak a repülők; olasz részről nagy, 4-6-8 gépből álló rajok keringtek az állások fölött, bombavetésen kívül alacsonyan szállva, géppuskával intéztek légi támadást és a hátul levő részek, vonatok között is okoztak veszteséget. A február-márciusban elől töltött 30 nap alatt (illetve a két hónapban) az ezred összesen 13 halottat és 35 sebesültet veszített.

Március közepén a frontdandárt a 82. dandár váltotta fel. A 32. ezrednél levő III. zászlóalj már 16-án éjjel felszabadult és pihenőbe Pieve del Trevisan mögé Pezzole—S. Martino körletbe, a 17-én felváltott ezredtörzs és I. zászlóalj Pieve di Soligheltora, a II. zászlóalj ugyanakkor valamivel távolabb Costára került.

Egy hónapi frontszolgálat után most egy hónapig tartott a Pieve mögötti pihenés.

Április közepén az ezred ismét előre ment sernagliai állásaiba. Ezúttal az I. zászlóalj jutott vonalba 15-én éjszaka. 17-én este a II. zászlóalj dandártartaléknak Pieve del Trevisanba, 18-án a III. zászlóalj ezredtartaléknak Villa Novába került. A viszonyok különben ugyanazok voltak, mint a február-márciusi időszak alatt. De még az akkorinál is nagyobb volt a nyugalom; napokon át teljes csend uralkodott, egyetlen lövés sem esett. Két hétig maradt az ezred az állásban s az egész időn nem volt több veszteség, mint hogy 2 olasz gránát a VI. főörsbe csapott s 5 embert megölt, 12-őt megsebesített.

Ujév óta az állománypótlások már gyérebben érkeztek, mint azelőtt. A február 3-án kapott XXXIV/6. menetszázad (128 fő), továbbá a február 19-én kapott 63. ezredbeli 50 főnyi pótlás és a március 6-án beosztott XXXV/1. menetszázad (93 fő) a közben beállott hiányokat sem fedezte, úgy hogy az ezred hosszú időn át nem tudta felállítani hiányzó századait. Április 11-én végre az ezred a XXXVI. menetzászlóalj hat századát és két 11. ezredbeli menetszázadot (XXXVI/3. és 4.), összesen 545 embert, április 20-án pedig a 30. népfelkelő ezred II. zászlóalját (618 fő) kapta pótlás gyanánt. Ezzel ismét megvolt a teljes létszám s az ezred ismét felállíthatta az ősz illetve január óta hiányzó 3., 7. és 10. századait is.

Április végén a 40. dandár a 41. hadosztálykötelékneknek megfelelőleg 81-re számoztatott át s parancsnokságát kevéssel utóbb Balassa Béla vezérkari ezredes vette át.

Április utolsó napjaiban a 41. hadosztály állásait a 31. (budapesti) közös hadosztály vette át. A III. zászlóalj a 44/III. által 28-án este felváltva először Farrára, majd onnan a 44/I. által 29-én éjjel felváltott I. zászlóaljjal együtt 30-án Sotto Croda körül ugyanabba a körletbe ment, amelyikben január-februárban pihent. Másnap, május 1-én a II. zászlóalj is odaérkezett.

Sotto Croda körül az ezred csak pár napig maradt. Május 4-én tovább ment és Conegliano közelében (5 km északra) Manzana és Formeniga falvakban kapott beszállásolást. Ezen körletekben az ezred több mint egy hónapot töltött gyakorlatokkal, kiképezéssel; közben azonban a 9. és 16. közti hetet a III. zászlóalj Saranoban (Coneglianótól délre), ½II. zászlóalj S. Pietro di Felettoban Manzanától nyugatra, ½II. és műszaki század Formacibán (előbbitől ÉNy.) útépítési munkákkal töltötte el.

Június 11-én az ezred pár kilométerrel hátrább vonult és Vittoriotól közvetlen délre St. Giacomo körletében (II. Vendrami, III. Campion) töltött pár napot, amíg rá nem következett a júniusi nagy csata ideje, mely alatt szdparnokok voltak: 1. Szabó P. t. hgy., 2. Gaál K. hgy., 3. Blága P. t. hgy., 4. Udvary J. fhgy., I. gp. Maier hgy., 5. Szabó Gy. t. fhgy., 6. Stefán t. hgy., 7. Tóth B. fhgy., 9. Kósa t. fhgy., 10. Dendely J. t. hgy., 11. Egressy G. hgy., 12. Dobó S. hgy., III. gp. Gáspár I. t. fhgy. (illetve Komonyi S. t. hgy.)

Nervesa. (A Montellói csatában.)

1918. június 15—22. (29., 31. vázlat.)

Június 14-én az ezred Vittorio melletti körletéből szemrevételező tiszti járőröket küldött a Piave és Conegliano között Barriere - Pare - Belvedere körletébe, hol a hadosztálynak a küszöbön álló csatához tartalékként készültségbe kellett helyezkednie.

15-én Vittoriohoz hallatszott a nagy ágyúzás, amely bevezette a csatát. 6^h reggel riadó volt, délben az ezred menetkészültséget vett fel, 17^hkor elindult S. Giacomoról és éjfél előtt tartalékhelyére, Pare-Barriere közé érkezett. Útközben csapatostul és egyenként, minden kíséret nélkül jöttek szembe az olasz foglyok, akiket az ezred összegyűjtve kísértetett tovább hátrafelé.

16-án az ezred már 4^hkor riadóparancsot kapott s azonnal előbbreindult a Piave felé. Egyelőre egy jó kilométerrel innen a folyón, a Susegana és Falze di Piave félútján S. Daniel kápolna és Costa között levő hegyvonulat mögött a Mercadelli szakadékban kellett készenlétbe helyezkednie. Itt, fedve az ellenséges tüztől és repülőktől veszteség nélkül töltötte a napot.

S most nézzük a nagy helyzetet.

15-én reggel kezdődött az „1918. évi júniusi csata", amelyet főképen a 11. hadseregnek Asiago felől déli irányba, az alsó Piavenél álló Isonzo-hadseregnek pedig nyugat felé való előtöréssel kellett megvívnia. A kettő között levő 6. hadseregnek — amelybe a mi hadosztályunk is tartozott — a két összenéző arcvonal könyökében levő Montellót kellett elfoglalnia; ezt a velencei síkság szélén szigetszerűen meredek sziklafalakkal kiemelkedő kb. 15 km hosszú fennsíkot, amely messzire uralkodik a síkság fölött. A Montello elfoglalása az északkeleti oldalával szemben álló XXIV. hadtestünk (Goiginger altábornagy) feladata lett.

A XXIV. hadtest első vonalban álló hadosztályai — Nervesánál a temesvári 17., Falze di Piavénál a 13. lövész, onnan Fontigóig a mi tavaszi állásainkban levő budapesti 31. hadosztályok — 15-én át is keltek a Piavén és elfoglalták a Montello nagyobbik keleti részét. A támadás továbbviteléhez azonban új erőre volt szükség, annál is inkább, mert az Isonzo-hadsereg szélső jobbszárnya (XVI.) megakadt. A 41. hadosztály tehát 16. este parancsot kapott, hogy a Piavén átkelve, a 17. hadosztály-

nak Nervesa előtt levő részeit váltsa fel és a hadtest többi részeivel együtt, teljes rendezkedés után balszárnyával a Piavéra támaszkodva, jobbszárnyával Nervesa - S. Andrea - Arcade vonalban támadni fog délnek, Spresiano felé.

17-én 3^h30kor indult az ezred — elsőnek a hadosztály csapataiból — S. Danieltől a Jacur völgyön át a Casa Mercadellinél levő átkelőhelyhez. De ott nem talált hidat. A 17. hadosztály által addig használt hadihidat éjfélkor le kellett bontani, mert már-már elvitte az előző esőzésektől megdagadt Piave árvize. Meg kellett várni, míg az utászok előkészítik a pontonokon való átkelést, ami lassan ment, mert nem volt kéznél a szükséges műszaki anyag s mert az olaszok tűz alatt tartották az átkelőhelyet. Végre 10^hkor az ezredtörzs a III. zászlóaljjal és a gyal. ágyúsosztaggal pontonokon átkelt a két innenső Piave-ágon. A harmadikon gyalog kellett átgázolni. Az átkelt zászlóalj az átkelőhely közelében a Montello sziklafalai tövében védve helyezkedett el. Az átkelés, bár tűzszünetben történt, még sem ment veszteség nélkül. A 10. szd. parnoka, Dendely József tart. hgy. is elesett. Az ezred másik két zászlóalja s a hadosztály többi részei már nem is kelhettek át a nagy hevességre fokozott olasz tűz miatt. Túlparton maradtak az átkelt zlj. konyhái és lőszerei is.

15^hkor parancs érkezett, hogy az átkelt III. zászlóalj balszárnyával a Piavéra támaszkodva váltsa fel a 46. ezrednek Nervesa tulsó széle előtt levő balszárnyzlját. (II.). Tőlünk jobbra a 31. ezrednek kellett a 46-osokat felváltani.

Mialatt a III. zlj. parnoka zászlóalját Nervesa félútján egy úthajlás sziklái által fedve elhelyezte és tájékozódás céljából Nervesára előrement illetve oda járt, 18 és 20^h között az ezred I. és II. zlja is átkelt a Piavén és a Montello ÉK. lábánál Campagnole körül helyezkedett el. Eközben a III. zlj. parancsnokát Szügyi fhgyot, Nervesában gránátlégnyomás érte, félholtan hozták elő. Ezért a 46-osok felváltására 21^h körül az I. zlj. kapott parancsot a III. helyett.

Késő este indult az I. zlj. Campagnoleból Nervesa felé. Ugy Nervesát, mint a mögötte levő terepet, vagyis úgy az előnyomuló I., mint a Campagnolénál illetve Nervesa félútján maradt II. és III. zljat egész éjjel tűz alatt tartották az olaszok.

18-án éjféltájban (0^h) kezdte meg az I. zlj. — melynek parságát a gázsebesült zlj. parancsnok helyett Szabó Gyula tart.

fhgy. vette át — az előnyomulást a Montello DK. sarkától. A sűrű terepfedezet mellett a már két napja szakadó s most is szitáló esőtől óriási sár, áthatlan sötétség szinte lehetetlenné tették az ismeretlen terepen a tájékozást, rendkívül megnehezítették a vezetést. Nervesa körül a legsűrűbb olasz kultura terül el, amelyben látni, tájékozódni és járni még nappal harc nélkül is nehéz. Másfél évig voltak már ott az olaszok. A város és vidéke gránáttölcsérekkel volt tele, a házak nagyrésze romhalmazzá lőve, azonkívül ároklabyrinthus és drótakadály mindenfelé. Mindez amennyire kedvezett a védőnek, annyira hátráltatta a támadó mozgását, az előnyomulást. És nemcsak a terep volt ismeretlen és nehéz, hanem nehéz és felderítetlen volt a harchelyzet is. Nervesából néha lövöldözés hallatszott.

Nervesában ellenség volt. Ugyanis a 46-osok nem Nervesán át, hanem attól Ny., balszárnyukkal C. Dussnak nyomultak elő. Nervesán át csak egy szakaszuk volt küldve a Piave mellett, annak kellett volna Nervesát néhány rohamjárőrrel megtisztítani. Valószínűleg mert a suseganai hidak táján az Isonzo-hadsereg csapatainak kellett volna előnyomulniok. De azok visszamentek a Piavén, a 46-os osztagok Nervesát nem tudták megtisztítani. Így a 46-osok balszárnyukat az ezr. tartalékkal biztosították, amely azonban a C. Dusstól csak a Piave Selláig tudott terjeszkedni s a csatorna s a Piave közt egy kb. 1000ˣ hézag, Nervesában pedig ellenség maradt, amelyről senki se tudott biztosat. Egy olasz zászlóalj, amely — mint később sebesülten fogságba jutott parancsnoka, egy őrnagy elbeszélte — nem tudva szomszéd csapataik visszavonulásáról, az előző napokban Nervesában bennrekedt, s a város romjai és kertjei között befészkelte magát. Nervesa be volt rendezve védelemre, gondosan épített géppuskafészkekkel volt tele. Azokban rejtőztek el kis csoportjaik, azokból s házakból, kertekből, pincékből stb. folytattak guerillaháborút; rejtett leshelyeikről tüzelve állták útját küldönceinknek, járőreinknek. Azért nem működött később nálunk a telefon, azért vesztek oda küldönceink, tájékozódásra előrement tisztjeink. Ez az ellenség akadályozta meg nekünk a tájékozódást, az egész hírszolgálatot. Ez okozta, hogy Nervesa a későbbi napok alatt is felderítetlen maradt és a benne levő csapataink közt mindvégig nagyfokú tájékozatlanság s emiatt sokszor fejetlenség is uralkodott. Ami viszont úgy volt az ottszorult helyismerős olaszokkal is.

Ami I. zászlóaljunk azonban mindezt nem tudta. Csak annyit tudott, hogy a felváltandó 46-osok túl vannak Nervesán és a sötétben azt tapasztalta, hogy a városban mozogni alig lehet és hogy ott lövések is hallatszanak. Ezért, hogy századai együtt maradjanak, nem ment a városon át, hanem azt kikerülve, annak Ny. széle mentén nyomult elő a felváltandó 46-osok felé. Harcalakzatban, elől (jobbról) a 4., 1. és 2. századok, jobbszárny mögött tartalékban a 3-ik. Az előnyomulás a már említett nehézségek miatt igen lassú volt. A sötétség és a sűrű kultura mellett ellenség is akadályozta azt. Kis osztagok, járőrök állottak a századok elé, azok tűzrajtaütése, kézigránátjaik többször zavart, sőt visszafutást is idéztek elő. Ezért minduntalan meg kellett állani, tájékozódással, rendezkedéssel, parancsok adásával telt el az idő s csak amikor derengeni kezdett, lett az előnyomulás folyékonyabb.

3^h30kor a századok megtalálták és elérték a 46-osokat és elfoglalták azok állásait. Tőlük azonban jóformán semmi tájékoztatást sem kaptak, mert maguk is csak az éj folyamán jutottak oda s ők sem ismerték ki még magukat. A zászlóalj jobbszárnyán levő 4. szd. kb. 2-300^{x}el a vasúton túl egy jól kiépített összefüggő, néhol gránátmentes födözékekkel is biró olasz állást szállott meg, jobbszárnyával a vasúti állomás előtt, a C. Duss körül. Ugyanezt az állást szállta meg tőle balra a középen levő 1. szd. is, balszárnyon a 2. szd. pedig magát a vasutat, balszárnyával azonban nem a Piave mellett, hanem a Piave Sella csatornánál. A zlj. vonala összefüggött, közvetlen csatlakozott jobbra a 31-esekhez is. Balra a Piavéig terjeszkedni azonban nem lehetett, sőt a kiküldött járőrök magát a folyót meg sem találták, mert a csatornán túl pár száz lépésre mindenütt olaszok állták útjukat. A kultura sűrűsége itt is kizárt minden tájékozást, ezért a balszárnyon levő 2. szd. balszárnyát a vasúti híd két oldalán a csatornán innen elhelyezett géppuskákkal és rohamjárőrökkel biztosította. Csak a felváltott 46-osok hozzávetőleges becslése és a saját számítása alapján gondolta, hogy a Piavétól másfél kilométerre van s ezt jelentve erősítést és a hézag elzárását kérte. A jelentések azonban — telefon nem működvén — lassan jutottak hátra, éppúgy mint lassan jutott előre az ezredparságnak a Piavéig terjeszkedésre kiadott minden parancsa is. Ezért már reggel küldöncvonalat rendeztek be, 10^hkor pedig a II. zász-

lóalj tartalékul Nervesába indult és a város ÉNy. sarkán a házak között, arccal DK-nek fejlődve helyezte el századait.

Az I. zászlóalj a vasút előtti helyére érve, azonnal megkezdte a berendezkedést, a tájékozódást és a felderítést. Előre és hátrafelé. De még tudatára se jött a háta mögötti, előbb vázolt nervesai viszonyoknak és még fel se tudták deríteni a szemben levő, szintén sűrű olasz kultura által leplezett olaszokat, amikor 9^h körül az egész zászlóalj vonalán támadó rajvonalak vették tűz alá az általunk elfoglalt állásokat. A hátterepet pedig tüzérség kezdte lőni s mindjobban fokozta tüzét.

11^h után a balszárny ellen rohamra mentek az olaszok. De a 2. szd. visszaverte a támadást, egy géppuskával néhány foglyot is sikerült ejtenie.

15^hig még ötször támadták meg az olaszok több hullámban tagozva a zlj. balszárnyát és közepét. De tüzünk mindig visszaverte őket és néhány olasz ismét foglyul esett.

16^h után az olaszok újból lövegtűz alá vették a zljat, ezuttal pergőtűzzé fokozták a tüzet. 19 és 20^h között pedig még négy rohamot intézett a gyalogság, nagy erővel kivált a csatorna mentén. A sötétség beálltáig repülők is támogatták géppuskatűzzel és bombával a támadást. De századaink most is helyükön maradtak, visszaverték a rohamot. Néhány olasz ismét foglyul esett és a foglyok csapattestéből meg lehetett állapítani, hogy négy ezred részei intézték az aznapi támadásokat. Éjjel az olasz távol maradt, de szórványosan tüzelt, úgyszintén tüzérsége is.

Az ezred 18-án 45 főnyi veszteséget szenvedett. Egy tiszt elesett (Sztrohák zls.), kettő sebesült.

19-ike az előző napihoz hasonló harcokkal telt el, de most még nehezebb körülmények között. Ugyanis a felhőszakadásszerű esőzés folytán a Piave még mindig áradt, hidat verni még mindig nem lehetett. A lőszer, élelem, sebesültszállítás csak áthajózással volt eszközölhető. A rohanó víz pedig oly sebes volt (350 lépés egy perc alatt), hogy az átkelésnél kb. 3 órába került egy forduló.

Az ezrednek 19-én egy 32-es zljjal erősítve Borgón át Spresianot kellett volna elfoglalnia. A támadás azonban elmaradt az utánszállítás nehézségei miatt és mert a tüzérség nem nyujthatott kellő támogatást. A levegő párás volt, rossz volt a megfigyelés, a gyalogsággal való összeköttetése pedig szinte teljesen megszakadt. Helyettünk az olasz folytatta a támadást.

Az I. zlj. balszárnya s a Piave közötti hézag elzárására 19-én hajnalban Nervesából a II. zlj. 8. százada 4 géppuskával a 2. szd. balszárnyára rendeltetett. A század már előnyomulása közben úgy Nervesában, mint attól délre tüzet kapott s csak harc és tetemes veszteségek árán tudta a világosság beállta után elérni a 2. századot. Ezért s mert a különben is nehéz viszonyok miatt tájékozódni ő sem tudott, ez a század sem zárta el a hézagot, hanem ösztönszerűen a 2. szd. felé zárkózva, annak meghosszabbításában a csatornán túl, szintén a vasutat szállotta meg; s annak előrehajló vonalában a kívánt irány helyett éppen keresztbe állt. Géppuskáit szerencsére a csatorna innenső oldalán, a 2. szd. szárnybiztosító géppuskái mellett állította fel s így azok is oldalazhatták a Nervesa felé levő hézagot.

Az olaszok már hajnalban megnyitották a lövegtüzet, amely 5—10^{h}ig szünetelt s aztán szakadatlan hevességgel folyt délután 16^{h}ig. A reggel beállott tűzszünetben a jobbszárny ellen a gyalogság is előnyomult; de visszaüzték, mire teljesen eltünt az előttünk levő sűrűben. A nyomába küldött járőröket azonban 3—400 lépés után már erős tűz állította meg.

16^{h}kor a lövegtűz megszüntével az olaszok mélyen tagozva, sokszoros túlerővel támadták meg az ezredet, különösen a jobbszárnyat. A 4. szd. előtt egy sűrű rekettyés volt. Abból — valószínűleg a helyzetet nem ismerő új csapatok — valósággal zárt tömegekben, a csatornánál a 2. szd. ellen pedig lángszórókkal meglepőleg törtek elő. Tüzérségünk ugyan telefon híjján ép ebben a kritikus pillanatban sem tudta támogatni a rajvonalat. De annak, kivált géppuskáinak tüze valósággal lekaszálta az egymás hátán tóduló olaszokat. A rendkívüli tűzhatás — bár géppuskáink többjét gránát telitalálat érte már — szemmelláthatólag megbénította, ingadozásba hozta a rohamot. Erre a 4. század, parancsnoka által vezetve ellenrohamra ment.

A 2. századot a csatorna mellett először hátraszorította a meglepő lángvetős támadás. De aztán hamar megfordult és előrejutott ép akkor, amikor a 4. szd. ellenrohamra tört elő. Az ellenrohamhoz a közbül levő 1. szddal a 2. is csatlakozott. Hosszú heves küzdelem, véres kézitusa után, melyben legvadabbul kellett embernek ember ellen fegyverrel, ökéllel, kővel s mindennel, ami kézbe akadt, küzdeni, az olaszok végül is

megfutottak, de közülök 4 tiszt és 40 ember a 4 szd. foglya maradt; igen sok fegyverrel egy géppuska s egy golyószóró volt a zsákmány. Századaink egy része üldözve, futva nyomult az olaszok után, főként, mert azoknál élelmiszereket remélt találni. De a hátsó tartalékok elől vissza kellett fordulniok. Rendkívül nagyszámú olasz halott maradt a zlj. előtt, különösen a 4. szd. rekettyésében; köztük — lehet, hogy csak súlyosan sebesülve — egy olasz ezredes is. A támadásban egy páncélautó is részt vett. Ötször tört elő a 4. szd. jobbszárnya előtti úton, de a géppuskatűz miatt közeljutni nem tudott. A harc után járőrök mentek érte a rekettyésbe, de géppuskatűz miatt nem tudták megközelíteni. A mi századaink, kivált a 4-ik, erős veszteséget szenvedtek, miért estére az I. zljnak még tartalékban volt 3. szda a 4. szd. rendelkezésére bocsáttatott.

Az ezred balszárnyán nem végződött ilyen kedvezően a délutáni harc. A csatornán túl, a vasút mentén álló 8. századot teljesen oldalban érte és 17^{h}kor teljesen szétszórta az olasz támadás. Az olaszok a Piave s a csatorna közt behatoltak az I. zlj. balszárnya mögé. De egyrészt a 2. szdnak a csatornától feléjük ható géppuskái, másrészt a balszárny mögött gyülekező 8. századbeli maradványok gátat szabtak terjeszkedésüknek. Főképpen pedig az, hogy az áttörés hírére a II. zlj. 7. százada 19^{h}30kor a veszélyeztetett balszárnyra indíttatott. Parancsnoka az előző szemrevételezésnél Nervesában törzsével együtt fogságba esett ugyan, de a szd. éppen a kellő pillanatban érkezett.

Ugyanis az egész ezredre adott erős lövegtűz után 20^{h}kor úgy arcban, mint a Piave felől újabb támadás érte a balszárnyon levő 2. szdot és a balszárnya mögötti 8. szdbelieket. Nemcsak arcban, hanem hátrafelé is kellett védekezniök. A kritikus pillanatban, 21^{h} körül érkezett be a 7. szd., mely elől már előnyomulása közben is hátrafordultak a város felé szivárgott olaszok. Változó, ide-oda hullámzó harc után, melyekben mindhárom század igen nagy veszteséget szenvedett és egy részük fogságba esett, végül is úgy a 2. szd. megtartotta, illetve visszafoglalta állásait, mint a 8. és 7. századoknak is sikerült a 2. szd. balszárnyának meghosszabbításában megvetni lábukat, a vasúttól hátrahajolva. Utóbbiak (7. és 8.) egy része Nervesa DNy. sarka körül maradt.

Ennek dacára a helyzet tarthatatlan volt. Az ezred mögött

úgy Nervesában, mint a balszárny s a Piave között ellenség volt; Nervesában a bennszorult zászlóalj, a vasút és a város között, illetve a csatornától a Piavéig levő hézagban az este odajutott olasz erő, mely amarról talán nem is tudott.

Nervesa megtisztítására az ezredparság 22^{h}kor elrendelte, hogy a Nervesában levő ½II. zlj. (5. és 6.) a lőszerpótlással már előbb odaküldött 11. századdal és 6 géppuskával Nervesán át arccal keletnek a Piave felé, a ½III. zlj (10., 12.) pedig északról, balszárnyával a Piavéra támaszkodva nyomuljanak elő s verjék ki a városban levő olaszokat. Az ezredparságnál a hidak biztosítására csak egy század (9.) maradt.

A ½III. zlj. — amely 17. délután óta még mindig Nervesa félutján a Montello tövében várakozott — 20^{h}30 körül indult Nervesa felé. De az sem a Piave mellett, hanem libasorban a Montello tetején vezető uton. Nervesa ÉNy. sarkán megtalálta a ½II. zljat. A helyzet felől mindenki tájékozatlan volt, a városból koronként hol itt, hol ott egyes lövések voltak hallhatók. Nem egyszer a közvetlen közeli házakból is jött lövés, egy küldönc mindjárt a századok közelében kapott halálos golyót.

A tájékozásra kiküldött járőrök mindenfelől tüzet kaptak, az I. zljtól azonban azzal jöttek vissza, hogy ott minden csendes és rendben van. Úgy is volt.

Mielőtt a két félzlj. helyéről a Piave felé indulhatott volna, előbb a közeli tér tulsó oldalán levő municipio (városháza) vidékét kellett az ellenségtől megtisztítani. A municipio ablakaiban látni lehetett egy-egy mozgó alakot s a házat a mi géppuskáink lőtték is a holdvilág mellett.

23^{h}30kor kezdte meg a két félzlj. az előnyomulást; első vonalban az 5. és 6. szd., köztük a II. zlj. 6 géppuskájával a III. zlj. négy rohamjárőre ment. Ezek vezették az irányt. A III. zlj. századai egyelőre visszamaradtak a város ÉNy. sarkán. Kézigránáttal és utána rohammal egyenként kellett elfoglalni a municipióhoz vivő út és a tér házait. Azután következett a roham a municipióra. Annak ablakain kézigránátokat dobtak be, mire a bennlevő olaszok kimenekültek a Piave felé. Utánuk a mi rohamjárőreink, azok élén az akciót vezető Szügyi fhgy., a III. zljnak a légnyomásból még alig felgyógyult parancsnoka. A menekülő olaszok közül azonban egy géppuskás csoport hirtelen megállt, tüzelni kezdett és lekaszálta üldözőit, azok közt Szügyi fhgyot is.

A municipiótól keletre fordult századaink elől az olaszok lassan visszavonultak a Piave felé; a mieink elérték a Piave Sella csatornát. Közben azonban a hold lement, beborult, koromsötét lett s az észak-déli főútca házaiból s annak környékén olyan tűz fogadta a századokat mindenfelől, hogy a sötét romok közötti tájékozatlanságban a támadást folytatni nem lehetett. Visszamentek a Nervesa ÉNy. sarkán levő kiindulási helyre, ahová közben új erősítés is érkezett.

A 32 I. zlj., amely hátulról a 31-esek felváltására indult, parancsot kapott, hogy a Nervesában levő 12-es századokkal együtt előbb verje ki onnan az olaszokat és csak azután váltsa fel a 31-eseket.

20-án éjféltájt (0^h) ért a 32 I. zlj. Nervesa ÉNy. sarkához, ahová nemsokára a 12-es századok is visszatértek a városból. A 32-es zljparancsnok Kubai alezredes, akinek a 12-es századokat is alárendelték, értesülve a történtekről, miután a sötétben, az ismeretlen romhalmazban a vállalkozás esetleg óriás áldozatok árán sem járt volna sikerrel, a hajnali szürkületre halasztotta az akciót.

Amint derengeni kezdett, 2^h körül kezdődött a vállalkozás, amely azonban nem vezettetett egységesen. A megtisztítás — mint a helységharc rendesen — olyan szétforgácsolt részletekből állt, amelyeket áttekinteni s egyenként vázolni nem lehet. Egyes ott volt tisztek szerint rendkívül véres és veszteségteljes kézigránátharcból és kézitusából állt. Mások szerint nem volt nehéz harc és tulajdonképpen a kiéhezett, elcsigázott s magukat megadni akaró olaszok lefegyverzése és hátrakísérése volt. A valóság alighanem a kettő között van. Tény, hogy rendkívüli veszteségek nem voltak és aránylag igen sok volt a fogoly. De a mégis jelentékeny — főként a nagy tiszti — veszteség helyenkénti súlyos harcokra mutat. Mint már említettük, egész Nervesa be volt rendezve védelemre; lőrésekkel ellátva a falak, sokhelyen betonos géppuskafészkek, erősen fonott drótakadályokkal úgy telepítve, hogy azokból minden utcát kereszttűz alatt lehetett tartani. Kézigránáttal kellett szétrobbantani a sokszor kúszva megközelített drótakadályt, aztán a lőrésen át bedobott kézigránáttal küzdeni le és végül szuronnyal verni ki a házban levő olaszokat. Különösen a főutca mentén és a főtér körül külön kellett elfoglalni és átkutatni az összes házakat.

A főutca mentén másfél 32-es század, attól nyugatra a 12/III. zlj. három százada, keletre a Piave mentén a II. féljzlj. nyomult elő. Egy 32-es század a Kubai alezr. tartalékául maradt vissza, egy másik előző este elszakadt a zászlóaljtól, egyenesen a 31-esekhez ment; egy félszázaduk (melynek szdparancsnoka már az indulás előtt tájékozódás közben fogságbaesett) elszakadt a többitől és valószínűleg a 12-esek közé keveredett. Aminthogy a reggeli szürkületben összefüggéstelenül lefolyó harcok alatt természetesen a többi századok is erősen összekeveredtek.

Reggel 4^hra érték el a századok Nervesa déli szélét. Akkorra a város nagyszámú fogoly ejtése és géppuska stb. zsákmányolása után nagyjában meg volt tisztítva. De bizonyára volt még sok át nem kutatott hely a romok között, ahol egyesek és kis csoportok meghúzhatták magukat. Akik menekülni akartak Nervesából, azok nyugatra, S. Andrea felé szöktek el.

Úgy Nervesát, mint az I. zászlóaljat már 3^h óta erős tűz alatt tartották az olaszok. 4^hkor pedig előnyomultak a Piavétól végig az I. zlj. és a 31. ellen is. Sőt utóbbi zászlóaljak nemcsak szemben, hanem hátulról Nervesa-S. Andrea felől is kaptak támadást. A Nervesából kiszorult olaszok valószínűleg ott akartak áttörni saját csapataikhoz. Amíg a zlj. a szemből rohamozó olaszokkal viaskodik, vad kézitusában űzi vissza s részben foglyul ejti azokat, azalatt a mögöttük levő tartalék (3.) a hátulról támadókra veti magát. A szdparnok Blága t. hgy. elesik, az olaszok nehány fogoly kivételével visszafutnak S. Andrea felé. Az arcban támadók közül egy zlj. törzs is foglyul esett, amelyet — saját embere fogytán lévén — 31-esekkel kísértetett be a 4. szd. parancsnoka.

Az I. zászlóaljra intézett támadással kapcsolatban az olaszok 5^h körül felsodrították és részben hátraszorították a csatornán túl oldalbakapott 8. és 7. századot s azokat követve a Nervesa D. kijárata előtt levő Villa Berti-ig[1] nyomultak elő; amely körül voltak már előző este odajutott csapataik is. A Nervesa déli kijáratához érkezett 12-es és 32-es osztagok most

[1] Lehet és valószínű, hogy nem a Villa Berti volt, hanem a délebbre fekvő 78-as házcsoport. A Villa Berti közvetlen Nervesa D. szélén van, az pedig akkor már a kezünkön volt. Az idevonatkozó forrás is bár V. Bertinek nevezi, de a 78-as házcsoportnál rajzolja fel a kérdéses helyet.

a visszavonult 8. és 7. szdbeliekkel együtt megtámadták és visszaszorították az olaszokat. A 8. és 7. szdbeliek utat nyertek előllevő állásaik felé, a Nervesán át támadók pedig elfoglalták a Villa Bertit, amely erős géppuskafészkeivel egy nagyobb olasz csoport támpontjául szolgált. Ott újból kb. 200 fogoly, 4 géppuska és 2 golyószóró a kezünkön maradt. Ezután délelőtt a Villa Bertitől még két erős ellentámadást vertek vissza az ottlevő századok.

Reggel 5^h30tól a tüzérségen kívül az olasz repülők is segítették támadó csapataikat. 9^h után tevékenységük erősen fokozódott. Leszálltak 20—30 m-re s géppuskáikkal kaszálták végig a védővonalat.

Dél közeledtével szemből új támadás érte az I. zlj. századait s egyúttal hátulról is áttörési kísérletek nyugtalanították a zászlóalj jobbszárnyát és a 31-eseket. Egy nagyobb csoport 9^h40kor intézett hátulról rohamot, amit azonban a tartalékban levő 3. század 31-es és 32-es rohamjárőrökkel együtt visszavert, egy törzstiszttel 180 foglyot ejtett, 3 géppuskát és 2 golyószórót zsákmányolt. Délig még négyszer ismétlődött meg a hátulról intézett támadás, amihez az olaszok felhasználták az arctámadásokkal kínálkozó alkalmakat is. Így 10^h15, majd 11^h15kor, amikor a rekettyésből állásainkig jutottak az arcban támadó olaszok. Kemény kézitusára került a sor, amelynek vége az olaszok visszaűzése lett. Eközben egyes hátulról támadó osztagoknak sikerült a kézitusából visszafutó osztagaikhoz csatlakozniok. Sőt később a 4. század tüzelő, igen laza vonalán keresztül is futottak át hátulról kisebb osztagok. 12^h30as kísérletük után 13^h30kor intézték hátulról az utolsó erélyesebb támadást, amikor egy tiszttel, 3 géppuskával és 2 golyószóróval még 50 olasz is fogságba esett.

A nervesai csoporttal szemben az olaszok az I. zászlóaljra dél felé intézett támadással egyidőben a Piave mentén nyomultak elő. Erre a Villa Bertinél levő 12-es és 32-es századok a közeli hídon a Piave s a csatorna közére, az ottlevő II. zljbeli századokhoz mentek át. De alighogy ez megtörtént, a Villa Bertit újból megszállották a közben valahol megbújt, vagy előrejött olaszok. Így az átkelt csoport két tűz közé került. Szemből már több rohamot visszavert, de lőszere kifogyott; már csak az olaszoktól elfoglalt puskákat és géppuskákat használhatták. Igaz, hogy azokhoz bőven volt lőszer is.

Ekkor — már majdnem dél lehetett — Kubai alezr. Nervesából elővezette a 32-es tartalékszázadot a főutcán a Villa Berti felé. Mialatt előrement, a Piavementi csoport mögé zárótüzet adtak az olaszok, egyúttal rohamot intéztek ellene a Piave s a csatorna közén K. felől.

Erre a piavei csoport ellenrohamra ment. Ugyanakkor, amikor a Kubai százada a Villa Bertire, a reggel visszaszorult 12/8. és 7. szdbeli osztagok már vasútmenti állásaik közelében intéztek rohamot. A roham mindenütt teljes sikerre vezetett. Az olaszok jórésze fogságbaesett, a többi visszamenekült. A Piavementi csoport a folyó töltése mentén üldözve, még négy rohamban vetette vissza a meg-megálló ellenséget és a suseganai hidakat 1000^{x}re közelítette meg.

Így tehát végre lezártuk a Piavementi hézagot. De a lezárásnál olyan különös helyzet állott elő, amit megint csak a teljesen áttekinthetetlen és a harcviszonyok folytán fel nem deríthető terepnek lehet tulajdonítani. Ugyanis az elért helyzetben a kötelékek rendezése mellett a védelemre való berendezkedés volt a parancs. A 12/8. és 7. századok az I. zlj. balszárnyához csatlakozva elfoglalták azt a hátrahajló vonalat, amelyből kivetette őket a hajnali támadás. Az 5. és 6. század mögöttük — jobbszárnnyal a házcsoport melletti csatornahídnál — régi olasz főállásban tartalékul helyezkedett el. A 32-es századok pedig a három 12/III. zljbeli századdal keverten szintén a Piavementi olasz főállásban csatlakoztak az 5. és 6. századhoz. Tehát a balszárny csakugyan a Piavéra támaszkodott, de a csatornamenti hézag megint nem volt teljesen elzárva, mert az új vonal jobbszárnya kb. 500^{x}re a vasútmenti vonal balszárnya mögött maradt. És ebben a hézagban csakugyan ezúttal is maradtak olaszok! Valószínűleg a Villa Bertinél (házcsoportnál) kivert olasz zászlóalj maradványa, nem találván kivezető utat az előtte és mögötte levő csapatainktól, a csatorna közelében két vonalunk között húzta meg magát. Másnapi felváltásunk után egy ottfelejtett 32-es kézigp. raj (!) fedezte fel véletlenül és megrohanva egy törzstiszttel együtt foglyul ejtette a hozzámérve rendkívüli túlerőt.

A nagyon megfogyott rajvonal erősítésére az I. zljnál délután a 3. század is vonalba ment, délben pedig a hadosztály egy rohamszázada is előérkezett a házcsoporthoz tartalék gyanánt. A III. zlj. 9. százada a lőszerpótlást bonyolította le.

A nap többi részét már jobbára csak lövegtűz töltötte ki, a gyalogság csak járőrökkel mutatkozott. Este 18h körül a lövegtűz pergőtűzzé fokozódott, utána azonban csak géppuskák által könnyen visszavert támadási kísérlet következett.

Valóságos hőskőltemény az a küzdelem, amit Nervesa előtt I. zászlóaljunk vívott s amit a Piave mentén vívtak a Nervesából támadó 12-es és 32-es századok. Dacára napokon át tartó rendkívüli súlyos helyzetüknek, dacára, hogy az utánpótlás teljes hiánya miatt enni nem kaptak, nem aludhattak, mégis valamennyit a legszebb harcos szellem hatotta át. Blága t. hgy., amikor halálosan találva elesett, a hozzásietőknek utolsó szavaként azt suttogta: sebaj fiúk, csak előre, éljen a haza! Az olaszoknak állásuk nem volt, legfeljebb egyes támpontjak lehettek a hátrábblevő fedett terepen, csak támadásaikhoz jöttek elő. Azok visszaverése után egy-egy vállalkozó szellemű altiszt 10-20 embert toborzott maga mellé s kilométerekre előrementek maguktól, legfőképp, hogy a digóktól — ennivalót hozzanak.

Az olaszok részéről viszont míg egyes csapatok gyönyörüen viselkedtek kiváló tisztek vezetése alatt — hiszen csak velünk szemben egy ezredparancsnok és több törzstiszt sebesült és még vagy 3 esett fogságba törzsével együtt, a legénység között, — addig sok helyt hiányzott a harcikedv. Könnyen feladták a küzdelmet; kivált ha kézitusára került a sor, jóval nagyobb erők aránytalanul kisebb osztagainknak könnyen megadták magukat. Ez volt oka, hogy a mieink olyan szívesen viseltek a maguk szakállára is guerilla-háborút. Nekünk spórolni kellett a kézigránáttal, azért később már be se gyujtva csak dobásra emelték a gránátot s az olaszok szó nélkül adták oda fegyvereiket és a — fehér cipót; akárcsak az oroszok annakidején a csizmájukat.

Rengeteg is volt az olasz fogoly. Csakhogy nálunk nem volt megszervezve a fogoly-hátraszállítás, nem volt rá emberünk, sokszor csak magukban küldték hátra a foglyokat. Nervesa tele volt velük s köztünk is több volt a lefegyverzett olasz, mint a mi emberünk. Mentőangyalként rohanták meg a mi sebesülteinket, hogy őket hátravíve, az őket is érő gránátoktól megszabaduljanak. Ezzel szemben a mi Nervesában fogságbaesett embereink, kis osztagaink pár óra mulva nem egyszer teljesen felszerelve megint előkerültek. Ami ugyanígy volt

a mi olasz foglyainkkal is. Amelyik akarta, Nervesában könnyen kereket oldhatott és a szerte heverő fegyverekből felszerelhette magát, vagy ezt tették velük a még ottlevő fegyveres osztagaik. Ezért volt a rendkívül nagyszámú foglyul ejtetteinkkel szemben aránylag olyan kevés a tényleg hátrakísért, hivatalosan kimutatott fogoly s ezért maradt ellenség Nervesában annak megtisztítása után. Az összeverődött foglyok új osztagokat alakítottak, mint amilyet a mi felváltásunk után — a házcsoportnál már említetteken kívül majd egy zljat — a felváltó 32-es zászlóalj talált és elfogott.

20-ról 21-re forduló éjszaka erősen megfogyatkozott csapatainkat — velünk a 32/I. zljat is — a 32. ezred felváltotta állásaiból. Az olasz lövegtűz jelentékenyen alábbhagyott s a felváltás rendben történhetett. Felváltás után a III. zászlóalj a 32. ezred tartalékául C. Campagnole sziklafalai alá vonult, az ezred többi részének Nervesától ÉNy. a fensíkon kellett elhelyezkednie. Ott azonban olyan heves volt az ágyutűz, hogy az I. és II. zászlóalj is Campagnolehez vezettetett.

A 20-iki harcokban az ezred 300—350 főnyi véres veszteséget szenvedett, 15 tisztje sebesült. Foglyai száma pedig túlhaladta a kétszázat, ezek között 5 volt a tiszt.

Június 21-én az ezred harcban nem vett részt, de tartalékhelyén egész nap oly erős lövegtűzben állt, hogy most is kb. 80 főnyi vesztesége volt.

21-én az általános helyzet miatt a Montellót ki kellett üríteni. Sem az Isonzo-hadsereg, sem Asiagónál a 11-ik nem folytatták a támadást. Így a győzelmes XXIV. hadtest, melynek 5 hadosztálya közül a 13. kivételével a többi mind magyar volt, nem maradhatott magára hagyva a Piave előtt. A legnehezebb viszonyok között kifejtett küzdelem, amelyben a csapatoknak az ellenségen kívül az elemekkel is kellett harcolnia, a sokszoros túlerővel szemben elért győzelem hiába volt. A montellói csata ennek dacára a magyar harcos erényeknek mindörökké egyik legszebb emléke marad; s a babérkoszorú egyik legszebb levele a 12. ezredé, amely a legfontosabb helyen, a Piave mellett főképpen a maga puskáira utalva s 18-án reggel elért vonalából egy tapodtat sem engedve verte vissza az egymást követő olasz rohamokat, s a harcokban kb. 100 halottat, köztük 6 (?) tisztet és 500 sebesültet, köztük 23 tisztet

és kb. 300 foglyot, tehát összesen kb. 900 főt, ebben 30 tisztet, vagyis állományának felét vesztette el.

Az ezred két csoportban hagyta el a Montellót. Az I. zlj. a műszaki századdal, gyal. ágyusosztaggal s az ezredtörzzsel 21-én éjjel kelt át a C. Mercadelli hidon és 22-én délelőtt S. Daniel-Susegana-Lucián át a Coneglianótól DK-re levő Ramerára, estére az onnan közvetlen ÉK. levő Rocchi-Rosetti-S. Felice körletbe ment. A II. és III. zlj. 22-én indult el a Montellótól s 23-án reggel érkezett az ezred Ramera melletti körleteibe. Az átkelést az ellenség sem 21-én, sem 22-én este nem zavarta ugyan, hanem azért 22-én lövegtűztől (a 900 főbe már beszámítva) még 50 fő volt a veszteség.

Az utolsó nyár és ősz.

(29., 31. vázlat.)

Az ezred öt napig maradt Ramera melletti pihenőhelyén. Az ottani rendezkedés közben jún. 26-án 942 főnyi pótlást kapott, részben a 12. és 8. honvéd pótzászlóaljak menetalakulásaiból, részben egy feloszlatott hadtápzászlóaljból. Ezzel a létszám ismét a normálisra emelkedett s az ezred felállíthatta azokat a századokat, amelyeket a montellói veszteségek után 22-én a többiek pótlására fel kellett oszlatnia.

A piávei nagy csata lezártával a 41. hadosztály visszaadatott a Montellótól északra álló II. hadtestnek, amelynek kötelékébe eredetileg is tartozott. Egyelőre 27-én este pihenőre visszament a hadtest frontja mögé, Ramera-Conegliano-Tarzon át ugyanabba a körletbe, amelyben január-februárban töltött három hetet. Az éjjeli menet után 28-án hajnalban Tovenán, az I. zászlóalj Solleren helyezkedett el; de a pihenő csak 6 napig tartott.

Július 4-én a hadosztály ismét visszakerült a XXIV. hadtesthez s ott ismét állásba, utolsó állásába ment. Tavaszi állásaitól balra, Falze di Piave és a Mercadelli átkelési hely közti Piave szakaszban (Mirra-Mina) a 35. hadosztályt váltotta fel s a háború végéig azon a helyen maradt. A 81. és 82. dandár havonkénti felváltással volt hol tartalékban, hol elől. Most első alkalommal első vonalba a 82. dandár, az ezred pedig hadt. tartalékul Coneglianótól nyugatra volt rendelve.

Tovenából a menetet a repülők, de meg a nagy hőség miatt is, lehetőleg sötétben kellett végrehajtani. Ezért az ezred 4-én korán, még sötét hajnalon indulva, Fratta-Tarzón át egyelőre csak a Madonna di Loretto és S. Pietro di Feletto közti szerpentinútig ment. Ott az út melletti erdőben töltötte a napot és este 20^{h}kor folytatta a menetet a S. Maria-C. Lunga-Carabolante - C. Castella körletben kijelölt szállásaiba. Ott az ezred hadtesttartalék viszonyban töltötte az egész júliust; gyakorlatokkal s egy zászlóalja éjjeli munkára a vonalba járt. Július 24-én az ezredet utolsó kinevezett parancsnoka, Urváry Lajos ezr. vette át.

Augusztusra a 81. dandár került első vonalba. Az I. zlj. július 31-én éjszaka ment előre, a másik kettő augusztus 1-én és a 31. ezredet váltotta fel a Piave partján Mercadellinél, ott ahol a montellói csatában az ezred átkelt a folyón. Első vonalba jobbról a II., balról a III. zászlóalj került. Az I. zlj. ezredtartalékul a II. mögött helyezkedett el századonkint elosztva a Ruggio völgyében; az ezredparancsnokság C. Saccaron mellett.

Az ezred balszárnya Minánál volt, a jobbszárny Costa körül. Az ezredtől jobbra a 32. ezred állott, balra az 51. honvéd ho. 301. ezrede (később 302.). Az állás nagyjában itt is ugyanolyan volt, mint a tavaszi Sernaglia előtt: tábori örsök állottak a Piave mellett, mögöttük volt a támpontszerűen kiépített főörsvonal. Az olaszok meglehetős csendesen viselkedtek, napokon át egy lövés sem esett. Az egész hónapban 10 halott, 24 sebesült volt a veszteség.

Szeptemberre, az I. zlj. aug. 29-én, a két vonalbeli 30-án éjjel a 31. ezr. által felváltva, ismét hadtesttartalékul júliusi szállásaiba, S. Maria körletébe ment. Most is gyakorlatokkal és munkával telt az idő. Közben 16-án Hadfy Imre gyal. tábornok hadtestparancsnok megszemlélte, 22-én pedig Baltazár Dezső debreceni ref. püspök meglátogatta az ezredet.

Szeptember utolsó napjaiban következett — akkor még távolról sem sejtve, hogy így lesz — az utolsó felváltás. 28-án az I. zlj. megint az ezredtartalék födözékeibe, 29-én a II. és III. zlj. az első vonalba ment. Mindenik ugyanazon helyekre, amelyekben augusztust töltötte volt. Okt. 20-ig teljes csendben teltek a napok, az ezrednek addig mindössze 8 sebesültje volt.

Összeomlás a vittoriói csatában.

Okt. 27—nov. 4. (29., 32. és 24. vázlat.)

Ami október végén bekövetkezett, az alig volt más, mint vivisectio. A hadsereget tavasz óta tervszerűleg bomlasztották az áskálódó nemzetiségek, földalatti felforgató törekvés, a hadifogságból bolsevizmus által megmételyezve hazakerült elemek és a hátországi izgatás. A hadsereg jórésze már belső feloszlásban volt, amikor a hasonló viszonyoktól tartó ántánt végső nekirohanással megadta a végétjáró nagybeteg ellenfélnek a kegyelemdöfést.

Az ezred azonban az utolsó válságos órákig mindvégig s azokban is megállta helyét. Összetartása a sok bomlasztó példa dacára megmaradt s erőt adott neki még akkor is, amikor a legfelső kapcsok szétesése, a legfelső vezetés megszünte, a sok testvér csapattest feloszlása máshol a teljes anarchiát, a teljes felbomlást idézte elő. Az ezred a legutolsó, már teljesen kilátástalan harcokat a legnehezebb viszonyok közt is becsülettel küzdötte végig. Azokban igen sok elesett, még több sebesült, annál is több fogságba esett. A fegyverszünet után pedig rendezetten, a régi fegyelemben tért és ért haza.

Október utolsó napjaiban az olaszok nagy offenzivát intéztek a Montelloval szemben levő frontunk ellen. Ez volt a Vittorio-venetói csata, amelyben az olaszok főerejének éppen a mi állásainkon át Vittorio felé kellett áttörnie.

Az olasz támadás hírére október 16-án be kellett hívni a szabadságosokat. Egyelőre azonban még csend volt. Csak okt. 20-án kezdett élénkülni az olasz vonal. Okt. 25-én egy fogoly olasz százados bemondta a közeli támadást. 26-án még a hadtestparancsnokot helyettesítő ho. parancsnok helyettese, Sypnewski tábornok végignézte az ezred állásait. Este már az 51. ho.-nál megélénkült a tűz, a gyalogság is próbálkozott.

27-én már éjfél után az ezred előtt a Jacur-völggyel szemben is mozgás volt észlelhető. Megkezdődött a kölcsönös lövegtűz, az olaszok 2^h40-től gázgránátokkal lőtték a hátsó terepet. Hajnalban megszünt, de 6^h körül felélénkült a tüzelés. 7^h-kor az olaszok a 32. ezredtől jobbra — a mi tavaszi állásainknál — átkeltek a Piavén és Falze di Piavéből oldalba támadták a 32. ezredet. Mialatt a 82. dandár ellentámadásra indult, nálunk

még teljes csend uralkodott. Az ezred vesztesége 3 halott és 5 sebesült volt e napon.

28-án az ezred területén nem történt semmi különös. A szomszéd 32-esek állásait a 82. dandár visszafoglalta ugyan, de miután a tovább volt csapatok (12. lovaslövész ho.) nem jöttek előre, a 32-es állásokat ki kellett üríteni. A 32. ezred hátsó vonalát szállotta meg, amely a 12-es jobbszárnyhoz a Jacur völgyön át csatlakozott. Műszaki századunk pedig Belvederenél egy kapocsállásban biztosított hátrafelé. Az ezredet egész nap nem érte támadás, csak tüzérségi tűz, amely estefelé mindinkább erősödött.

A 32-esektől jobbra azonban az olaszok 10—20 km-re benyomták a vonalat. Vissza kellett vonni az egész hadsereget. 22^h45kor érkezett az ezredhez a visszavonulási parancs, mely szerint az 5—6 km-re hátrább levő S. Maria - S. Michele kinyomdokolt vonalat kellett megszállani.

29-én éjféltől az olasz ágyútűz leghevesebb pergőtűzzé fokozva árasztotta el az állásokat és mögötte az egész visszavonulási terepet. A telefon hamar megszakadt. A küldöncökkel kiküldött visszavonulási parancsot csak a hátul levő I. zászlóalj kapta meg idejében; a II. zlj. csak későn, a III. egyáltalán nem kapta meg.

Éjfél után 2^h körül kezdődött a visszavonulás, amelyből az ezred nagyon megfogyva került elő. Az első vonalból a III. zlj. tartalékaival, zlj. parancsnoksággal stb., mindenestül fogságba esett. Hajnalban, amikor a mögéjük adott zárótűz megszünt, hátuk mögött már kettősrendekben meneteltek az olaszok és lefegyverezték a magában maradt zljat. Ugyanígy járt a II. zlj. vonalban volt két százada, akiket a zárótűz szintén födözékükbe zárt. A II. zlj. hátul volt két százada és az I. zlj. visszavonult ugyan, de szintén nagy veszteséggel, kivált az I. zljbeli századok, melyek útja igen erős tűzön át vezetett. Az 1. századból mindössze 13 ember maradt, a 3. és 4.-nek is kb. a fele ottveszett. A 2. századnak maradt meg legtöbb — kb. 100 — embere. Aránylag kis veszteséggel ért hátra a II. zlj. két százada is. Az állásban volt közelharceszközök, géppuskák, aknavetők, fényszórók stb. nagy része is ottmaradt, mert az idő rövidsége s a pergőtűz miatt a lovakat és fogatokat nem lehetett értük küldeni.

Reggel 5^htól érkeztek hátra a századok s 8^hra sikerült némileg rendezni az összeverődött részeket és megszállani a kis létszámhoz túlnagy kiterjedést.

9^{h}kor már az állások előtti Somera völgybe értek az olaszok és újból támadták az ezredet. 11^{h}40kor jobbra a 12. lövész lovashadosztályt az ellenség újból visszanyomta. Ezért 13^{h}kor további visszavonulás rendeltetett el; az ezrednek 3 km-el hátrább Coneglianotól ÉNy. a Costa-Osteria Guizza közti útszakaszt kellett megszállani a 31. és 32. ezredek között. Utóvédharcok és szüntelen repülőtámadások között érte el az ezred az új vonalat. A géppuskákat, lőszert stb. ló hiányában a legénységnek kellett háton vinnie. A vonalba rendelt I. és II. zászlóalj ismét megfogyva gyülekezett új helyén.

A 29-iki harcokban az ezred több mint félállományát elvesztette, kb. 40 tisztet, 800—1000 főnyi legénységet, azonkívül 30 géppuskát, 5 aknavetőt, 3 gránátvetőt, 5 fényszórót és 3 mozgókonyha főzőládáit. Hogy a veszteségből mennyi volt a sebesületlen fogoly, azt nem lehet megállapítani. Feltehető, hogy 2—300 ember véres veszteség lehetett. Leitpold tényl. fhgy. 3. szd. parnok a hajnali visszavonulásnál több más tiszttel elesett.

30-ára általános visszavonulás rendeltetett el, mert az olaszok mindkét szárnyán teljesen áttörték a hadsereget s az a szomszéd — szintén visszavonult — hadseregektől elszakadt.

1^{h}kor éjszaka érkezett a parancs, hogy az ezred Ogliano-Colle Umberto-Cordignano-Frattán át 20 km-el hátra menjen a Sacile-Canevai út S. Michele és Mazzon közötti része mögé. A parancs már visszavonulás közben találta az ezredet, melynek csapatai a szomszéd csapatok visszaözönlésének láttára, illetve hírére már éjfélkor maguktól indultak hátrafelé. Oglianonál gyülekezett az ezred; ezúttal a II. zlj. bomlott fel, gépp. századát kivéve csaknem teljesen. Oglianótól rendezve folyt a menet a kijelölt útvonalon és 11^{h}kor az ezred S. Michele - mazzoni állásába érkezett. Menetközben állandóan nagyszámú repülő bombázta az oszlopot, de a csapatokban nem okozott jelentékeny veszteséget; annál inkább a vonatokban a S. Michele melletti hídon.

Délben az ezred megszállotta a neki kijelölt útszakaszt. Balról a 32. ezred volt mellette, jobbról a 34. közös hadosztálynak kellett volna lennie.

Az ezred teljesen ki volt merülve. Három napja semmit nem aludt, azonban kb. 35 kilométert menetelt a folytonos harcokon kívül; három — sőt némely rész négy — napon már semmi étkezést nem kapott, mert a tartalékkészlet is a piavei állásokban ma-

radt. Most végre a helyszínen lehetett requirálni lisztet, tengerit és húsnak valót.

Az ezred e nap sebesültben mindössze 3—4 főt, eltüntekben azonban ismét kb. 100 embert veszített. A vonalat az I. zászlóalj 4 százada kb. 300 emberrel és 3 kézigéppuskával támpontszerűleg szállotta meg; tartalékban a II. zászlóalj volt; mindössze 10 géppuskával, saját 14 főnyi és 50 fő műszaki századbeli, valamint néhány III. zászlóaljbeli emberrel. Azonkívül az ezredtörzsnek volt még egy telefonosztaga, egy roham- és egy tanszakasza. Az ezred tehát összesen kb. 450 emberből és 13 géppuskából állott s parancsnokságát Pap-Kovács alezredestől Both Gyula őrnagy, a hadosztály rohamzászlóaljának addigi parancsnoka vette át.

Október 31. volt az utolsó harci nap.

Az ezred jobbszárnya szabadon volt, mert a 34. hadosztályból csak Canevánál voltak csapatok (24. vadász zlj.).

Reggel megjelentek az olaszok. Támadtak és 8^hkor az I. zlj. jobbszárnyát Mazzonnál hátraszorították. Az előrerendelt rohamszakasz ugyan ellentámadással visszafoglalta a vonalat. De kevéssel rá 8^h30kor az általános helyzet miatt az arcvonalnak 2 km-el hátrább, a Livenza mögé visszavételére jött parancs.

A Ronchei híd és S. Antonio közt kiutalt egy km vonalat most a II. zlj. 10 géppuskája és 14 embere s a műszaki század 50 embere szállotta meg. Az I. zlj. 10^hig tartotta a S. Michelénél lévő állásokat s akkor a harcot félbeszakítva, ddr. tartaléknak ment a Magarini-nél levő ezredparancsnokság mellé.

Délben az olaszok az első vonal jobbszárnya felett 1 km-re átkeltek a visszavonult 34. ho. által Fiaschettinél felrobbantatlanul hagyott hídon. A jobbszárny fedezetlen maradt. Erre (12^h20) a 2. szd. Colombera felé, Liberálin át előnyomult, hogy a hídon átkelt ellenséget visszavesse s a hidat megszállja. A Fiaschetti hídon azonban már nemcsak lovasság, hanem kerékpáros osztagok és tüzérség is nyomultak elő. Ezért a 2. század, melynek lőszere is elfogyott, visszavonult Liberalihoz s ott vett állást.

Most az ezredparság az egész I. zljat előrendelte, hogy a 2. szddal hajtsa végre a támadást és vegye birtokba a Liberalin túl levő patakot.

Míg a zlj. támadása lassan előrehaladt, 15^h után a Livenzánál levő II. zlj. jobbszárnya visszavonult a támadó olasz túlerő elől. Erre, — azon hamis hírre — hogy a szomszéd 32-esek

visszavonultak, a támadó I. zlj. szárnyai is vissza kezdtek özönleni a II. zlj. tartaléka felé vezető úton.

Az ezredparancsnokság ugyan megállíttatta a visszavonulókat és újból megkezdődött az előnyomulás; a visszavonult részek megint elérték az elölmaradt 2. századot. A Liberali kőházaira — melyekből angol géppuskák tüzeltek — elrendelt rohamot azonban nem lehetett végrehajtani. Az embereket a negyednapos harc és rendkívül veszteségteljes visszavonulás már nemcsak testileg merítette ki. Már a 29-iki visszavonulásnál kellett látniok, miként semmisíti meg a tüzérség az el nem hozható nehéz lövegeket. A levegőben szerteszálltak az akkori napok riasztó hírei. A legénység a sok mindenféle jelből átérezte a katasztrófális helyzetet. Érezte, hogy utolsó erőfeszítése már csak eredménytelen áldozat lehet. A rajvonal oldalaiban már előbb is cirkáltak ellenséges lovasok, azután mutatkoztak már hátban is. Először a jobbszárnyat támadták oldalba s hátba (3. és 4. század maradványai), nagyrészt fogságba ejtették azokat. Azután a balszárnyon az 1. századot érte erős lovasroham, amit a szétszórt századon át a középen levő 2. felé folytattak az olasz lovasok. Ugyanakkor a közép ellen az úton páncélgépkocsik is nyomultak elő. A túlerő megtörte a védők ellenállását. Az emberek egy része egyes tisztek által összetartva kézitusában a legvégsőkig ellenállt. Kisebb csapatok még akkor is küzdöttek, amikor már minden oldalról körülfogva foglyul ejtették őket az olaszok. Más rész azonban nem várta be az olaszokat, hanem fegyvert és felszerelést elhányva menekült hátrafelé. Kb. 200 ember gyült így össze Magarininél s a fejvesztett fegyvertelen legénységet az ezredparancsnokság Capo di Villára küldte hátra, maga pedig a tartalékban volt rohamszakasszal és tanszakasszal Magarininél vett állást, ott várva be a további olasz támadást.

Ekkor érkezett a hadseregfőparancsnokság parancsa, mely a teljes visszavonulást s az olasz terület kiürítését rendelte el. Az ezredparancsnokság a két szakasszal 16^h45kor hátraindult Ranzano felé. Utközben páncélgépkocsikkal nagyobb lovaserők álltak útjába és csak nehezen sikerült elérnie Ranzanot, ahol a hadosztály rohamzászlóalja volt. Azzal Capo di Villára folytatták a visszavonulást. Ott magukhoz vették az ezred fegyvertelen embereit s azokkal Viganovo - Sedranón át S. Focára mentek éjjelezni.

Az október 31-iki utolsó harc s az azt követő visszavonulás az ezrednek ismét 10—15 tiszt és 250—300 főnyi s 10 géppuska veszteséget okozott. Az elveszett állomány túlnyomó része fogságba került. Focára az ezredből már csak 15 tiszt és kb. 150 főnyi legénység érkezett. De hogy ez az utolsó, tragikus kimenetelű harc sem volt dicstelen, mutatta az arról kiadott angol harcjelentés, amely szerint „Sacilénél a honvéd csapatok utolsóig kemény ellenállás után estek fogságba."

November 1-én Both őrnagy a rohamzlj. parancsnokságát vette át és vele az ezrednek továbbharcolásra önként jelentkezett 1 tisztje és 17 fő legénysége is a rohamzljnál maradt. Az ezred maradványának többi része (7 tiszt, 6 jelölt, 131 fő és 2 géppuska) a hadosztály parancsára az ezred vonatához Taurianóra, onnan 2-án a vonattal Caporiaccora hátraküldetett. Útközben a Tagliamenton való átkelésnél a Bonziccoi hídon összetorlódott vonatokban az olasz repülők bombái újabb nagy veszteséget idéztek elő.

November 3-án Caporiaccon Both őrnagy a most már teljesen összeverődött emberekből újraszervezte az ezredet. 36 tiszt és jelölt, 392 ember és 274 ló volt a teljes létszám (a vonattal), amelyből egy 3 százados zászlóalj alakult, egy géppuskás és egy utászosztaggal s egy telefonszakasszal. Azonkívül este a hadosztály rohamzászlóaljának 12-es százada is bevonult.

E napon a fegyverszüneti tárgyalások miatt az ezred nem mehetett tovább, hanem Caporiaccon rendezkedett. A hiányzó felszerelés és fegyver pótoltatott, a legénység a napokig tartó nélkülözés után rendes étkezést kapott, fegyelmező gyakorlatokat tartottak s így a Livenza melletti utolsó harcnál megbomlott rend és fegyelem újból teljesen helyreállt az ezredben; amelynek — mint akkori szervezői hitték — az új magyar hadsereg 12-es ezrede (minden század egy-egy zászlóalj) keretéül kellett volna majd szolgálnia. De bizony ez a szervezés az ezred életének már csak utolsó fellobbanása volt. Az otthon dúló forradalom elsősorban éppen a régi hadsereget, a régi ezredek jó szellemét ítélte halálra.

November 4-én, az előző este megkötött fegyverszüneti szerződés értelmében folytatták a menetet hazafelé. De a hadosztály csak Gemonáig jutott, mert az olaszok nem engedték tovább. Ott kellett maradni s az ezred Gemona Ny. részén a vasúttól É. táborba szállt. Menetközben délután Majanónál géppuskatűzzel

lovasokból és gyalogosokból álló olasz csapat támadta meg az oszlopot. A fegyverszüneti pontok értelmében tüzelni nem volt szabad. De az ezred puskáit sem adta át (ugyanígy a 302. egy része is), mire az olaszok hadifoglyoknak akarták tekinteni. Látva ezt a később jövő 20. ezred s észrevéve, hogy az olaszok közt polgárok is lövöldöznek, tüzelni kezdett, mire tüzelni kezdett a 12. ezred is. Az olaszok közül több elesett, a mi ezredünknek is egy halottja és 4 sebesültje lett.

10. A BEFEJEZÉS.

Fegyverszünet és hazatérés.

(24. vázlat.)

November 4-én Gemonába érve az ezred már innen volt a demarkációs vonalon s ezzel a háború az ezred számára véget ért. Kihirdették a nemzeti hadsereg felállítására vonatkozó rendeletet. Most már csak haza kellett volna jönni, de az olaszok elzárták a Pontafelen s a Dráva völgyön át legrövidebben hazavezető utat. Csak a keletre levő magashegységeken át engedték meg a fegyveres elvonulást, ami hegyi felszerelés nélkül nem volt s azzal is csak nehezen lett volna keresztülvihető.

Három napig tartottak az elvonulásra vonatkozó tárgyalások. Az ezred ezalatt Gemonán házakba szállásoltatott, mert a spanyolnátha járványszerűen ütötte fel fejét. 5 tisztet és 28 embert kellett a gemonai polgári kórházba szállítani.

Nov. 5-én bevonult az ezredhez a ho. rohamzászlóaljának egy géppuskás százada (gp.-ák nélkül), 1 árkász és egy különleges harceszköz szakasza. Ezzel (s a már 3-án bevonult rohamszázaddal) a létszám 43 tiszt- és jelöltre, 777 fő legénységre, 295 ló és 80 járműre emelkedett s az ezred most már három (2—2 félszázados) zászlóaljba alakult (8. reggel).

Már minden előkészület meg volt téve a hegyeken át való kétes elvonulásra (ami pedig ott se sikerült volna, mert a jugoszlávok is elvették volna a fegyvereket), — mikor 7-én Balassa ezredes, aki a ho. parancsnokságot átvette, megkötötte az olaszokkal az elvonulásra vonatkozó egyezményt. A tisztek megtartották fegyvereiket; de minden más fegyverzetet és lőszert át kellett adni az olaszoknak. Az ezred csak 7 fogatolt mozgókonyhát, 12 kocsit és 25 hátas lovat vihetett magával.

Igy hát nov. 8-án 7[h]kor Gemonában az ezred átadta az összes puskákat, lőszert, géppuskáit, gyalogsági ágyúit, 232 lovat és 53 kocsit s a felpakolt és kiosztott élelmiszereket is magával vive, a hadosztály többi csapataival azonnal elindult Karinthia felé. A menet alatt — hogy esetleges megtámadástól védve legyen — három bersaglieri zászlóalj kísérte a lefegyverzett hadosztályt, amely estére 42 km hatalmas menet után incidens nélkül érte el a határon túli Pontafelt, éjjelezési helyét.

A magyar csapatok haza voltak rendelve a pótzászlóaljakhoz, hogy leszereljenek. Osztrák területen nyugodtan folytathatták a menetet a vasútra szállásig, ami persze csak magyar területen lehetett. Az osztrák vasutak, még ha akarták volna se tudták a vasúti szerelvényt kiállítani. A hadosztály, hogy ezredei minél előbb hazajuthassanak, igen nagyra szabta a napi meneteket, pihenőnap pedig nem volt sehol.

Menetállomások voltak: 9-én a Tarvistól 2 km nyugatra levő barakkok, 10-én Villach mellett Lind, 11-én Gödersdorf-Latschach-Ledenitzen-S. Martin-Roseggen át a Dráva mellett Lambrecht, 12-én a wörti tó mellett s Klagenfurton át Limmersdorf, 13-án Völkermarkt, 14-én Frammach, 15-én Twinnberg, 16-án Köflach; ide az ezred 40 kilométeres menettel érkezett a Pachi hágón, melynek 400 m kapaszkodóján a négyes fogatolású kocsikat is az embereknek kellett átvontatni. 17-én Ober-Premstätten, 18-án a Grác melletti Strassgangon át Nestelbach, 19-én Feldbachon volt az éjjelezés; 20-án végre elérte az ezred a magyar területet és Rábatótfaluban éjjelezett, honnan másnap vasúti berakáshoz Szt. Gotthárdra ment.

Ezzel a Piavetól számítva 486 km-es út, amelyből az ezred Gemonától 14 nap alatt egyhúzamban, pihenő nélkül tett meg 366 km-t, véget ért. Osztrák területen néhol idegenkedéssel fogadták a beszállásolt honvédeket. De majdnem kivétel nélkül födél alatt tölthették az éjjeli pihenőt. Stájerországnak a magyar határhoz közelebb eső falvaiban már többnyire barátságos vendégszerető volt a fogadtatás.

Különben az egész úton semmi zavaró incidens nem fordult elő. A rend és fegyelem kifogástalan volt úgy, hogy a ho. parancsnok külön dícséretben részesítette az ezredet a teljes menetfegyelemért. Az egész idő alatt kb. 30 embert kellett visszahagyni betegség miatt. Villachon innen itthoni bujtogatók az ezred otthagyására csábították az embereket. Klagenfurt előtt egy-

szerre 64 ember el is tünt. Azonkívül azonban mindössze 52 fő, tehát összesen 116 volt a szökevény; aránylag nem is sok ahhoz képest, hogy ugyanakkor egész csapattestek teljesen felbomlottak s a hadosztály többi ezredeit is csapatostul hagyták ott az emberek. Styriában csak azon feltétellel engedték meg az átvonulást, hogy a szerelvényt s a nem okvetlen szükséges fogatokat elveszik. De a keresztülvitel végül is elmaradt.

Levett sapkával, a boldogságtól meghatottan lépték át az ezred fiai a magyar határt s a hymnus és szózat eléneklésével üdvözölték a magyar hazát. A nép pedig meleg barátsággal fogadta a hazatérő honfitársakat.

Nov. 21-én vonatra szállt az ezred Szt. Gotthárdon és 22^h30 este indult (először úgy volt, hogy a pótzljhoz Egerbe), haza Szatmár felé. Győrön — hol uriasszonyok megvendégelték — Budapest-Debrecenen át 25-én délben ért Szatmárra, hol a nemzeti tanács üdvözölte s szeretetadománnyal látta el hazatérő fiait.

Hazaérkezett 1 törzs- és 20 főtiszt, 8 zászlós, 230 ember 76 lóval, 7 mozgókonyhával és 20 kocsival. A létszám azért lett kevesebb, mert az idegen ezredektől eredt legénység Szt. Gotthárdon külön lett bevagonírozva és már útközben tért el pótzászlóaljaihoz. Az ezred, sajnos fegyver nélkül, de a dicsőségét hirdető lobogó zászlóval vonult be a honvéd laktanyába, hol másnap kezdetét vette a leszerelés.

Ezzel az ezred háborús története befejeződött. A *másik* ezred, amely — dec. 15-től magaválasztotta parancsnokaival — Szatmáron megalakult és annak szelleme nem volt a régi m. kir. szatmári 12. honvéd ezreddel azonos.

Adja Isten, hogy a jelenlegi utód, a *II. Rákóczi Ferenc 12. honvéd gyalog ezred*, amely Nyiregyházán a régi ezred ma meglevő területeiből is szedi fiait, mindenben megértse, kövesse az elöd hagyományait és őrködjék annak szelleme felett!

Statisztikai adatok.

Az ezred egész háború alatti teljesítményeinek összegezéséül szolgáljanak az alábbi adatok.

Az 1. sz. Függelék mutatja az ezred harcnapjait. Az ezred az olasz fronton két hét híjján 2 esztendőt, pontosan 716 napot töltött. Ebből 313 napig volt állásban, 35 napig 2. vonalban és 340 nap volt pihenő tartalék. Az állásharcok mindennapos tüzén

kívül első vonalban 5 napon tartó 3 támadásban és 12 napon át 3 olasz offenziva kivédésében vett részt. Hogy hány ellentámadást intézett e napok alatt, azt bajos volna megállapítani.

Vagyis az ezred az orosz fronttal együtt a Szatmárra bevonulásig számítva 4 évet, három hónapot és 10 napot, összesen 1561 napot töltött a háborúban. Ép 1000 napig volt az ellenséggel közvetlen érintkezésben, 68 napon át 45 nagy támadásban, 57 napon át 32 védőharcban vett részt és 21 harcban mint előllevő tartalék. Vagyis összesen 146 harcnapja volt.

Az olasz fronton (a hazamenéssel együtt) 1100 kilométert, az egész háborúban összesen 4200 kilométert ment gyalog és 6 szállítás alatt 6300 kilométert tett meg vasúton.

Az olasz fronton kapott pótlások számát, miután 1918-tól az erre vonatkozó iratok nincsenek meg, pontosan nem lehet megállapítani. A rendelkezésre álló adatok szerint a saját pótzászlóalj XXIV—XXXVI. menetzászlóaljaiból kereken 4000 embert, idegen pótzászlóaljaktól és csapatoktól 1700 főt, azonkívül ismeretlen eredettel (valószínűleg saját pótzászlóaljától) még kb. 1635 főnyi, összesen tehát kb. 7335 főnyi kiegészítést kapott. Az egész háborúban tehát, a rendkívüli menetszázadokat is beleszámítva, 36 saját és 9 idegen menetzászlóalj (utóbbiban két feloszlatott zlj.) kereken 26.000 emberét kapta pótlás gyanánt.[1]

Az olasz front veszteségei a vittoriói csatáig pontosak. A vittoriói csatából azonban csak hozzávetőleges adatok voltak feltalálhatók. A vittoriói csatától a Szatmárra bevonulásig, a hazatérteket kivéve az élelmezési létszám hiányzó kb. 2400 emberét veszteségnek kellene számítani. De mert a veszteségi adatok máshol is csak a harcos puskákra vonatkoztak, itt is csak azokat számítva a vittoriói csatában kb. 400 fő véres veszteség mellett kb. 900 fő eltűntnek, fogságbaesettnek marad. Igy az olasz front vesztesége a két év alatt 210 tiszt és kereken 9000 főnyi legény-

[1] A pótlásokat a pótzászlóalj küldötte, amely Szatmárról 1914 október elején a népf. pótzljjal együtt Egerbe költözött és 1918 november közepéig ottmaradt. 1915 elején a népf. pzlj. megszünt, a honvéd pótzljba olvadt s azontúl emez egészítette ki a tábori ezred mellett a népfelkelő ezredet; sőt részben a később felállított 313. és 315. honvéd ezredhez is rendszeresen adott pótlásokat; kivételesen máshova is. A pótzlj. 1916-tól az ezrednek alá nem rendelt önálló csapattest volt s az ezredparancsnok csak megtekinthette, de nem rendelkezhetett vele.

ség. Ebből 22 tiszt és 550 ember elesett, 58 2200 sebesült, vagyis 2830 a véres veszteség. Kb. 1300 esett fogságba, a többi 4900 betegen hagyta el az ezredet.

Vagyis az ezred összes vesztesége a háború alatt kb. 29.000 főre rúg. Ez azonban csak a harcospuska veszteség, amihez az azonkívüliekre 10%-ot hozzászámítva (sokhelyt bizonyára több is kellene), kb. 10.500 volt a beteg. 5.500 fogságbakerült, *16.000 a véres veszteség*, vagyis a tábori ezred *összes vesztesége kb. 32.000 ember* volt, akikből kb. 4000—5000 hősi halott idegen földben várja a feltámadást.

A pótlások és veszteségek pontos adatait a 2. Függelék tartalmazza, míg a 26. melléklet ugyanazt grafikusan tünteti fel.

A tábori ezreden kívül a menet- és népfelkelő ezredeket, továbbá más ezredekhez, hadtápalakulásokhoz stb. küldött pótlásokból az ottani veszteségeket számbavéve, a tágabb értelemben vett ezred összes vesztesége a tábori ezredének bizonyára legalább még egyszeresét kiteszi s igy ez a veszteség kb. 50—60.000 főre s abban kb. 10.000 halottra becsülhető.

II. RÉSZ.

A 16. MENETEZRED TÖRTÉNETE.

(33. vázlat.)

Megalakulás és felvonulás.

A mozgósításkor minden ezred hat menetszázadot s így minden dandár egy három zászlóaljas menetezredet állított fel, hogy a tábori csapatok tartalékául, aztán a beállott fogyatékok pótlására szolgáljanak. Így állította fel a 12. ezred Szatmáron a 16. honvéd menetezred törzsét egy gp. osztaggal és a 12. menetzljat, valamint a 48. menetzlj. törzsét és két századát. Utóbbi zlj. másik két századát s a 32. menetzljat a dési 32. ezred állította fel.

A menetezred szervezés, ruha stb. tekintetében a tábori ezredtől csak abban különbözött, hogy csak egy géppuskás osztaga s zljanként csak egy orvosa volt. De tisztjei közül csak az ezred, zászlóalj- és századparnokok és a segédtisztek voltak ténylegesek, a legénységből pedig tartalékosok is csak az altisztek voltak, a többiek mind csak 8 hetes póttartalékosok. Így kiképezettségük és alkalmazhatóságuk felette hiányos volt. Akadt, aki még soha puskát el nem sütött! Ezért az ezred parancsnoka Csermák Mihály ezds — aki aug. 10-én a 22. hgy. ezred parancsnoka lett — táviratilag kérte, hogy az ezred a békeállomásokon pótolhassa a kiképzés hiányait. Valószínűleg ezért az ezred több, mint egy hónapon át itthon maradt. Ezt az időt a legénység is a legnagyobb szorgalommal és odaadással fordította a kiképzésre, úgy hogy az ezred teljes harckészséggel állhatott az ellenség elé.

Az ezred tiszti beosztása a mozgósításkor, illetve a harctérre indulás idején:

Ezr. parnok: Nagy Lajos alezr. (aug. 10-ig Csermák Mihály ezr.)

Ezr. sgt.: Láday Dezső fhgy.
Gépp. parnok: Budaházy Miklós fhgy.
Ezr. utásztiszt: Fried Farkas t. hgy.
Ezr. élelm. tiszt: Schmied Ákos fhgy. gt.
Orvosfőnök: Dr. Kalós Gábor ezredorvos.
Állatorvos: Erdélyi Dezső t. áll. o.

12. menetzászlóalj.

Parancsnok: Pappházy Iván alezr. (aug. 10-ig Nagy Lajos alezr.).

Sgt.: Heidler György fhgy.
Gh. főnök: Suránszky János szds. gt.
Orvos: Dr. Melchner Vilmos t. s. o.

1. század.

Parnok: Sarvay János fhgy.
Szongott Miklós t. hgy.
Dr. Szőke Sándor t. hgy.
Szentirmai Emil t. hgy.
Dr. Pinkóczy Sándor t. zls.

2. század.

Parnok: Both László fhgy.
Csurdár Viktor t. hgy.
Rab István t. hgy.
Kerndler Ferenc t. hgy.
Dr. Sovrea Valér t. zls.

3. század.

Parnok: Csaszkóczy Emil szds.
Pilchowszky József t. hgy
Virág Károly t. hgy.
Dr. Selyeby Béla t. hgy.
Bodnár Lajos t. zls.

4. század.

Parnok: Mikes László fhgy.
Dr. Salgó Ottó t. hgy.
Ötvös József t. hgy.
Horváth Elek t. hgy.
Dr. Kovássy Albert t. zls.

48. menetzászlóalj.

Parancsnok: Wirth János őrnagy

Sgt.: Budaházy Mihály hgy.
Gh. főnök: Rácz István t. hgy. gt.
Dr. Sipos Dezső t. s. o.

1. század.

Parnok: Lator Zoltán fhgy.
Kertész János t. hgy.
Tirea János t. hgy.
Kelemen Béla t. hgy.
Weisz Zsigmond t. zls.

2. század.

Parnok: Matterny István szds.
Szőke József t. hgy.
Kovách Artur t. hgy.
Fülöp Sándor t. hgy.
Cserna Sándor t. zls.

3. század. (Désről)

Parnok: Czében Pál fhgy.

4. század.

Parnok: Pongrácz Pál szds.

A 32. zászlóalj a legelső időktől külön alkalmaztatván, az ezredbe tényleg soha nem is tartozott.

Szeptember 5-én 0^hkor indult Szatmárról az ezredtörzs a ½48. zászlóaljjal; 4^hkor a 12. zlj. törzse és 1., 2. százada, 6^hkor a 3. és 4. századok. Mátészalkán át csapra érve, — a désiek Zilah-Nagykárolyon át, — zászlóaljanként egy-egy szállítmányba egyesültek és Ungvár-Sianki-Chyrowon át Przemyslbe folytatták útjukat.

Przemyslben.

A menetezred — a többi menetezredtől eltérőleg — nem a saját tábori csapataihoz, hanem önállóan mint a vár védőrsége, Przemyslbe került. Szept. 7-én értek oda a szállítmányok s az elsőnek érkező 32. zlj. a VI. védőkörletbe Siedliskához, a 48. zlj. s az ezredtörzzsel utolsónak érkezett 12. zlj. a IV. védőkörletbe Zurawicára került. Itt a két zászlóalj a falu Ny. végén levő táborban nyert elhelyezést mint körlettartalék. A 48. zlj. 2. százada ugyancsak mint tartalék az V. körletbe vezényeltetett és a menetezred felosztásáig ott is maradt.

Ugyanakkor a zászlóaljak önálló számozása megszünt s a 16. menetezred I—III. zászlóalj elnevezést kapták. A 12. zlj. lett az I., 32-ik a II., 48. a III. zászlóalj. Ugyanígy 1—12-ig számozták át a századokat is.

Przemysl gyalogsága azon időben csupa kétes értékű galiciai népfelkelőből állott s így a várparancsnokság örömmel fogadta az igazán jó benyomást keltő magyar menetezredet, amelynek ott egyedül volt géppuskás osztaga.

A várban lázas munka folyt. Munkás osztagok építették az erődöv állandó erődei között a térközöket; lövészárokkal kötötték össze az erődöket. Lerombolták a kilövést gátló falvakat, kivágtak hatalmas erdőterületeket. Az ezred Zurawicán egyelőre a kiképzést folytatta s a várszolgálatban nyert oktatást. A III. zászlóalj nemsoká az övvonalnak a jaroslaui út mentén való megszállására rendeltetett.

Szeptember 11-én véget ért a rawaruskai csata, hadseregeink megkezdték a visszavonulást. 13-án érték el a San folyót, 14-én a 3. hadsereg ellepte a vár területét. Az I. zlj. a Barycz és Sosniczánál levő hidak biztosítására rendeltetett, de Sosnicán már ott találta a visszavonuló csapatokat s így Zurawicára bevonult.

Első körülzárás.

Szeptember 15-én a vár magára maradt; meg kellett szállani az övvonalat. Az I. zlj. 4. századának fele a XI., másik fele a XIa., a fél 3. század a XII. erőd megszállására rendeltetett a már azokban lévő Lst. félszázadok mellé.

Szept. 25-én történt a végleges megszállás. Az I. és III. zlj. a 93. Lst. dandár öt osztrák zljával alkotta a IV. védőkörlet (Kaltnecker tbk.) védőrségét. A körlet a váröv É. arcvonalán, a jaroslaui műút két oldalán feküdt, közvetlen előtte a lerombolt Dunkowiczki és Orzechowice falvak nyomai. A körlet 3 védőszakaszából a X-et Landsturm szállta meg. A XI. védőszakaszba Nagy Lajos alezr. alatt a 16/I. zlj., a XII. védőszakaszba Wirth őrnagy helyett Papházy alezr.-el a III. zlj. három százada került. A XI. és XII. erődökben s a köztük levő két támpontban 1—1 Lst. félszázad, azonkívül a XI-ben a mi $^1/_2$4., XII-ben $^1/_2$9. századunk s vártüzérek, néhány árkász és távírász volt a védőrség. A Lst. védőszakasz Xa. és XIa. erődeiben a Landsturmot a mi 4. századunk 1—1 szakasza erősítette meg. A többi század az erődöv térközállásaiba került; és pedig a XII. védőszakaszban a főerődtől jobbra a 11., balra a $^1/_2$9., ettől balra a 12. század; a XI. védőszakasz jobbszárnyán, a jaroslaui műúton keresztbe az 1., a Dunkowiczki támpont és a XI. főerőd közt a 3., a főerődtől balra a 2. század szállta meg a térközöket.

A 10. század és a II. zlj. az ezredtől ki voltak különítve. A 10. század a V. védőkörlet jobbszárnyán félszázaddal a XIIIa. folyózárerődöt s attól a Sanig levő térközállást, másik félszázaddal a XIIIa.-tól balra a Bolesztraszycei útzárlatot szállotta meg. A II. zlj. Siedliskánál a VI. védőkörlet tartaléka maradt. A zászlóaljak önálló alkalmazásával — miután közvetlenül voltak a védelmi körletek alá rendelve — a menetezred mint kötelék megszünt; az ezr. parancsnokságból I. zljparancsnokság lett. Azonkívül Budaházy hdgy. a vár géppuskáiból egy új géppuskás osztagot alakított, amellyel a IV. védőkörlet rendelkezett.

A térközállásokat álló lövészek számára készült árok képezte; srapnelernyővel és 6—10 soros drótakadállyal. Futóárkok és óvóhelyek hiányában mindenki az első vonalban volt s eső és hideg ellen az árok egy részét fedték be. A főzés az első ostrom alatt szakaszonként az első vonalban, főzőládákban történt.

Szeptember 20-án kezdték meg az oroszok a vár körülzárását, 28-án a lövetést. A mi északi frontunkkal szemben az orosz eleinte messze 5—6 km-re maradt, úgy hogy a 3 km-re levő Na Gorach magaslatra egy Lst. század főörsöt és más helyeken is tábori örsöket lehetett előreküldeni.

Okt. 2-án 1. századunk jaroslaui úton álló tábori örsénél orosz hadikövet jelentkezett, aki Radko Dimitriewtől, a várat ostromló orosz hadsereg parancsnokától a vár megadására felszólító levelet hozott. A várparancsnok, Kuzmanek Herman altbgy. válaszra se méltatta az ajánlatot; 30½-esek megszólalása és a főtartalékot képező szegedi 23. honvéd ho. kitörése volt a felelet. Ugyanekkor hadseregeink a Dunajectől megkezdték az előnyomulást. (X. 4.) Erre az oroszok, maguknak biztosítandó a vár előnyeit, erőszakos támadással akarták Przmyslt birtokukba ejteni. A főtámadás az előreugró siedliskai védőkörlet ellen irányult, a mi IV. körletünk és a déli övvonal ellen a melléktámadás.

Okt. 5-én 13^{h}kor az oroszok erődeinkre s azok környékére mindenféle kaliberekből megkezdték a lövegtüzet, amely elől a Na Gorachi főörs azonnal bevonult. A tűz főként a Dunkowiczki XI. főerődre s környékére irányult és csakhamar elsöpörte az erőd mögötti kis házat, amely addig az ezred és a tiszti étkezde szállása volt. Éjjelre megszünt, másnap s 7-én újból folytatódott a tűz, mialatt 7-én délután az orosz gyalogság a XI. erődöt 600^{x}re megközelítette s ott beásta magát. Ezzel a háromnapos orosz támadás véget is ért. Összeomlott Siedliskánál, amelynek erődeire egymást követő hullámokban hajszolták ezredeiket. A siedliskai harcokban kitüntette magát a 16. menetezred II. (32-es) zászlóalja is, amely az állások védőrségét megerősítve, már 6-án is kemény harcban verte vissza az oroszokat.

Hetvenezer embert vesztettek az oroszok a siedliskai rohamokban, amelyek sikertelensége után Radko Dimitriew beszüntette az ostromot. 8-án a reggeli ködben az orosz gyalogság a Dunkowiczki erőd elől is visszahúzódott, a lövegtűz is alábbhagyott, estére megszünt s az ellenség visszavonult.

Erődeinkben — kivált a XI-esben — az orosz lövegtűz meglehetős kárt okozott. Az erőd tetejéről nyilt állásból tüzelő régimódi Uchátius ágyuinkat már első nap szétlőtték. Az erőd földburkolatát teljesen felszántották a nehéz 15 és 18

cm-es gránátok és a kazamaták betonboltozata is megsérült néhány helyen. Az erődök védőrsége azonban baj és veszteség nélkül állotta ki a tüzet.

A térközállások védőrsége a tűz alatt födözékeiben húzta meg magát. S míg az erődök és a térközállások környéke is tele volt gránáttölcsérekkel, magukban az árkokban csak kevés telitalálat esett, úgy hogy az egész zászlóaljban csak néhány halott és sebesült volt a veszteség. Gyalogsági harc nem is volt; csak 7-én nyílott a térközök védőrségének alkalma helyenként tűz alá venni az előszivárgó oroszokat. A III. zászlóalj és az V. körletbe vezényelt 10. század lövegtűzben is csak rövid ideig volt s veszteséget is alig szenvedett.

A térközállásokban keletkezett gránátrombolásokat éjjel mindig ki lehetett javítani; a bennök felállított elavult (1861.) vaságyuknak, — melyek pedig nyilt állásból és füstös lőporral tüzeltek — érdekes módon semmi bajuk nem esett. Alighanem megtévesztő ütegeknek nézték őket az oroszok. Igaz, hogy 3 km hordtávolságukkal nem is érhették el lövegeiket.

Az oroszok visszavonulása után okt. 10-én a 3. század egy ulánus szakasszal felderítő különítményül indult Baticzén át Radymno felé. A 11. század két Lst. század tartalékkal ugyanoda Na Gorachon át kapott irányt. Feladatuk volt megfigyelni az eltünt oroszokat, akik azonban nem vonultak vissza teljesen, hanem Rokitnica-Trojczyce-Na Gorach-Walawa közt beásták magukat. Így a két csoport előnyomulásából harc keletkezett.

A Dunkowiczkiről Na Gorach felé előnyomuló 11. század hamarosan a Na Gorachon levő oroszokra talált és azok ellen támadólag nyomult elő. A Batyczén át előnyomuló 3. század a puskatűz hallatára Trojczycétől délre jobbra kanyarodott és Hnatkowice É. szélén át előnyomult a Na Gorach felől hallatszó harcizaj felé. Az erdőből kilépve a század csakhamar a Drohojow DK. sarkán s a Na Gorachon levő oroszok keresztüzébe került, É. felől pedig srapneltüzet kapott. A század az előtte levő Rada patakig folytatta az előnyomulást; de minthogy a mocsaras völgyön az élénk tüzben csak nagy veszteséggel mehetett volna tovább, beszüntette a támadást és Hnatkowice-Batyczén át visszavonult. A század az alig egy óráig tartó harc alatt 9 halottat, 25 sebesültet és 9 sebesülten fogságba visszamaradtat veszített.

Másnap, okt. 11-én a 23. honv. ho. a nyugatról előnyomuló 3. hadsereg támadásával kapcsolatosan kitört a várból Radymno felé. Két hírszerző különítményünk e napon is részt vett az előnyomulásban, amely visszaverte az oroszokat. Przemysl az első körülzárás alól felszabadult, az I. és III. zlj. pihenőre Zurawicába ment.

Második körülzárás. Przemysl felszabadulása után annak környéke rendkívül heves harcok színhelye lett. A vártól északra Jaroslaunál, majd Pelkiniénél a mi 12. tábori ezredünk is elvérzett a véres küzdelmek folyamán. Nehogy a váltakozó harcokban egy esetleges orosz előtörés kedvezőtlen helyzetet idézhessen elő, a várat készültségi helyzetben kellett tartani. Ezért az I. és III. zászlóaljak okt. 20. körül ismét megszállották a XI. és XII. védőszakaszbeli régi helyüket. De nem volt semmi, nyugodtan lehetett az állásokat tovább erősíteni. Minden szakasz részére gránátbiztos elhelyezés készült, amelyhez a vonalból futóárok vezetett.

November 1-én Károly trónörökös meglátogatta a várat és megtekintette a XI. védőszakaszt.

Nov. 4-én hadseregeinknek ismét vissza kellett menniök a San mellől Krakkó s a Kárpátok felé. Przemysl ismét magára maradt. Az oroszok az októberi balsikeren okulva, most már nem gondoltak ostromra; csupán körülzárták a várat, számítva arra, hogy a vár készletei kifogynak s harc nélkül is meg kell adnia magát. Tüzérségük is csak koronként adott életjelt magáról s naponta néhány repülőbomba ledobása képezte főtevékenységüket. Annál tevékenyebben intézte a 23. honvéd hadosztály az oroszokat zavaró kitöréseit.

Na Gorach. Przemyslnek a kilencvenes években épült erődei elég újak voltak ugyan; de közel voltak a vármaghoz és nagy hordtávolságú modern ágyuk ellen nem védték meg a várost s az abban levő hidakat. Ezért az erődöv előtt egyes részeken ú. n. előtéri állásokat készítettek. Ilyen volt a mi XI. védőszakaszunk előtt a Na Gorach és Baticzei magaslatokon is, melyeket a IV. körlet tartalékának egy-egy zászlóalja szállott meg. Ezenkívül a jaroslaui műúton a 16/I., Malkowicenél a 16/III. zljnak egy-egy erős tábori őrse volt.

December 16-án a Na Gorachi állásba Csaszkóczy szds. alatt a 16/I. zlj. három századát és géppuskás osztagát rendelték

ki. Helyüket az övvonalban 16 III. zljbeli osztagok szállották meg ideiglenesen.

December 16-án este váltotta fel az I. zászlóalj a Na Gorachi Lst. osztagokat. Az előtéri állás első vonala a 264△ magaslaton patkóalakban hátrahajló kb. 2000 lépés kiterjedésű, helyenként alig térdig érő keskeny árokból állt. Jobbszárnyáról futóárok vezetett a 261✧-on levő tartalékálláshoz. Akadályul az első vonal előtt egy szál drót volt kihúzva. A patkóalakú főállás közepét az 1. század, a Hnatkowicénél levő balszárnyat a 2. szd. és gp. osztag, a jobbszárnyat két lépcsőben a 3. század két és fél szakasza szállotta meg. A tartalékállásban a 3. század 1½ szakasza maradt.

December 17-én alkonyatig csend volt. Délután 16—21^{h}ig azonban az oroszok heves tűz alá vették, éjjeli csend után 18-án virradat előtt pedig nagy túlerővel, rajtaütéssel rohanták meg a Na Gorachi állásokat. A két század heves puskatűzzel fogadta őket, de a támadók egy része a lazán megszállott állás hézagain áttörve, a középső szakaszok oldalába és hátába tört. Heves kézitusa után az 1. századnak két, a 2. szdnak egy teljesen bekerített szakasza végül is fogságba esett. Az oroszok így az 1. és 2. szd. többi részének is hátába jutottak s azok kénytelenek voltak visszavonulni a három oldalról közeledő ellenség elől. Harcolva hátráltak, az 1. század a jaroslaui út mentén, a 2. egyenesen, a tartalék felé, amelyet előreküldeni sem volt idő, olyan gyorsan játszódott le az egész ütközet. A 2. századot a tartaléktól már csaknem elvágták a gerincen velük egy magasságban előnyomuló oroszok, akiket a sűrű hóeséstől fokozott hajnali félhomályban először saját csapatnak nézett a tartalék; azonban tüzével végül is a Na Gorachi első vonalba szorította vissza az oroszokat. Dél felé sikerült hátravontatni a tartalékállás előtt rekedt két 12 cm-es löveget is.

Az I. zlj. három századának megmaradt részeivel a tartalékállást szállotta meg s tartalékul egy Lst. zljat kapott. Az oroszok a Na Gorachon levő első vonalunkban rendezték be magukat.

Igy telt el december 18. és 19-ike.

A Na Gorachi, nagy erővel intézett támadással az oroszok ellensúlyozni akarták a vár főtartalékának 15-én DNy. felé megkezdett kitörését, amely az orosz gyűrűn keresztül már Birczáig jutott s melynek célja az volt, hogy hátbatámadják a

Boroevics 3. hadseregével szembenálló oroszokat. 18-án egy egész orosz hadosztály nyomult elő az elfoglalt Na Gorach felé. Abba kellett hagyni a birczai kitörést és onnan kellett a Na Gorachhoz csapatokat küldeni. Erős harcok keletkeztek, amelyekben továbbra is részt vett a Csaszkóczy szds. I. zászlóalja is.

December 20-án reggel az I. zlj. tartalékállásából (261-ő) az 5. honvéd és 19. Landwehr ezredek indultak ellentámadásra a Na Gorach felé. Az ellentámadáshoz Malkowiczéből az I. zlj. mint jobboldalvéd csatlakozott; a jaroslaui út mentén a Na Gorach magasságában levő 217-es hidat kellett elérnie. A zászlóalj kisebb orosz osztagok visszavetése után nehézség nélkül érte el a hidat. A hozzá balról csatlakozó 5. ezred azonban nehéz harc és jelentékeny veszteségek árán sem tudta elfoglalni a Na Gorach magaslatot s jobb szárnyán a mi I. zászlóaljunkkal 20. és 21-én is az elért állásokban maradt.

21-én a 8. h. gy. ezreddel erősítve megújították a támadást, melyhez a 16/I. zászlóalj szintén két 8-as századot kapott. Délután Walawa felől egy 15 cm-es orosz üteg oldaltűz alá vette a zászlóaljat, majd a vasút felől orosz gyalogság is nyomult jobbszárnya felé. Fedezésére az V. védőkörletből egy zászlóaljnak kellett volna a vasút mentén előnyomulnia; de elmaradt. Azért a szélső 8-as jobbszárnyszázad jobbszárnya hátravételére utasíttatott. Alig kezdődött meg ez a mozdulat, mikor azt félreértve a szomszédos részek is hátrálni kezdtek s az oroszok srapneltüzében Malkowicéig mentek vissza a műút két oldalán. Ezen helyzetben telt el az éjszaka, mely alatt az 5. és 8. ezredek megismételték a támadást, de megint sikertelenül.

December 22-én reggel a Csaszkóczy-zlj. újból előnyomult a 217 híd — Na Gorach vonalig; ott élénk tűzharcba került, nagy veszteségeket szenvedett. A zlj. parancsnok kétszer is megsebesült. Végül is estére a Na Gorach elleni támadás félbeszakíttatott, a 16/I. zászlóalj bevonult az övvonalba. Dec. 16-iki 15 tiszt és 600 emberéből csak 2 tisztje és a 6 napi harcban s hidegben teljesen kimerült 160 embere maradt. Öt tiszt sebesült, 3 tiszt és kb. 150 ember fogságba esett. A legkevesebb veszteséget szenvedett 3. századnak 9 halottja, 47 sebesültje volt.

Az erősen megfogyott zászlóalj 22-én este a századok kiegyenlítése után újra elfoglalta az övvonalbeli állásait.

A veszteségek folytán nyomott hangulatban, de zavartalan

csendben telt el a karácsony és újév. Némi kis pótlék javította fel a már erősen csökkent étkezést. A legnagyobb szomorúságot az okozta, hogy otthonról nem volt semmi hír. Przmyslbe a háború eleje óta nem volt postaösszeköttetés!

A menetezred feloszlatása.

Január 25-ig maradtak a zászlóaljak elejétől elfoglalt helyeiken. Csend volt, januárban már nem intéztünk több kitörést. Az állomány nagyon lefogyott; nemcsak a véres veszteségek, hanem a már nagyon hiányos élelmezés miatt. A vár főerejét képező 23. honvéd ho. ezredeit — bár két saját menetezredét már beolvasztották — újból ki kellett egészíteni. A 16. menetezred feloszlott, a verseci 7. és szegedi 5. honvéd ezredet egészítették ki vele. Az I. zászlóalj, továbbá a 10. század s a 6. és 8. századok részei egy zászlóaljba vonva a 7. ezred III. zászlóalját, a többi századok az 5. ezred III. zászlóalját alakították meg. Az új kötelékek s a tisztikar:

7 III. zászlóalj:

Parancsnok: Nagy Lajos alezredes.
Sgt.: Láday Dezső fhgy.
Gépp. o.: Budaházy Miklós fhgy.
Orvos: Dr. Schwalb Sándor t. s. orvos.
Gh. főnök: Suránszky János szds. gt.

9. század.

a régi teljes 16/10. század.
Matterny István szds.
Szőke József t. hgy.
Kovács Artur t. hgy.
Fülöp Sándor t. hgy.
Cserna Sándor t. hgy.

10. század.

a régi 16/2., 1. és 6. századokból.
Both László szds.
Dr. Székely Ferenc t. hgy.
Puzdor Gyula t. hgy.
Kerndler Ferenc t. hgy.
Dr. Pinkóczy Sándor t. hgy.

11. század.

a régi 16/3., 1. és 8. szdokból.
Csaszkóczy Emil szds.
Virág Károly t. hgy.
Dr. Selyeby Béla t. hgy.
Bodnár Lajos t. hgy.
Bogya András t. hgy.

12. század.

a régi teljes 16/4. század.
Mikes László fhgy.
Salgó Ottó t. hgy.
Ötvös József t. hgy.
Horváth Elek t. hgy.
Dr. Kovássy Albert t. hgy.

5 III. zászlóalj:

9. század a régi teljes 16/9. század, Lator Zoltán szds.

A 10. század a régi 16/5. és 7., a 11. a régi 16/11., a 12. a régi 16/12. századokból alakult, tehát utóbbi három mind 32-es volt.

Mint a beosztásból látni, ezideig a régi 48. zászlóalj szenvedte a legkisebb veszteségeket, amely a XII. védőszakaszban a legcsendesebb helyre jutott és századai éppúgy mint a 12/4. század eredeti összetételükben maradtak meg továbbra is. Legnagyobb veszteséget a Na Gorachon küzdött 12-es és a Siedliskánál harcolt 32-es zászlóaljból a 12/1. és 2. századok szenvedték, amelyek maradványához még egy 32-es század volt szükséges teljes századot alakítani. A második géppuskás osztag továbbra is a IV. védőkörlet Landsturmjainál maradt.

Január 25-én az újonnan megalakult zászlóaljak Przemyslbe kerültek, a főtartalékviszonyban levő 5. és 7. honvéd ezredekhez. A városi laktanyák és üres magánházak fűtetlen, csupasz szobáiban csak annyiban volt jobb, mint az övvonal fedezékeiben, hogy nem kellett szolgálatot teljesíteni.

Podmazuraminál. Jan. 28-án a 7. h. gy. ezred a vár DNy. erődei előtt levő Podmazurami előtérállásban váltotta fel az ostrom eleje óta ott levő 2. h. gy. ezredet. 7/III. zászlóaljunk az állás közepére jutott; jobbra voltak a 7/I., balra a 7/II. zlj. állásai.

A Podmazurami előtéri állás fővédelmi vonal számba ment ugyan, de úgy az állás, mint az akadályvonal mindvégig igen kezdetleges maradt. A zászlóalj területe csaknem 5 kilométert tett ki. Természetesen a megszállás sem volt összefüggő, hanem csak a fontosabb helyekre szorítkozott. A Podmazurámi hágón tömörítve állott a zászlóalj főereje. Az Olszany felé vezető utat két egymásmögötti vonalban, 400× kiterjedésben a 9. század zárta el. Jobbra közel hozzá a domináló 404-ő magaslaton zárt támpontban volt a 10. század három szakasza; tőle jobbra 4. szakasza képezte a szomszéd zászlóaljjal az összeköttetést. A 9. századtól balra a 11.-nek s balszárnyon a 12. századnak jó 2—2000× kiterjedés jutott. Elől 500—1000 lépésre felállított tábori örsök biztosították a vonalat.

A Podmazurami állás előtt az orosz gyűrű január végéig 6—10 km-re volt. Most közelebb jött, de lőtávolon kívül maradt és csak tábori örseink és járőreink csatároztak velük.

A Podmazurámi állásban kezdődött a körülzárás legnehezebb időszaka. Nem a szembenálló ellenség, hanem a legyőzhetetlen éhség miatt. A várnak 90 napi élelemmel kellett ellátva lennie. A rawaruskai csata után azonban a visszavonuló 3. had-

sereg a vár raktáraiból látta el magát. Azonkívül a hadsereg sok betege és 15.000 fő polgári lakosság is a várban maradt, úgy hogy a várnak 85.000 ember helyett 130.000-et és 3700 ló helyett 21.000-et kellett élelmeznie. Az első és második körülzárás közti idő pedig rövid volt ahhoz, hogy pótolni lehetett volna a hiányzó készleteket. Igy rendes várélelmezéssel csak január 20-ig lehetett volna ellátni a csapatokat. Ezért már dec. 1-től leszállították az élelmi adagokat, december végétől pedig lóhússal pótolták a marhahúsbeli hiányt. A kenyérbe falisztet és korpát, a főzelékbe és tésztába csontlisztet kevertek. Január végéig sokat javított a helyzeten, hogy a IV. védőkörlet területén sok volt a szedetlenül maradt krumpliföld, amelyből éjjel-nappal, csendben-tűzben, egyforma szorgalommal szedték és vermelték el a századok a burgonyát s ezzel pótolták a felvételezésbeli hiányt. A január 25-iki felváltáskor azonban ott kellett hagyni az elásott készletet, a Podmazurámi állás körül pedig csak erdőirtás volt, semmi ennivaló. Igy itt már csak a kevertlisztes féladag kenyér járt a lóhús vagy a felire leszállított marhahús és a féladagnál kevesebb csontlisztes főzelék mellé. Utóbbi helyett azonban sokszor csak cukorrépa került. Kávé vagy tea naponta volt. Még nagyobb volt a hiány a lótápban; februártól a lovak már szénát nem kaptak, csak ⅓-ad adag zabot, mellé néha répát, különben csak szecskát vagy faforgácsot.

A körlettartalék öt százada febr. 18. este kitört Olszány felé. Állásainktól egy jó km-re több orosz zászlóaljra talált, melyek elől nagy veszteséggel kellett visszavonulnia. Miután orosz ellentámadástól kellett tartani, a visszavonuló osztagok megerősítették az állásban levő 7/III. zászlóaljat.

Az orosz támadás csakugyan bekövetkezett. Rövid, de hatalmas lövegtűz után az orosz gyalogság az Olszány út mentén előretört. A Kruszki kapunál a tartalék egy századával és egy géppuskával megerősített 9. századunk puskatűzzel visszaverte az oroszokat. Csakhamar újabb orosz támadás következett, most a 10. századnak a 404-es-en levő támpontja ellen; ott is visszaverték őket simán.

Az ellenség azonban az éj folyamán még többször megújította támadásait, míg végre egy üres géppuska álláson át sikerült a 404-es támpontba jutnia. Ott a sötétben barátot az ellenségtől megismerni nem lehetett. Igy a védőrség egy része az oroszokkal vegyesen állt a lőréseknél, azokkal töltötte a tám-

pontban az éjszakát. Más része a beérkezett erősítésekkel körülzárta a támpontot, amelyből egész éjjel tüzeltek az oroszok.

A 10. század segítségére a tartalék több osztagot küldött, de azok a sötétben nem találtak oda. Elsőnek a 7/9. század egy szakasza ért fel, melyet a szd. parancsnok küldött oda, miután őt már nem támadták az oroszok. Azután az éj folyamán ért fel a főtartalék 2/I. honv. zászlóalja s a hajnali szürkületben a támpont védőrségével együtt körülvette és rövidesen foglyul is ejtette a bennszorult oroszokat.

A 11. és 12. századok előtt csak könnyen visszavert biztosító osztagok nyomultak elő.

Az oroszok vesztesége 40 halott és 150 fogoly volt. Azonkívül 230 puskát és sok felszerelést hagytak állásaink előtt. A mi veszteségünk aránylag kicsi volt. Kuzmanek gyal. tábornok azonnal melegen gratulált a Kruszki kapu és a 404-ik hős védőinek, a legénységnek pedig jutalmul szalonnát és bort küldetett. A legénység közül sokan kaptak vitézségi érmet, a tisztek közül pedig többen lettek kitüntetésre javasolva. A beadvány azonban a körülzárás folytán nem jutott tovább a várparancsnokságnál, éppúgy mint decemberben a Na Gorachi harcokért.

Márc. 5. este a Podmazurámi állást a 8. hgy. ezred vette át, zászlóaljunk főtartalékul a városba ment.

A menetezredből alakult másik zászlóalj, az 5/III. február elejétől a batyczei állásba került. Napi felváltással vagy az előtéri állásban, vagy az övvonal készültsége, avagy a körlet tartaléka volt. Márc. 14-én a batyczei állást felhagyták, a zlj. az övvonal mögé visszavétetett.

Áttörési kísérlet. A vár készletei márciusban elfogytak. 22-ikén túlra nem volt semmi ennivaló. A tábori hadseregek felmentési kísérlete nem sikerült. Nem maradt más, mint hogy a várőrség megpróbálja átvágni magát a körülzáró oroszokon.

Az áttörés nem nagy sikerrel kecsegtetett, első sorban a várőrség testi erőállapota miatt. Nemcsak az élelem fogyott el, nemcsak a táplálkozás volt hiányos, hanem fogytán volt a lőszer is, lerongyolódott a ruha, kivált a lábbeli; nem volt mivel kijavítani. Az éhségtől legyöngült szervezet, amit az időjárás ellen a ruha sem oltalmazott kellőleg, már alig bírta a szolgálatot. Rengeteg volt a kimerülés okozta beteg; a február elején az előirottnál is magasabb hadiállomány felére, sőt néhol ⅓-ára

apadt. Sokan alig birták a puskát kezelni a gyöngeség miatt. Igy még ha sikerült volna is az áttörés, nem lehetett sok kilátás arra, hogy elbirják az azután szükséges meneteket, új harcokat. De a fegyverbecsület parancsolta, hogy megpróbálják az utolsó lehetőséget is.

Minden fegyverbiró, a munkásosztagok is beosztattak a kirohanáshoz, aminek Lemberg irányába kellett történni, hogy minél előbb az orosz élelmi raktárakra találhassanak. A 23. h. hadosztálynak Siedliskáról a 2. és 5. ezreddel Pleszowice, a 7. és 8. ezreddel Bykow iránnyal, a 85. Ldw. és 111. Lst. dandárokból kombinált ho.-nak a Medyka-lembergi út mentén, a 97. magyar népf. dandárnak a két ho. között a XV. erődtől kellett előretörnie. A 108. Lst. és egy vártüzérekből kombinált dandár tartalékul az erődöv mögött maradt. Összesen 47 zászlóaljat tett ki a kirohanó erő, az erődövet pedig 10 Lst. zlj., 7000 fő felfegyverzett munkás, 2 vasútas zlj. és a lövegekhez beosztott népfelkelők szállották meg, kiknek azután utóvédként kellett a kirohanást követniök.

Március 19-én volt a kirohanás. A csapatok már 18. este elfoglalták kiinduló helyüket. Bizakodó hangulatban, énekelve indultak el a városból, de mire 10 km után Siedliskára értek, már igen sok ember kidült. Parancs dacára sokan azon hidegen kenyér nélkül megették a kiosztott tartalék husconserveket, amit nem birt el a legyengült gyomor; óriási görcsöket kaptak tőle az emberek.

19-én hajnali 1^hkor kellett átlépni az övvonalat és töltetlen puskával meglepőleg intézni a rohamot. 7 III. zljunk dandártartalékul maradt az I/1., az 5/III. zlj. az I/3. erőd előtt.

Az akadályvonal átlépése a sötét miatt késedelemmel járt. Az előnyomulás csak 3^hkor kezdődött s ekkor sem együttesen. A 2. ezred támadt legelőbb, aztán az 5. és 7., végül a 8-ik. A meglepés nem sikerült, az orosz kémek útján értesülve volt. A honvédek ennek dacára elfoglalták az előretolt állásokat és azzal együtt betörtek az orosz főállásba is. A 2. ezred, parancsnoka által vezetett roham és véres kézitusa után az ellentámadást intéző 58. orosz ho. által körülfogva, fogságbaesett. Az azt követő 5. ezredet már előnyomulás közben oldalbatámadták az oroszok; a mi 5 III. zászlóaljunk előrenyomult az oldaltámadás feltartóztatására, de hiába. 9^hkor harcolva az egész 5. ezred visszavonult.

A 7. és 8. ezred támadása 5^h30ig Bykowtól keletre jutott, de ott megakadt, mert a két ezred magában volt. Jobbra a 2. ezred akkorra már elvérzett, balra pedig a 97. dandár nem jutott előre, mert a kombinált osztrák ho. a medykai úton az orosz srapnelek elől már az övvonaltól visszavonult. Így az oroszok oldaltámadása elől a 7. és 8. ezrednek is vissza kellett vonulnia. A 7/III. zászlóalj 9. és 11. századai, melyek 9^hkor a 7. ezred jobbszárnyának megerősítésére előreindultak, már az I/3. erődnél találkoztak a visszavonuló ezred maradványaival, mire a 7/III. zlj. magától megszállotta az I/1. és I/3. erődök közti övvonalat és ott tartotta ki az oroszok egész nap nem szűnő heves lövegtüzét; 20-án éjjel váltották fel s akkor teljesen kimerülve a városba ment.

Ezzel véget ért a kitörés, amely első sorban a csapatok teljesen legyengült állapota miatt nem sikerült s amelyben a 23. honvéd hadosztály a vár becsületéért — a többi csapatok elenyészően csekély vesztesége mellett — állományának 68%-át áldozta fel. A mi tartalékul alkalmazott zászlóaljaink vesztesége csak kevésre ment.

A vár sorsa betelt. Március 21-re virradó éjszaka a tüzérség kilőtte megmaradt lőszerét, aztán az utolsó lövésekkel felrobbantotta a lövegeket. 6^htól egymásután repültek levegőbe az erődök, raktárak, hidak. A csapatok összetörték fegyvereiket, agyonlőtték a lovakat, elégették, elásták, vízbedobták a felszerelést, lőszert, kocsikat, hogy az ellenség semminek használt ne vegye. A várparancsnok hadikövetekkel megüzente az oroszoknak, hogy a várat immár átvehetik.

21-én 9^hkor kezdték meg az oroszok a várba a kevéssé dicsőséges bevonulást. Nem találtak benne mást, mint éhségtől elcsigázott, fegyvertelen apatikus tömeget. A lovagias ellenfél, Artamanow orosz gyal. tábornok nem is kérkedett győzelemmel, hanem elismeréssel adózott a hősöknek, kihirdetve hogy: „Przemysl védőrsége több havi vitéz és hősies védelem után az élelmicikkek teljes hiánya miatt, a még meglevő védelmi eszközök megsemmisítése és a folyóhidak felrobbantása után kénytelen volt átadni a várat a 11. hadsereg csapatainak." Egyúttal a tiszteknek meghagyta kardjukat.

Az oroszok azonnal átvették az élelmezést. A hadifogságbaszállítás vasúton történt, a legénységnek azonban Lembergig gyalog kellett mennie.

Przemysl vára gyönyörűen megfelelt feladatának. Több mint féléven át állott szigetként az orosz óceán közepén. Úgy a körülzárás, mint a hadifogság ideje alatt annyi testi-lelki megpróbáltatáson át ment vitézeinek emlékezetére alig volnának szebb szavak, mint amiket az uralkodó küldött nekik az utolsó kirohanás és a várátadás közötti napon:

„Bár mély fájdalommal tölt el, hogy Przemysl védőrségének tegnap oly merészen megkísérelt áttörése megtört az ellenség túlerején, mégis fájdalmas büszkeséggel tekintek a derék férfiak példátlan áldozatkészségére, akiknek nem jutott osztályrészül a siker.

Mindenkinek, aki ott harcolt, szívem mélyéből mondok köszönetet a hőstettért és áldom azok dicső emlékét, akik életüket áldozták a becsület mezején.

Még a távol jövőben is fennen fogja hirdetni a történelem, hogy mit teljesítettek Ausztria-Magyarország harcosai Przemysl várának legerélyesebb védelmében: állhatatosak és vitézek voltak mindvégig! I. Ferenc József.

III. RÉSZ.

A NÉPFÖLKELŐ EZRED TÖRTÉNETE.

1. A SAJÁT EZREDPARANCSNOKSÁG ALATT.

Az ezred megalakulása.

Népfelkelő ezredünk története az 1914 július 31-én elrendelt általános mozgósítással vette kezdetét. A népfelkelésnek keretei nem voltak, felállítására csak papiron történt előkészület. A tisztek és legénység nyilvántartását a szatmári 12. honvéd gyalogezredhez tartozó „népfölkelési parancsnokság" végezte s az állította fel a népf. ezredet, amely egészében egy évig, 1915. szeptemberéig állott fenn. Attól kezdve 1916. végéig a zászlóaljak más csapatok kötelékeiben nyertek alkalmazást.

1914 augusztus 1-től vonultak be a népfelkelők, — vagyis a 32. életévüket betöltött tartalékosok — a 12. honvéd gyalogezred békeállomásaira s belőlük alakították a népfelkelő zászlóaljakat. Ezredtörzs és I. zlj. Szatmárnémetiben, a II. Máramarosszigeten, a III. Nagykárolyban alakult. A bevonulók száma oly nagy volt, hogy az állomány betöltéséhez csak a legfiatalabb évfolyamokra volt szükség.

Szervezet s állomány ugyanaz volt, mint a tábori ezredé. Azzal a különbséggel, hogy a népf. ezrednek géppuskája s telefonja nem volt és csukaszürke helyett régi sötétkék ruhát s ahhoz régebbi (1888/90) mintájú Mannlicher puskát kapott. A zászlóaljak önálló számadó egységek voltak, ezért saját élelmezőtisztjük volt. Viszont az ezredparancsnok csak a fegyelmi és harcvezetést végezte, ezért nem volt sem gazdászati- sem élelmezőtisztje, sem orvosa.

Külsőleg tehát a népf. ezred — a ruha színétől eltekintve — olyan lett volna, mint a tábori. De a tisztikarból csak az ezred- és zljparancsnokok voltak ténylegesek és zljanként egy századparancsnok volt még egykori tényleges. A legénység pedig

kivétel nélkül mind népfelkelő, közöttük igen sok a póttartalékból eredő, hiányosan kiképzett. Bizony igen sok akadt, aki a puskával bánni se tudott. A felszerelési állomásokon töltött idő rövid volt ahhoz, hogy pótolni lehetett volna a kiképzésbeni hiányt. A századok adminisztratív szolgálata se ment simán. Az ezred hamarosan harctéri szolgálatba került s így eleinte sok nehézséggel kellett megküzdeni. Viszont úgy a tisztek mint a legénység — teljes testi alkalmasság mellett — koruknál fogva megállapodottak, komolyak voltak. S mihelyt idő multán a viszonyok kialakultak, mihelyt a kellő gyakorlat meg volt, a népfelkelő ezred kitünő csapat lett, amelynek tisztjei a tábori ezrednek is később legértékesebb elemét (és századparnokait) szolgáltatták.

Az ezred tisztikarából a következő nevek ismeretesek:

Ezredparancsnok: Hodula Károly 6. gy. e. alezredes.
„ segédtiszt: Géher Gyula fhgy.

I. zlj.

Parnok: Lőrinczy Béla alezr.
Sgt.: Eglis István t. hgy. (v. h. t.)
1. Magda László szds.
2. Madurovicz Alfréd t. hgy.
3. Lator Gábor ny. fhgy. (v. h. t.)
4. Flontás Demeter t. hgy.

II. zlj.

Kräutner Adalbert 65. e. őrgy.
Sgt.: Dr. Lányi Géza t. hgy.
5. Egri Jenő t. hgy.
6. Lugossy Endre npf. hgy.
7. Trugly Elemér t. hgy.
8. Baróthy István t. hgy.

III. zlj.

Parnok: Dobisz Rezső 65. e. őrgy.
Sgt.: Jeney István t. hgy.
9. Udvary Ferenc t. fhgy. (v. h. t.)
10. Rhédey Aladár szkv. hgy.
11. Kiss Lajos npf. hgy.
12. Loneck Frigyes szkv. fhgy.

Az ezred csak rövid ideig volt a felszerelési állomásokon. Alig lett menetkész, aug. 13-án bevagonírozták és indult a szerb harctér felé.

Dunabiztosítás Pancsovánál. (34. vázlat.) Az ezredtörzs, I. és III. zlj. aug 15-én, a II. zlj. 16-án érkezett otthonról Révaújfalura, honnan azonnal Pancsovára mentek tovább. Ott az ezred a hadosztály erejü (3., 4., 12. és 32. népf. ezredek) 107. népfelkelő dandár (parancsnoka Breit József ezredes) kötelékébe lépett. A dandárnak Zimonytól Orsováig a Dunát kellett a szerbek ellen biztosítani.

Az ezred már aug. 17-én harctéri szolgálatba került. Pancsova előtt, a Zimony és Sándoregyháza közötti 50 kilométeres Duna szakaszon kellett a határbiztosítást ellátnia. A Dunát az ezred másfél zászlóalja szállotta meg. III-iké volt a jobbszárny; Zimony és Pancsova között, Belgráddal szemben a 10., Tarcsó előtt a 9. szd. biztosította a Dunát, 11. század volt Pancsovánál a zlj. tartalék. A ½I. zlj. 3. százada a Sándoregyháza előtti folyampartot szállotta meg, Sándoregyházánál az 1. szd. állott, mint tartalék. Az I. zlj. másik fele (2. és 4.) a 12. szddal Pancsován ezred-, a II. zlj. pedig Homokbálványoson dandártartalék maradt.

Az elől levő századok 3-7 őrséget — rajt vagy szakaszt — állítottak a Duna partjára, néhol a Duna szigeteire. Ezek figyelték a túlparton levő szerbeket, akik sokszor mozgolódtak, mintha át akarnának kelni a vízen. Tűntettek, mert a Drina és Száva mellett már javában folyt a harc. Áttüzeltek a Dunán és népfölkelőink már első nap megkapták a tűzkeresztséget. Az I. zászlóaljnak Sándoregyházán felváltáshoz átvonuló 1. és 3. szda a faluban egy túlparti szerb ütegtől srapneleket kapott. A századok jól tartották magukat; két ember megsebesült.

Csatározás volt a következő napokon is. A szerbek fényszórókkal kutatták át a mi partunkat, motorcsónakokon és tutajokon átkelt kisebb-nagyobb osztagokkal nyugtalanították egymástól 2—5 kilométerre levő őrségeinket.

19-én este a 10. szdnak Ovcsa előtti őrsége kapott egy órán át gyal. tüzet, majd srapneleket. Egy szerb motorcsónak egy járőrt hozott át, amit kb. 100 szerb követett. Előnyomultak a mi félszakasznyi őrségünk ellen, amely előbb visszavonult, a szdparnok erélyes fellépése azonban visszavitte őket. Ugyanakkor kisebb csetepaté volt a Tarcsó előtti őrségeken is.

20-án reggel megint így volt Tarcsónál. Tüzelés után tutajokon szerbek jöttek át; de visszamentek a Sándoregyházáról szekereken érkezett erősítés elől.

20. este volt a legerősebb szerb támadás. Sándoregyháza előtt a 7. őrséget 22^hkor fényszóróval megvilágítva, a túlpartról nagyobb erővel és tüzérséggel vették tűz alá. Ovcsánál 50—60 szerb jött át motorcsónakon; a mi őrségünk heves tűzzel fogadta őket, de előlük később Bárányosra vonult vissza. Másnap reggel Pancsováról a ½I. zlj. ment átkutatni az Ovcsa

előtti partot, de már nem találta ott a szerbeket. Előnyomulás közben a félzlj. is srapneleket kapott.

22-én Pancsovánál volt tüntetés. Több szd. és üteg jött a Duna felé. Ezért egy esetleges átkelés ellen való erősítésül két 46-os szakasz érkezett két géppuskás osztaggal, melyekkel a ½I. zlj. is Psz. Vranára ment és megerősítette a 9. szd. őrségeit. Sőt Zimonyból is érkezett egy zlj. szükség esetére. De a szerbek csak tüntettek, az átkelés elmaradt úgy akkor, mint a következő napokon is.

Amint biztosra volt vehető, hogy a szerbek a Dunán nem terveznek komoly műveletet, ezredünket elvitték a Bánátból a Szerémségbe, ahonnan a 2. hadsereget Galiciába kellett küldeni. Őrségeinket aug. 28-án és másnap a 23. vadászzlj. váltotta fel, a 12. ezred pedig vonatra szállt. Az ezredtörzs az I. és II. zljakkal 29-én indult Homokbálványosról, a III-ik 31-én Pancsováról és a Száva mellett Platicevon vagonírozott ki aug. 31-én, illetve a III. zlj. szept. 2-án.

Szávabiztosítás Klenák előtt szept. 1—okt. 14. (34. és 35. vázlat.) Az ezred itt véráztatta területre jutott. Nemrég zárultak le azok a harcok, amelyeket Sabácnál vívtak a budapesti hadtest ezredei. Azok az orosz harctérre menve, helyüket a 29. ho. foglalta el s a mi ezredünk is az alá rendeltetett.

Az ezred szept. 1-én Sabáccal szemben Klenáknál ismét határbiztosításba került, a Száva partját kellett megszállania. Az I. és II. zlj. ment a Száva mellé, a II. jobbra Drenovácig, az I. balszárnya Grabovci előtt. A 6., 7., 8., 3. és 4. századok állították ki a Száva melletti őrségeket. Az 5., 1. és 2. szd. tartalékul Klenákban, a III. zlj. Platicevon maradt.

Szept. 7-én kellett volna a mi második offenzivánknak kezdődnie. De 6. hajnalra a szerbek keltek át a Száván két helyen is. Tőlünk jobbra Jarak-Mitrovica közt a Timok hadosztály tört be a Szerémségbe; a 29. ho. elébement, két napi harc árán kiverte s jó részét elfogta azt. Tőlünk balra Kupinovo körül ugyancsak 6. reggel a szerb 1. hadsereg két gyal. és egy lovashadosztálya kelt át a Száván és a lovasság egy része a Száva mentén Klenák felé nyomult elő.

Miután az átkelt szerbek elől Kupinovótól az ott volt 32. népf. ezred visszavonult, 6-án délelőtt a mi III. zljunk indult Platicevóból Grabovciba, hogy az ezred balszárnyát fedezze. A feladatot igen megnehezítette a terep; mindenütt erdő és

rendkívül magas kukorica, amitől nem lehetett látni a szerbeket. Ezért a zlj. estére visszavonult s így a Száva parton levő zljak sem maradhattak a helyükön. Az ezred hátravonatott Nikincire s ott éjjelezett.

Másnap 7-én az ezrednek a Grabovciról Nikinci felé előnyomuló szerbekkel szemben Nikincit kellett tartani s ha kényszeríttetik, Budjanovci felé visszavonulnia. De a szerb géppuska, mire felelni nem volt mivel, a telefon hiánya, ami megnehezítette a hírszolgálatot, hátrányba hozták a kék ruhájukban messzire látszó népfelkelőinket a barna ruhájukban nem látszó szerbekkel szemben. Hiányoztak a tapasztalt tisztek is. Már két zljnak nem volt meg a parancsnoka. Így az ezred a túlerővel közeledő szerbeket nem várta be, este visszament Budjanovcira. Két zlj. a falu szegélyén beásta magát, egy zlj. a faluban maradt. Csöndben telt el az éjszaka.

8-ára az ezred egy népf. huszárszázadot kapott. Egyben 6^hkor a 29. ho. azon parancsát vette, hogy — miután Nikincin és Hrtkovcin ellenség nincs, — Nikincin át Platicevora nyomuljon elő, azt szállja meg és derítsen fel Klenák-Grabovci felé.

De alig indult el az ezred 8^h körül, a Pecinci irányába küldött huszárszázadtól jelentés érkezett, hogy Pecinci-Sibacról egy szerb gyalogezred nyomul az ezred háta mögött Dobrinci felé. Be kellett szüntetni a menetet. Az ezred visszafordult a Dobrinci körül jelentett ellenség felé. 10^h körül érte el — első vonalban a II. és ½I. zljjal — Budjanovcitól É. a római csatornát (Jarcina). Itt már Brestac-Sibac-Dobrinciről Ruma felé előnyomuló ellenségről kapott híreket. Az ezredparnok É. felé tovább előnyomulást rendelt el, hogy Rumán innen oldalba támadja az odamenő szerbeket. Az ellenség azonban csak gyalogsággal erősített lovasság volt és Dobrincinál megállt. Ezért a 29. ho. az ezredet Rumára rendelte, hogy annak szegélyét védelemre rendezze be és szállja meg. Nyugat felé a Kudas patakot balszárnnyal a vasútig, délen a vasutat az állomásig, K. felé az állomástól a 109-ϕ-en át a Kutara malomig húzódó vonalat. A tartalékokat a városban kellett elhelyezni. Ebben a helyzetben maradt az ezred szept. 13-ig, amíg a 7. és 29. ho. (Krauss altbgy. komb. hadteste) a Ruma-Pázua közti vidéken a szerb 1. hadsereggel harcban állt. 13-ára a szerbek visszavonultak, a hadtest követte őket a Száva felé.

14-én ezredünk Rumáról Jarakon át Klenákra indult, hogy ismét a Száva biztosítást vegye át. 15-én elfoglalta a szávaparti multkori helyzetét. Körlete Hrtkovcitól Klenacka Ada szigetig terjedt, tart. zlja Platicevoban volt megint.

16-án a Krauss hadt. megkezdte az offenzivát. Jaraknál átkelt a Száván és balszárnyával arra támaszkodva előnyomult Pricinovic felé. Népfelkelőinknek a Szávapart megszállásával a Krauss balszárnyát kellett biztosítani s ezt a feladatot ezredünk a 3. és 32. népf. ezredekkel látta el (szerémségi csoport, Goglia tbk. alatt).

Okt. 14-ig maradt az ezred Hrtkovci-Klenák között, miközben szept. 29-én neki is át kellett volna Klenáknál a Száván kelnie. Fel is készült ehhez, de az átkelés elmaradt.

Ezért a Krauss hadt. közvetlen megerősítésére a Fülöp tbk. menetddrát rendelték ki, mely szept. 30-án Jaraknál átkelt a Száván. Beosztották hozzá a mi I. (Lator fhgy.) és fél II. (Kräutner őrgy.) zászlóaljunkat is. Ezzel az ezred kettévált. Klenáknál az ezredtörzzsel csak a III. zlj. s az 5. és 8. szd. maradt; ezekből is csak a ½III. zlj. a Száva mellett. A másik ½III. Platicevora ment tartaléknak, az 5. szd. a Klenáktól K. levő erdő sarkán, a 8. Klenáktól É. lövegfedezetül vett felállítást.

Az ezred másik része Jarakon át a Macsvába ment és Mitrovicától D. a Fülöp ddr. tartalékaként az I. zlj. Uzvece É. kijáratánál, a ½II. Uzvecétől 1000ˣre Ny. a Gluscira vivő út mentén, alig 300ˣre a rajvonal mögött vett tartalékállást. Kivált utóbbi félzljat ugyanúgy érte a puska- és ágyútűz, mint a rajvonalat. Sok vesztesége lett, okt. 4-én gránáttól találva elesett a zlj. parnoka, Kräutner őrnagy is. Az I. zlj. okt. 2-án szenvedett rendkívül nagy (30-40%) veszteséget, amikor a mocsaras terepen át a tartalékállásokba előnyomult. Elestek Princz Mátyás és Tar Zoltán hgyok is. Okt. 5. az I. zlj. szdonként elosztva a Bitva mellett, Gluscival szemben pedig közvetlen a rajvonal mögött kapott új tart. helyeket.

A Macsvában Pricinovic körül.

Október elejére a 107. ddr. többi ezrede is a Szávához ment a Bánátból és Pricinovic előtt az első vonalban felváltotta az addig ott volt közös csapatokat. Ezredünknek a Száván túl maradt részei pedig 10-én mind megszállták a Klenak

előtti Szávapartot onnan kezdve, ahol Drenovac-Sabác félútján a Krauss hadt. balszárnya a Szávához ért. Így a mi vonalunk a rajvonalnak a vízen inneni meghosszabbítása volt (35. vázl. beírás). Csak az 5. szd. maradt lövegfedezetül Klenák mögött.

A Krauss hadtestre az a fontos feladat hárult, hogy Jarak felől a szerb jobbszárnyat hátraszorítva, megingassa a Drina mentén harcoló szerb hadseregeket s ezzel eldöntse a rég húzódó Drina menti csatát. De a szerbek makacs ellenállásán megtört a támadás. Ezért kellettek erősítésül a népfelkelők, akik immár nem voltak 2. vonalbeli csapat, hanem kék ruhájukban, géppuska és telefon nélkül egy vonalban küzdöttek a közös hadsereg ezredeivel. Az okt. 21-én újjászervezett 7. ho. a 14. közös ddr. mellett a mi 107. ddrunkból alakult.

Okt. 13-án I. zljunk egyes részei első vonalba kerültek Uzvece előtt, 15-én pedig az ezredparsággal a III. zlj. is otthagyta a klenáki Szávapartot. Csak az 5. és 12. szdok maradtak ott; a 12. Klenák előtt, az 5. Sabáccal szemben vette át a Száva biztosítást. Az ezred pedig a III. zljjal a 107. ddr kötelékébe lépett és 15-én Jarakra, 16-án Pricinovicra ment. Ott a zlj. a faluban a 8/III. népf. zlj. tartalékhelyét foglalta el, az ezr. parság pedig a ddr. Pricinovic előtti első vonalát vette át.

Az ezred, amelynek a hónap első napjaiban még 30 tisztje és 2600 puskája volt, jelentékenyen lefogyott, kivált a Uzvece előtti félzlj. Ezért okt. 22-én megjött az első kiegészítés; egy menetszázad csukaszürke ruhában és vele egy 54. menetzljbeli géppuskás osztag is.

Okt. 25-én éjjel III. zljunk első vonalba ment. Pricinovic előtt felváltotta a 3/III. népf. zljat. A D. faluszegélyen voltak az állások, az ellenség egy közeli kis erdő széle előtt. Ez a közelség igen megnehezítette a még szokatlan, ellenség előtti szolgálatot. A szerbek minden kis célra lőttek s kivált tüzérségük igen sok kárt okozott. Naponta 10—15 ember volt a harcveszteség.

28-án az I. és ½II. zlj. is bevonult az ezredhez és egyelőre Sevaricén maradt. 30-án azonban az I. zlj. is állásba ment Pricinovic előtt, a III. zljtól jobbra levő faluszegély elé.

A Krauss hadt. most újból megkezdte a támadásokat. Ezredünk a balra volt 38-asokkal együtt már 29-én intézett az ellenségre egy tűzrajtaütést, amihez előbb rohamtávolságra

közelítette meg a szerb állásokat. 30-án pedig megindult az általános támadás. Kellő tüzérségi támogatás hiányában lassan, előreásott futóárkokban kellett az ellenséget megközelíteni. A 38-asokkal együtt a III. zlj. is megkezdte az előnyomulást és estére 3—400 lépésre előredolgozta magát. Rohamra azonban már nem került a sor, mert 31-ére forduló éjszaka a szerbek kiürítették állásaikat. Az üldözésnél ezredünk mint hadtesttartalék Tabanovicra ment s nov. 1. és 2-án is ottmaradt. A szerbek csak Sabácig mentek vissza, ezért 5. és 12. szdunk egyelőre még Sabáccal szemben a klenáki Szávaparton maradt.

Az ezred mozgó harcai.

Sabácnál, nov. 3—10. (35. vázlat.) Nov. 3-án kezdődött a támadás a szerbeknek Sabácon túli állásaira. Ezredünk a sabáci út mentén, Majur mögött tartalékban maradt, 4-én Sabácnál az országút mellett, alig 2—300^{x}re a Begluk bara patknál harcoló 38-asok mögé állították. Estére pedig hátrább a Kamicak patak mellett kapott új tartalékhelyet. Itt a Klenáknál maradt két szd. is bevonult. 6-án az ezred mint a 29. ho. tartaléka Sabácba ment és ott fedél alá került.

8-án az I. és II. zlj. Sabác D. szélén a városból délre vivő két út között felváltotta az ottani csapatokat. A jobbszárny a Begluk bara mögött, a balszárny előtte volt; a III. zlj. tartalék a város DNy. kijáratánál. A támadás itt is igen lassan haladt, de 10-ére a szerb megint odébállt. Ezredünk a város DK. sarkánál gyülekezett és estére Cerovacot érte el. A következő napot is ott töltötte, éjjelre pedig Skupljon falun át Bukovicára ment. 12-én hosszú menettel érte el Vukicevicát, ahol a fárasztó nap után előörsökkel biztosította a ho. pihenését.

November 13-án a Kolubara felé menet alatt vívta az ezred első nyilt harcát, Ljubinic mellett. A ddr. elővéde a 21. vadászzlj. volt. Az ezred a főcsapat élén 9^{h}30kor Ljubinichez ért, hol az elővéd a házakból élénk tüzet kapott. A vadászok harchoz fejlődtek s két szárnyukra Ljubinic két oldala mentén két szdunk is előnyomuláshoz rendeltetett. A szerb tüzérség is megszólalt, a faluból géppuskák kattogtak. Erre a II. zlj. az elővéd jobbszárnyát meghosszabbította, azután az I. zlj. támadásra vitte a két zljt. A III. zlj. tartalékul a közép mögött nyomult elő. A szerbek nem várták be a támadást, 32 halott és 43

fogoly visszahagyásával ott hagyták a falut. A mi veszteségünk 6 halott és 24 sebesült volt. Az ezred ezután Ljubinicben éjjelezett és a 11. szdot Milorcira tolta ki.

Elől 14-én már állt a harc, ez ezred Milorcin mint tartalék lövegtűzbe került. Egy félzlja lövegfedezet volt Cerveni Jabukán, ahová később az ezred is előrement.

Harcok a Kolubaránál. Nov. 15—30. (34. és 36. vázlat.) November 15-én az ezred Kalenicre jutott, másnap egy zlja Borákra ment a Kolubarához, melynek túlsó ága mögött a Lukavicánál volt az új szerb vonal. Annak megtámadásához az ezred a 38. és 68-asokból álló 14. ddr. alá rendeltetett. Nov. 17-én 68-asok már átkeltek a Kolubarán, de mögöttük a folytonos esőzésektől megáradt víz elvitte a hidat. Borák alatt fagyos rögön kuporogva várakoztak az átkelésre a népfelkelők, 19-én reggelre hó borította a mocsaras réteket. Az árvíz még mindig nőtt, elöntötte a már átkelt 38- és 68-asok fedezékeit. Végre 20-án apadni kezdett a Lukavica s déltájban az ezred átkelhetett a 68-asok bürüjén, közvetlen a Turija torkolata alatt.

A szerb állás 3 km-re volt a Lukavica mögött, egy országút előtt. Ezredünk balszárnyával a Turija p. mellett megkezdte a támadást Vk. Cerljeni felé s már az első napi felderítés is jelentékeny veszteséget okozott.

21-én délben indult meg a támadás, de csak lassan haladt, mert kevés volt a tüzérségünk és még kevesebb a lőszere. A szerbeknek igen sok géppuskájuk volt, nekünk csak kettő. A balszárnyat oldalozó tűz érte Stepojevac felől. Ez ellen egy század a Turija felé fordult, aztán egy a patakon túlra ment. Később 38-asok hosszabbították meg a balszárnyat, de az oldaltűz nem szünt. Így a támadás 2—300ˣre a szerb vonal előtt megakadt. Be kellett ásni magunkat, de állandóan nagy volt a veszteség, mert a vizes talajon nem lehetett mély födözéket készíteni. Elől Stepojevac felé a 4. szd. volt a balszárnyon, aztán a Turiján túl az 1., innen rajta az 5., 6., 2., 7., 12. és 9. szdok. A 3. és a ½10. szd. volt az ezred-, 11. szd. ddrtartalék. A 8. szd. lövegfedezetül hátul maradt. Jobbra 68-asok, balra 38-asok voltak a szomszédaink.

22-én késő este a szomszéd 68-as szdok előtörést intéztek, azért jobbszárnyunk parancsot kapott, hogy éjjel ne tüzeljen. Ez aztán reggel balszerencsét idézett elő.